
UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola
Ny följd

VIII.

JOHAN VISING

SPANIEN OCH PORTUGAL

BILDER FRÅN IBERISKA HALFÖN

J.U-n

ALBERT B... ERS FÖRLAG. Pris 3: 75.

JOHAN VISING

SPANIEN OCH PORTUGAL

BILDER FRÅN IBERISKA HALFÖN

Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola
Ny följd — VIII

JOHAN VISING

SPANIEN OCH PORTUGAL

BILDER FRÅN IBERISKA HALFÖN

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1911

KRISTOFFER NYROP

ägnas denna bok

med tillgifvenhet och tacksamhet

af

vännen författaren

Företal

Denna bok innehåller åtta populära föreläsningar, som jag hållit vid Göteborgs Högskola under februari och mars detta år. De återgifvas i det närmaste oförändrade; endast några politiska fakta, som äro af senare datum än föreläsningarna, ha tillfogats. De ljusblider, hvarmed föreläsningarna beledsagades, hafva af flere skäl ej återgifvits här. Ingenting är för öfrigt lättare än att skaffa sig goda illustrationer från Spanien och Portugal. Jag erinrar särskildt om det präktiga verket *L'Espagne et le Portugal illustrés*, utgifvet af LAROUSSE (28 francs).

Källorna för min framställning hafva, då jag ej alldeles velat beröfva den vetenskaplig karaktär, ofta uttryckligen angifvits i texten. Jag önskar här särskildt framhålla följande vanligen icke citerade källor:

Almanach de Gotha 1911; för statitiska uppgifter;

ALTAMIRA Y CREVEA, *Historia de España*, ett fullständigt klassiskt verk;

FITZMAURICE-KELLY, *Historia de la literatura española*;

FITZMAURICE-KELLY, *Chapters on Spanish Literature* (med ett företal dateradt Kneippbaden vid Norrköping 1 maj 1908);

Estadistica escolar de España en 1908;

Tidningarna *La Época*, *El Imparcial*, *El Heraldo de Madrid*, för nyare spansk politik och notiser; *Diario de Noticias*, för portugisiska nyheter.

Jag har framför allt flitigt citerat mina landsmän, ej blott för att hänvisa till den lättast åtkomliga litteraturen öfver mitt ämne, utan äfven för att gifva ett begrepp om huru mycket vi svenskar verkligen sysselsatt oss med Pyreneiska halfön och dess folk. Med eller utan ursprungsbeteckning har jag med min framställning inkorporerat flere äldre strödda artiklar af min egen hand. Jag har trott mig hafva rättighet till detta slags plagiat, som för öfrigt icke torde upptäckas af någon.

Det hade varit min mening att gifva en någorlunda fullständig förteckning på svensk litteratur, som berör Spanien och Portugal eller som utgör öfversättning af dessa länders litteraturer. Men jag fann, att det blef alldeles för vidlyftigt, så oväntadt rikligt var materialet. Hvem skulle hafva föreställt sig t. ex., att från början af 1700-talet till början af 1800-talet i Uppsala ideligen disputerades pro gradu i Spaniens historia? Jag känner ett dussin sådana disputationer, säkerligen icke tillkomna såsom allvarliga inlägg i det behandlade ämnet, utan snarare såsom latinska stilöfningar öfver en materia, hvari man svårligen kunde beslås med oriktiga uppgifter.

Endast en afdelning af mina bibliografiska anteckningar vill jag meddela här, nämligen reselitteraturen, dels därför att en sådan bibliografi redan blifvit upplagd i *Revue hispanique* 1896 och behöfver kompletteras, dels därför att det är den populäraste arten af litteratur. Jag har i det följande, s. 99, angifvit och karaktäriserat de viktigaste af de svenska resorna. Samtliga mig be-

kanta upptagas här nedan i tidsföljd. Tidningsartiklar äro icke medtagna.

Iter hispanicum eller Resa till Spanska Länderna uti Europa och America förrättad ifrån År 1751 til År 1756 af PEDER LOEFLING, en af Linnés utmärktaste lärjungar, skördad af döden under denna resa;

Lettre de Mr le Comte G. P. Creutz [*à Marmontel*] *sur l'Espagne* (1768); tryckt i *Historisches Portefeuille* (1786), af P. WIESELGREN i *De la Gardieska Archivet* XIII (1840) och af JOHAN VISING i *Revue hispanique* 1911;

Links Resa genom Frankrike, Spanien och i synnerhet Portugall åren 1797 och ff. Sammandrag af SAMUEL ÖDMANN (1802);

Anmärkningar öfver Portugal af C. J. RUDERS (1803);

Portugisisk resa af densamme (1805—09);

Minnen af Portugal 1837 af A. L[OVÉN] (1838);

Ur Journalen under en resa till England, Frankrike, och Spanien 1813—15 af JACOB GABRIEL DE LA GARDIE, utdrag tryckta af P. WIESELGREN i *De la Gardieska Archivet* XIX (1843);

Beskrifning öfver en resa i Tyskland, Frankrike Spanien och Schweiz, företagen 1855. Af N. C. KINDBERG (1859; en botanisk disputation);

Två resor i Spanien af ROBERT VON KRÆMER (1860);

Anecdoter, minnen och intryck från ett fälttåg i Spanien 1835—36 (af C. N. KALLING; 1870; anonymt);

Italien och Spanien af EGRON LUNDGREN, utgörande första delen af *En målares anteckningar* (1871—72);

Från Pyreneerna och Medelhafvet af F. LUND (1874);

Från Spanien och Portugal, Resebilder af RICHARD GUSTAFSSON (1878);

Nya och Gamla Reseminnen, I, af H. WACHTMEISTER (1880);

Cositas från Spanien af ERIK LUND (psevdonym för BROBERG; 1881);

Turistminnen af H. WACHTMEISTER (1885);

I Toledo af ÅKE W:SON MUNTHE, i *Ny Sv. Tidskrift* (1889);

En vinter i Södern af TOR HEDBERG (1893; sista kap. om *Spanska målare*);

Som turist genom Europa af VICTOR HUGO WICKSTRÖM (1897; af samme författare ett par skizzer i *Stoft från Sandalerna* (1895) och *Vid undergångens brant. Bref från Pyreneiska halfön* till Östersundsposten 1902);

I Spanien af TH. LINDBLOM (1898);

Bortom Pyreneerna af J. HAFSTRÖM (1900);

Från baskernas land af EBBA RAMSAY (i *Illustr. Svensk Tidskrift* 1901);

Rese-almanack under åren 1862—64 i Savoyen, Spanien, Italien af f. d. Öfverstinnan H. AH[LSTRÖ]M (2 del., 1902);

I Spanien af EBBA RAMSAY (1902);

Olla podrida (Spansk Lappkojs) af DAN (= A. D. BERGMAN; 1905);

L'Alhambra af OSCAR II, i *Bibliothèque Universelle* (Lausanne 1905);

Till Valencia af E[HNBERG] (1906);

Ur en resandes anteckningar; i 2:a serien: *Från Spanien*, af H. SCHÜCK (1907);

På ensam stråt af E. MELANDER (de sista 50 sidorna om Spanien och Portugal; 1910);

I Andalusien af C. A. C. LEWENHAUPT i *Från Urskogar till Storstäder* (1911).

För värdefulla upplysningar och litteraturhänvisningar står jag i förbindelse till Sveriges minister i Madrid och Lissabon Grefve CARL HARALDSSON STRÖMFELT och till den grundlige kännaren af Spanien och dess litteratur Konsul ADOLF HILLMAN. Jag ber dem här mottaga mitt vördsamma tack. Äfvenledes är jag mycken tack skyldig chefer och tjänstemän vid

Riksbiblioteket och Svenska Akdemiens Nobelbibliotek i Stockholm samt vid Universitetsbiblioteket i Lund och Stadsbiblioteket i Göteborg för deras tillmötesgående vid mina besvärliga studiebesök.

Göteborg i juni 1911.

Rättelser.

S. 18 står Medina Celi; läs Medinaceli.

S. 166 står dolores; läs doloras.

I

Inledning — Omdömen om Spanien och Portugal — Förfall i materiellt afseende — Åkerbruk — Industri — Handel — Emigration.

»Spanien är det europeiska land, hvarom vi göra oss de oriktigaste föreställningarna», så börjar en modern fransk författare sin reseskildring från Spanien. Man kan säkerligen, utan att vara alltför ogrannlaga, säga något liknande om den svenska publiken; och jag har till stor del därför valt att här tala om Spanien och äfven litet om Portugal, som sannolikt ej är bättre kändt. Detta ämne bör sålunda ha det obekantas attraktion. Men det synes mig också i och för sig ha ett stort intresse, isynnerhet just nu.

Emellertid finns det alltid några allmänna, vaga föreställningar, som traditionen bibragt oss om Spanien. De innehålla ungefär, att Spanien är ett stort land med en stor historia, som slutar med dekadans, att det är befolkadt af den från Holberg kända typen Ranudo de Colibrados, af svartögda señoritas och svartsjuka älskare med Toledoknif i bältet, att det producerar eldiga viner och hetsiga *pronunciamientos*, att det för-

lustar sig med blodiga tjurfäktningar och fromma processioner, och att det för öfrigt är alltför långt borta i världen och alltför långt tillbaka i tiden för att förtjäna vår uppmärksamhet.

Det är dessa vaga ideer, som jag här skulle vilja i någon mån klargöra och utfylla. Men först vill jag säga, att det är en fullständig vanföreställning, att Spanien — eller äfven Portugal — ej skulle förtjäna större uppmärksamhet från vår sida. För att ej tala om naturskönheten, som i Spaniens bergland och Sydspaniens yppighet eller i Portugals förening af båda har en oändlig tjusning, som ensam borde locka oss, eller om de enastående stadsbelägenheterna och den härliga arkitekturen och Spaniens konstskatter, som äro oförlikneliga, ha båda länderna en historia, som hela världen beundrar, och ett tragiskt öde, som väcker allas medlidande. Och om man tror, att där icke är något att lära i ett land, som ligger i lägervall, bedrar man sig. Historien om staters förfall, säger WILHELM VON HUMBOLDT, är i allmänhet intressantare än historien om deras storhet; och det besannar sig i fullt mått på Iberiska halfön.

Vi skola därför först tala om de båda iberiska rikenas nuvarande och sekelgamla förfall. Det är det första och allmännaste intryck, som bemäktigar sig såväl den, som beträder deras jord, som den som stiftar bekantskap med dem i litteraturen. Och detta intryck må vi till en början söka reda.

Det är visserligen vågadt att uttala ordet förfall om ett främmande och aflägset folk, som man har svårt att fullt känna och förstå. Vi ha det färska och nära till hands liggande exemplet af en viss monsieur BELLES-

SORT, som i fjol ägnade Sverige en nedgörande kritik, hvilken visade sig vara en samling missförstånd och oriktigheter.

Man har också en oangenäm känsla af att begå en internationell taktlöshet, när man säger obehagliga saker om ett folk, som står i bästa vänskapsförhållande till ens eget, och som man i mycket beundrar och har att tacka för gästfrihet och vänligt bemötande. Vi erinra oss, huru det en gång gick en rysk tidning, som ville taga in en exakt notis om hungersnöd och svältdöd i ett par svenska provinser: den taktfulla censuren förklarade, att man ej kunde berätta sådant om en vänskapligt sinnad makt, men gärna om t. ex. Tyskland, hvarmed krig för tillfället pågick; och så fingo ett par välmående tyska provinser lida af hungersnöd.

Emellertid torde i detta fall ej ogrannlagenheten vara så stor, ej heller monsieur BELLESSORTS äfventyr böra afskräcka, ty Spaniens och Portugals förfall är kändt och erkändt af alla, som sedan tre hundra år yttrat sig ingående om dessa länder. Det är öfverflödigt att citera ur den enstämmiga kören. Jag påminner blott om några uttalanden af våra egna landsmän, alltifrån GUSTAF FILIP CREUTZ, Sveriges minister i Madrid på 1760-talet, som skrifver till Marmontel, att Spanien är tio århundraden efter sin tid, och CARL GUSTAF VON BRINKMAN, som kort efteråt skrifver till Goethe, att spanska nationen är »ein jämmerliches Ding», ända till HUGO WICKSTRÖM, som 1897 skildrar Spanien såsom alldeles »depraveradt», och DAN, som på 1900-talet karaktäriserade Spaniens tillstånd med den symbolen, att det ej fanns en enda hel tallrik i det hotell, som han bebodde i Sevilla. Själf har jag redan gjort

mig skyldig till dylikt tal, i det jag 1898 skrifvit artiklar i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* om Spaniens förfall.

Äfven spanjorerna och portugiserna självfva tala ofta om sin *decadencia*. I Spanien isynnerhet har en riklig litteratur öfver detta ämne framkallats af det olyckliga kriget med Förenta Staterna 1898. Denna litteratur, som jag skall få flera tillfällen att citera i det följande, är rent af skoningslös. Det synes däremot icke portugisernas samhällskritik vara. Strängast har kanske deras störste man, ALEXANDRE HERCULANO, varit. Han lät sina landsmän höra sådana uttalanden som: »I civilisation stå vi två trappsteg under turkarna och lika många trappsteg öfver hottentotterna.» Men i allmänhet våga de ej se förhållandena skarpt i ansiktet; de öfverskyla så godt sig göra låter bristerna och bagatellisera farorna. De göra som strutsen, sticka hufvudet under vingen, för att ej se dem. Också äro de så pass lättsinniga och indolenta, att de äfven med seende ögon gärna låta udda vara jämnt. Isynnerhet har den nya republikanska regeringen gjort sig all möda att framställa tillståndet i fagert ljus.

Huru det låter, när en spansk kritiker tar ordet, må vi höra i ett citat från ALFREDO CALDERON † 1907), hvilken i en af sina *Treinta Articulos*, »Trettio artiklar» (1902), utlåter sig på följande sätt:

»'L'Espagne n'est pas seulement le pays des Maures, mais le pays de la mort', lär den berömde målaren Willette ha skrifvit på en allegori, föreställande vårt land och numera tillhörande herrarne Segarra och Juliá i Valencia.

Uttrycket är hårdt, men sant. Och är det ej detsamma, som vi säga oupphörligen? »Det är dödt» är hos oss en hvardagsfras, ett stående talesätt! Frågar du om undervisningen, om rättsskipningen, om teatern, om litteraturen, om vetenskapen, om själavården; eller frågar du om parlamentarismen, om konungsligheten, om republikanismen, om carlismen; eller om fosterlandskärleken, om dygden, om logiken, om tron, hoppet, äran och hedern — så skall det svaras: Det är dödt; allt är dödt. Spanien är en ofantlig sarkofag, en pyramid af lik upprest på fosterlandets lik . . .

Döden är en kär bekant, en vän till oss. Det är förklaringen till den likgiltighet, hvarmed vi betrakta dess härjningar. Dödens stad är det öknamn, man ger vår hufvudstad. I intet civiliseradt land betalar fruktsamheten en så riklig tribut till parcerna. Vår dödlighetsstatistik är förskräcklig. Barnhus, fattighus, härbärgen, kaserner, fängelser, sjukhus, hospital äro försalar till grafven. Hygienen är här en myt, och lifvet aktas mindre än egendomen. Blodsdåd räknas ej till skam, och till och med juryn har undseende med dem. Det är förskräckligt att se, med hvilket lugn vi spanjorer låta vår mordiska regering taga våra lif. Åttiotusen unga män ha offrats i en af de oerhördaste och ofruktbaraste hekatomber, som historien känner, utan att någon af deras familjer har höjt en röst mot ett så barbariskt och förfärligt brott (har afseende på kriget på Cuba).

Tror du, att du lefver än? frågade Cæsar en gammal skröplig soldat, som bad om sitt afsked för att gå hem och invänta döden. Så kunde man äfven fråga vår moder Spanien. Det spanska folket lefver ännu,

om *det* är att lefva att öfverlefva sig själf som en paralytiker, ett petrifikat. En del däraf kämpar för att återfå lif, för att andas, för att afskaka dödssömnen, för att lyfta stenen från sinförtidiga graf. Men förgäfves. Det stora liket af det Spanien, som var, kväfver dem under sin tyngd. Död är nationalkänslan, förlorad med de institutioner och ideer, den ära och storhet, som gått för att aldrig återkomma. Död är till fyra femtedelar fäderneslandets kropp. I hjärtat af halfön kan läsas: *detta har varit*, motto för döda nationer. Det fanns en gång ett Toledo, det stolta, vaggan för vår författning; det fanns ett Córdoba, det majestätiska, sätet för en af de största kulturer, som världen skådat, underbar under Abderrahmanerna som sagorna i Tusen och en natt; det fanns ett Granada, ett paradis på jorden, där en stor ätt dog ut; — — — det fanns ett Salamanca, ett högsäte för den spanska vetenskapen, nu dess graf. Allt har varit; intet är. Blott på kuststräckan finnas ännu, såsom enstaka öar, mäktiga härdar för lif och kraft. Vår nation är nu, i det hela, en vördnadsvärd ruin, ett panteon af stora döda, hvilkas minnen främlingen kommer och hedrar, rörd och sorgsen såsom den, som går fram öfver en kyrkogård . . .

Traditionen gör här hvarje framsteg omöjligt. Slentrianen dödar företagsamheten; lättjan dödar rikedomen; dogmatismen dödar vetenskapen. Ingenting lära vi, ingenting glömma vi. Vårt hopp är hoppet om grafven. De döda uppsluka de lefvande. Vi betala vår tribut för hvad som har varit, till Kyrkan, till monarkien, till statsbankrutten, till de tärande klasserna. Två tredjedelar af våra tillgångar frätas bort af maskarna. Några år till af denna tingens ordning, och främlingen, som

går fram där Spanien har stått, skall upprepa de klassiska orden: *Etiam periere ruinæ,* Till och med ruinerna ha förgåtts!»

Så talar en spanjor. Det är beklämmande att höra, äfven om man gör afdrag för spanjorens stortalighet och moralpredikantens upprördhet.

Vi skola ofta sedan få höra sådana självanklagelser från andra spanjorers läppar.

Emellertid är det ingalunda alla spanjorer, som tillåta sig kritik af spanska förhållanden. Tvärtom; många ha alltjämt klart för sig, att Spanien är det mäktigaste land, den spanska hären den tappraste, de spanska kvinnorna de skönaste, de spanska författarne de snillrikaste, allt spanskt det yppersta på jorden; och ni skulle stå alldeles oförstådd inför dem, om ni ej trodde hvarje prick af allt detta. En stor folkkännare, De Amicis, skrifver i sin klassiska bok om Spanien: »Ännu i dag, efter ett sådant förfall, är det spanska högmodet sådant, att utlänningen ej vet, om han ser det XIX:e århundradets eller det XVI:e århundradets spanjorer framför sig. Fyllda af sin förträfflighet och öfvertygade att hela världen sysselsätter sig med dem och beundrar dem, tro de sig alltjämt vara den stora nationen, världens underverk och alla tiders ära.» Detta var visserligen före nederlaget 1898; men efter detsamma skrifver den franske statsmannen Emile Ollivier om spanjorerna: »De blifva aldrig förvånade öfver sina olyckor och äro alltid säkra om att en gång öfvervinna dem; ty, mena de, ingenting har någonsin funnits jämförligt med det spanska folket, och allt, som står det emot, skall utrotas.»

Och äfven de spanjorer eller portugiser, som själfva gärna bestå sitt land en bitande kritik, tåla ej den minsta skymt däraf från främmande håll. En sådan spanjor är Don Basilio i DANs skildringar. Han hade inför DAN sablat ned allt spanskt och slutligen kommit till tjurfäktningarna, hvarom han sade: »Tjurfäktningen t. ex., min ärade och värderade och distingerade vän, kan ni väl tänka er ett ihåligare nöje? Att se en massa grant utstyrda slaktare misshandla ett stackars dödsdömdt djur — usch, otäckt! Jag talade nyss om lättjan och okunnigheten som våra två nationallaster, jag vill tillägga en tredje — råheten. Spanien ligger inte i Europa, det ligger i Afrika!» Därpå vågade sig Dan, som hittills motsagt Don Basilio, att medgifva, att tjurfäktningen var ett grymt och demoraliserande skådespel. »Förlåt, min herre,» återtog Don Basilio, »jag förstod inte riktigt...» »Ni har rätt, Don Basilio! Tjurfäktningen är ett nöje, som egentligen inte är ett så civiliseradt land som Spanien fullt värdigt... Ni har alldeles rätt.» — »Har jag rätt!... Min herre, ni har skymfat mitt fosterland och dess ära!... Välj era vapen!»

Detta är taget på kornet af DAN. Hvar och en, som haft beröring med spanjorer och portugiser, har gjort liknande erfarenheter. Man förstår lätt denna ömtålighet, som väl i någon mån återfinnes hos hvarje folk. Den är en yttring af en nationalstolthet, som har sin vackra sida, men som lätt kan drifvas in absurdum.

Om jag nu emellertid har den oangenäma uppgiften att tala om Spaniens förfall, har jag dock också den tillfredsställelsen att i samma andedrag uttala min beundran för hvad som numera göres för landets upprättande, och min fasta tillit till att detta arbete skall

krönas med framgång. De, som för närvarande i främsta rummet leda Spaniens öden, ha tagit stadigt sikte på sitt lands regeneration såsom mål, och gå fram däremot med kraft och klokhet. Den unge konungen, som förr synes hafva varit misskänd, isynnerhet af dem, som blott bedömt honom på afstånd, har genom ett korrekt konstitutionellt och på samma gång beslutsamt uppträdande samt genom sitt vid flere tillfällen ådagalagda personliga mod tillvunnit sig allmänt förtroende. Konseljpresidenten sedan mer än ett år tillbaka, Señor José Canalejas, är utan tvifvel en verklig statsman, känd och bepröfvad från sin föregående verksamhet såsom chef för åtskilliga ministerier. Han besitter icke blott i hög grad den traditionella parlamentariska vältaligheten, som icke alla gånger varit lika nyttig som tjusande, utan äfven fasthet och moderation, egenskaper som sällan förenas hos en spansk statsman. Det sätt, hvarpå han ridit ut de parlamentariska stormar, som upprörts i Marockopolitiken, i religionslagstiftningen, i Ferreraffären, i accistullfrågan m. m., är beundransvärdt, och de lagförslag, hans regering framlagt för afhjälpande af de svåraste missförhållandena och af hvilka vi sedermera skola anföra de viktigaste, varsla godt om framtiden.

Om Portugals framtidsutsikter vågar jag icke alls yttra mig. Dess politik måste tills vidare lida af den osäkerhet, som alltid är inkräktarens lott, och den är för närvarande dessutom väl mycket baserad på några akademikers svärmiska teorier, som ej erbjuda den pålitligaste grundvalen för ett praktiskt och sundt statslif.

*

Se vi nu alltså till, huru förfallet yttrar sig hos de iberiska folken, finna vi det först och mest i ögonen springande i samhällslifvets grundval, i finanserna. Detta ter sig nu visserligen för många spanjorer och portugiser icke såsom någon större olycka, ty de ha ej sedan århundraden varit vana att handskas med pengar och reella ägodelar; de affektera att förakta så simpel, idélös materia, och när de ha tillgång därtill, strö de den vårdslöst omkring sig.

De sekellånga krigen mot morerna och inbördeskrigen mellan halföns kristna stater hade kostat oerhörda pengar, och när efter dessa krigs slut den nya guld- och silfverfloden strömmade in från Amerika och kolonierna, förrann den lika hastigt som den kommit. Redan Karl V befann sig ofta i svår penningförlägenhet; sålunda fick han en gång år 1556 sitta fyra månader i en liten bondby i Nederländerna, väntande på respengar från Spanien. Klagomål inkommo till honom alltjämt om landets utarmade tillstånd. Cortes i Toledo gjorde 1538 allvarliga föreställningar därom, statsmän talade och skrefvo energiskt om penningbristen, och somliga kommuner uttryckte till och med sitt missnöje genom uppror. Följande historia är karaktäristisk för det allmänna missnöjet med den ekonomiska ställningen.

Vid en jakt i närheten af Madrid hade Karl blifvit skild från sitt sällskap. Ströfvande ensam, påträffade han en bonde, som han tilltalade och frågade, huru gammal han var och under huru många konungar han lefvat. »Jag är mycket gammal,» svarade bonden, »och jag har lefvat under fem konungar och till slut under den här Karl, som vi nu ha.» »Nå, hvem var bäst, och hvem var sämst af de där konungarna?» frågade

Karl. »Den bäste, det var alldeles säkert Ferdinand. Den sämste, det säger jag inte, men bra dålig är den, som vi nu ha. Han är än i Italien, än i Tyskland, än i Flandern och lämnar hustru och barn och för bort alla pengar från Spanien. Och han är inte nöjd med sina inkomster och med alla rikedomar från Indien, som kunde räcka till att förvärfva tusen världar, utan han lägger nya bördor på bönderna, så att han alldeles fördärfvar dem.» Vid detta kommo några af Karls sällskap till, och af deras beteende kunde bonden förstå, hvem det var, han samtalat med. Han tillade då: »Kanske ni är kungen? Om jag vetat det förut, skulle jag vid Gud ha sagt mycket mer.»

Under Filip II blir ruinen fullständig. Den mäktige konungen, genom hvars händer så många millioner gingo, beskärmar sig stundom öfver att ej veta, hvad han skall lefva på för morgondagen. Sedan han lagt ned 14 à 15 millioner kronor på Escorial, hade han ingenting kvar för byggmästares och murares aflöning, och han förbjöd dem vid lifsstraff att kräfva sin dagspenning. Under de följande regeringarna blef det än sämre, d. v. s. ruinen blef permanent. Det må vara nog att anföra en spansk statsmans, CAMPOMANES', skildring af förhållandena hundra år efter Filip II, under Karl II:s tid. »Då fanns,» säger han, »ej mer något att sälja och ingen, som ville köpa något. Skattkammaren betalade aldrig någon, trupperna hade hemförlofvats eller rättare upplöstes af sig själfva, då de ej fingo någon sold. Gods och slott utbjödos till salu, för att man skulle slippa reparera dem; och då guvernörerna sågo statsbyggnaden brinna i alla knutar, värmde de sig vid brasan och roffade åt sig och sina vänner

hvad som fanns att taga. Flottan var inskränkt till några få gallioner, som hemförde pengar från Amerika, och handeln till några frukter, som utlänningarne hämtade i våra hamnar. Det såg ut, som om landet skulle gå under med konungen, som förtärdes af sin besynnerliga sjukdom . . . De, som skötte de kungliga finanserna, . . . begagnade sig af konungens ömkliga belägenhet . . . och gjorde kronan bankrutt; bankrutten tillkännagafs öppet som en privatmans.»

I slutet af följande århundrade betecknar ju Karl III:s regering i Spanien, liksom samtidigt Pombals diktatur i Portugal, en remmissionsperiod i eländet; men det återkommer med det XIX:e århundradet, och det har gjort framsteg under nästan hela 1800-talet.

Spaniens statsskuld var den 1 januari 1909 9,431½ millioner pesetas (nominellt = francs), hvilket gör ungefär 471 francs på hvart och ett af dess fattiga hufvuden. Portugals statsskuld var den sista juni 1910 ungefär 5,468 millioner francs, hvilket gör ungefär 1000 francs per hufvud. För jämförelse må meddelas, att Sveriges statsskuld uppgår till omkring 730 miljoner francs och ej tynger med mer än 133 francs per hufvud.

Det är gifvet, att under sådana förhållanden det är ondt om mynt i Spanien och Portugal. Det vill säga, silfver, koppar, nickel, och papper finns det godt om, till och med alltför godt om, ty man har präglat sådant utan tillräcklig säkerhet i guldvalutor. Under kriget med Förenta Staterna präglade Spanien t. o. m. flere månader i rad en million pesetas silfver om dagen. Men det internationellt gällande myntet, d. v. s. guldet, har vandrat till utlandet. Man klagade redan mot slutet af Filip II:s regering, att i Spanien ej fanns hvarken guld eller silfver, under

det att i Flandern, Venezia och Rom man kunde täcka hustaken med spanska dukater.

I våra dagar ligga visserligen 410 millioner pesetas i guld i Spanska banken och ungefär 17 millioner francs i guld i Portugals bank, men i allmänna rörelsen finns hvarken spanskt eller portugisiskt guld. I Paris' och Londons banker däremot finns det rätt mycket af den varan.

Ett utslag af dessa förhållanden är också guldagiot. I Spanien är det för närvarande 7 à 8 %; d. v. s. för 100 franska francs får man 107 à 108 spanska pesetas och i Portugal en eller ett par procent ytterligare af det nominella myntvärdet. Förhållandena ha varit vida värre; ännu för sex år sedan var guldagiot i Spanien omkring 35 % och under sista kriget 115 %, d. v. s. man erhöll då för 100 franska francs 215 pesetas.

Emellertid får Spanien med oerhörda ansträngningar, d. v. s. hufvudsakligen genom tryckande skatter, sin statsbudget att gå ihop. Och ett godt varsel för framtiden erbjuder den väsentliga förbättringen i fjolårets finanser. Statens inkomster öfverstego då det föregående årets med 60 millioner pesetas, visserligen i någon mån balanserade af en ökning i utgifterna på 27 millioner.

I Portugal synas statsfinanserna ej vara stadda i förbättring.

Men äfven i Spanien tillåta finanserna alltjämt ej ett värdigt upprätthållande af viktiga statsinstitutioner — jag tänker särskildt på skolväsendet, hvarom vi skola erfara mera i nästa föreläsning — ej heller ett tillräckligt aflönande af ämbetsmän för att af dem få fullgoda tjänsteprestationer. Detta är en af anledningarna till

en i allmänhet dålig förvaltning, hvarom vi likaledes skola erfara mera sedan.

Mot statsfinansernas svaghet svarar helt naturligt en allmän fattigdom hos de enskilde. Åtskilliga rika, t. o. m. mycket rika, finnas, isynnerhet i Spanien. Rikt är t. ex. det högre prästerskapet, kyrkorna och klostren; det lägre prästerskapet är däremot mycket fattigt. Det plägar sägas, med äkta spansk öfverdrift, det är sant, att katedralen i Sevilla har rikedomar nog att betala hela Spaniens statsskuld. I Portugal äga kyrkor och kloster numera knappt något annat än en vacker arkitektur, och ej heller alltid detta.

Den förut så oerhördt rika högadeln har ännu några medlemmar med bevarad förmögenhet. Men till största delen är den fattig, eller den har blott ett sken af rikedom, i det att dess kolossala domäner ej förvaltas på rationellt sätt eller de stora intäkterna slukas af lika stora skulder eller orimliga utgifter. En gammal förnäm familj kan ha sina 100 ell 200 tjänare att försörja såsom ett onyttigt arf från förfäder; och när någon af denna lediga tjänareskara anmodas göra en tjänst, kan det hända, att han svarar: Det var inte min sak i salig hertigens tid. Detta är som så mycket annat i Spanien en gammal outrotlig tradition. CREUTZ talar om den från 1700-talet genom att citera såsom exempel hertig Darcos, som årligen betalade 300,000 francs till sina domestiker. Det vittnar om det vackra förhållande, som i Spanien alltid rådt mellan herrskap och tjänare, men det betecknar också ett obetänksamt gynnande af den spanska skötesynden: lättjan.

Det finnes naturligtvis också nyförvärfvade förmögenheter. Handlande, industriidkare och framförallt

brännvinsbrännare och uppfödare af tjurfäktningstjurar, *ganaderos,* kunna stå sig utmärkt. Men de ha ofta ej förstånd om förmögenhetens handhafvande. Som exempel därpå skall jag tillåta mig berätta följande historia.

Jag sammanträffade en gång på en järnvägsresa genom Sierra Morena med en ung spanjor och en engelsman, bosatt sedan flere år i Ciudad Real. Efter några timmars färd lämnade spanjoren tåget, och engelsmannen, som kände honom mycket väl, anförtrodde mig då följande: »Den där typiske spanjoren med den traditionella spanska *capan* och bredskyggiga hatten är ett par och tjugu år gammal och ärfde nyligen efter sin far, som var *ganadero,* ungefär 20 millioner pesetas. Denna förmögenhet ligger i reda penningar i källarhvalf och kassakistor; banker och industriella företag har man föga förtroende till här i landet. En stor del af rikedomen härstammar från den unge mannens farfar; den var redan på hans tid placerad på samma sätt som nu. Vår reskamrat har fädrens yrke, och han skall säkerligen ytterligare öka familjens förmögenhet, ty han har inga behof. Han kommer nu från Sevilla, som han för första gången besökt; men han har ej sett Madrid, och det är ej troligt, att han någonsin får lust att resa så långt.» — Jag erfor sedermera, att sådana förhållanden som detta, om ock reducerade till mindre proportioner, alldeles icke äro ovanliga på spanska landsbygden.

Emellertid, de rike äro ett fåtal, de välbärgade i minoriteten, de fattige en öfverväldigande majoritet. Jag låter en spanjor närmare utveckla dessa förhållanden. Don ALFREDO CALDERON säger (1902):

»Nej, det finns inga pengar. Åkerbruket förtvinar under skatternas tyngd. För att få sitt utsäde måste

jordbrukaren vända sig till ortens Shylock. I tusental utvandrar landtbefolkningen för att söka ett bättre fosterland. Fattighusen äro fulla, tiggeriet är förskräckligt. I städerna äter man ej kött, på landet ej bröd...

Nej, det finns ej pengar. Familjerna lefva i ständigt bekymmer; att draga sig fram till månadens slut är i hvarje hus ett problem. Det är förvånande, huru arbetskarlen eller den lägre ämbetsmannen kan lefva och uppehålla de sina med sin dagspenning eller sin lön. Det är omöjligt att betala räkningarna till leverantörerna för fängelser, sjukhus, hospital och fattighus. Dagsportionen minskas för soldaten och fången. I barnhemmen är det *en* amma för ett dussin barn, och hon får ej betalt...

Nej, det finns ej pengar. Vi ha ej nog af härbärgen, sjukhus, fängelser, hospital, asyler. Den sedan 1857 obligatoriska skolgången kan ej genomföras, då de befintliga skolorna ej kunna mottaga mera än en fjärdedel af skolbarnen. Det är en galenskap att tänka på att kanalisera våra floder. Vårt land saknar försvar på grund af vår fattigdom. Kommunikationerna råka i lägervall, emedan staten ej har råd att underhålla dem. Af samma skäl förfalla våra stora konstverk, stumma vittnen om en förgången ära. Lönerna minskas. En professor, en domare har ej lön nog för att lefva anständigt. Det finns skollärare, som uppbära, eller borde uppbära, 125 pesetas i årslön. En bypräst, den ende verklige representanten för den stridande kyrkan, förtjänar ej mera än en sjåare.»

Denna svartmålning blir ej ljusare därigenom att den, som utfört den, inkastar mellanstycken sådana som:

»Jo, det finns pengar. Främlingarna, som komma till San Sebastian, stå slagna af häpnad af den lyx, som där utvecklas. Våra gudfruktiga damer, mönster af fromhet, spela på Casinot om familjens förmögenhet. Det är en orgie af rikedom. Berättelserna därifrån likna sagorna i Tusen och en natt...

Jo, det finns pengar. Tjurfäktningarna äro till trängsel besökta; spelhus finnas i öfverflöd; krogvärdarna klaga icke. En gördel af kyrkor och kloster omgifver våra större städer, och de representera millioner. En borgarfamilj, som har någon aktning för sig själf, måste offra ett helt kapital, för att döttrarna skola få en förvänd uppfostran i ett kloster och sönerna bli abrutiserade af jesuiterna.»

Man ser, att detta satiriska stycke är ett konstnärligt mosaikarbete, där de till synes olikfärgade inläggningarna bilda en enhetlig tafla af gripande verkan. Jag upprepar, att man ej får taga skildraren efter orden, utan göra afdrag för satirikerns öfverdrift och straffpredikantens häftighet.

Hand i hand med penningbristen, ömsom följd däraf, ömsom skuld därtill, går förfallet i åkerbruk, industri och handel.

Åkerbruket råkade i ohjälpligt lägervall redan vid slutet af medeltiden. Och dock hade morerna bragt det till hög blomstring. Hur härligt var icke deras Andalusien! Det storartade bevattningssystemet, som nödvändiggjordes af det torra klimatet, har mer och mer förfallit, och de gamla murkna träplogarna från romarnas dagar förmå ej upplifva alstringskraften. Många egendomar ligga herrelösa och öde, sedan ägarna ut-

vandrat för att undgå de tunga skatterna eller svältdöden. Andra egendomar odlas ej, eller odlas alltför illa, emedan ägarna, stora magnater, ej ha reda på dem och ej hinna sköta dem. Just detta latifundieväsen är en af de svåraste olyckorna för Spaniens jordbruk. Man kan resa en hel dag på järnväg i Andalusien och fråga vid hvarje station, hvem som äger jorden däromkring och få till svar: Hertigen af Medina Celi. Ett liknande förhållande äger rum i Sydportugal, ehuru efter en mindre skala. Och då nu Spanien i allt är ett kontrasternas land, så måste det också finnas alltför små egendomar, och sådana förekomma i själfva verket i mängd i Nordspanien; likaså för öfrigt i Nordportugal. Om latifundierna ej bli rationellt skötta, därför att de äro för stora, kunna de små egendomarna ej skötas med tillräcklig framgång, därför att de äro för små.

Detta, i förening med kreditens otillfredsställande ordnande, förklarar tillbakagången till och med i senare tid af odlingen af brödsäd. År 1879 beräknades i Spanien arealen för hveteodling till 6 millioner hektar. Tio år senare var denna areal ej fullt 4 millioner hektar och 1905 ej fullt 3,4000 000 hektar. Därför importerar Spanien så väl som Portugal, som borde vara en kornbod, nu årligen för många millioner brödsäd. Den nuvarande spanska regeringen har emellertid öppet öga för detta. Den har för detta års riksförsamling framlagt förslag till bevattning och uppodling af jord för 105 millioner pesetas och beräknar att inom fem till sex år på sådant sätt kunna göra 300,000 hektar fruktbärande och i stånd att föda 100,000 familjer.

Åkerbruksindustrien företer en gynnsammare bild, men borde vara mycket mera uppdrifven.

Olivplanteringar finnas i mängd och äro gifvande; men oljan är dålig och kan ej säljas till utlandet. Man behöfver blott stiga öfver tröskeln till ett enklare spanskt värdshus, för att bli öfverväldigad af den odör af härsken olja, som slår emot en.

Vinet ger på det hela mest af allt, som odlas i Spanien och Portugal. Men om det slår fel, har man föga rygg att bära förlusten. Så hände t. ex. mångenstädes i fjol, särskildt i Almeriatrakten, detta land, som en arabisk skald en gång kallade »ett land, där hvar sten är en pärla, dammet guldsand och trädgårdarna paradis». Nu, när vinet gaf missväxt, emigrerar man i tusental.

Sockerindustrien har på senare år tagit ett stort uppsving i Spanien. För 20 år sedan importerade detta land för mer än 50 millioner pesetas socker. Nu räcka dess egna sockerrör och betor till för behofvet.

Industrien i öfrigt företer samma historia som åkerbruket: en gång högt uppdrifven, har den sjunkit ned till en obetydlighet. Redan romarna gåfvo fart åt den iberiska industrien, framför allt åt bergsbruket. I Cartagena ensamt uppgifvas de ha sysselsatt 40,000 grufarbetare; Huelvas koppar, Galiciens och Portugals tenn försummade de icke heller. Med morerna blef industrien blomstrande på Iberiska halfön, och textilindustrien, vapen- och läderfabrikationen voro världsberömda. Om läderarbetena bär ännu t. o. m. i vår höga Nord termen *karduan* vittne; den betyder nämligen ett »cordovanskt» arbete, d. v. s. ett arbete, som har sin berömmelse från Córdoba; af samma stam är det franska *cordonnier*, »skomakare».

Från ungefär midten af 1500-talet börjar industriens nedgång. Det gifves en mängd detaljuppgifter, som vittna därom, äfven om somliga äro öfverdrifna eller motsägas af andra gynnsammare. Uppenbarligen för sträng är den allmänna dom om industrien, som uttalas i en officiell rapport af 1558 till Filip II. Det säges där kort och godt, att Spanien ej mer har någon industri och därför exploateras af utlänningarna värre än Indien. Men det är svårt att jäfva sådana detaljuppgifter som de, som förekomma t. ex. i ett utlåtande af Cortes i Toledo af 1592. Enligt detta vore i stället för de 30,000 lispund ull, som förr bearbetades i provinsen, nu endast 6 000 behöfliga för textilfabrikationen. I Segóvia hade intill 1620 årligen förfärdigats 25,000 tygstycken; detta året och det följande upphörde hela denna industri. En kommun, som haft 698 mössmakare, ser dessas antal på 1660-talet reduceradt till 10, o. s. v. Ett allmänt nödrop utstötes i det århundradet af en förtviflad spanjor, som utbrister: »Fälten stå utan odling, verkstäderna utan hammarslag, vägarna utan resande; de små jordägarnas, handtverkarnas och köpmännens klasser äro utrotade. Att hängifva sig åt Gud är botemedel mot hunger, emigration till Amerika är familjernas hopp, tiggeri är industri, sysslolöshet tecken på adelskap, arbete tecken till ovärdighet.»

Samtidigt börjar också Portugals industri, som blomstrat upp i sammanhang med dess världshandel, att gå tillbaka. Det var därför att Filip II omintetgjorde dess handel med hans fiender holländarne. Och fullständig ödeläggelse drabbade denna industri genom det s. k. Methuenska fördraget (hvarom mera längre fram)

1703, hvilket gjorde Portugal till mer eller mindre en ekonomisk provins under England.

I senare hälften af 1700-talet höjdes både i Spanien och Portugal åkerbruk och industri tack vare Karl III:s och hans ministrars ansträngningar i det förra landet, Pombals i det senare. Men detta varade helt kort, nedgången kom snart igen, och den kan sägas räcka ännu. För Portugals vidkommande kan det vara nog att anföra, att sedan åtskilliga år dess import utgör i värde mer än det dubbla af dess export. Siffrorna för 1908 voro: import 378 millioner francs, export 168 millioner.

I Spanien skönjes dock en ljusning. Sedan några årtionden tillbaka har man där lyckats höja industrien, i Katalonien t. o. m. till en ganska aktningsvärd grad. Skada blott, att den därstädes så betydligt hämmas af permanenta strejker och andra svåra sociala missförhållanden. Emellertid ser man i Madrids butiker mest utländska varor. Importen af textilvaror uppgick 1908 till ungefär 100 millioner pesetas mera än exporten däraf (1907 till 130 millioner mera).

En kräfta i den spanska ekonomien är järnvägarnas totala beroende af utlänningar. Franska kapitalister sitta inne med 1.700 millioner pesetas i spanska järnvägsaktier och obligationer. Därför drifves också järnvägstrafiken i Spanien på detta vidunderligt usla sätt, som blifvit beryktadt i hela världen. Man märker, att ägarne till järnvägarna sitta bekvämt i fjärran, endast väntande på dividenden, och låta sina banor i Spanien trafikeras med en materiel, som rullat sig utsliten i Frankrike.

Men bergsbruket står ju som bekant högt, om det ock drifves med hjälp af mycket utländskt kapital; och tack vare detta och vinodlingen framför allt ställer sig

i det hela exporten gynnsamt i förhållande till importen; mot 951 millioners import 1908 står 926 millioners export; motsvarande siffror 1907 voro ändå gynnsammare: 947,8 millioner import: 943,5 millioner export — vida fördelaktigare än i Sverige under många år.

Handeln, som naturligtvis fluktuerat liksom industrien, är numera icke obetydlig i Spanien och stadd i stigande. Den är ju hufvudsakligen maritim; och Spaniens sjöfart är i fråga om tonnage större än Sveriges. Ingående handelsfartyg voro 1908 i Spanien ungefär 19,600 med ett tonnage af 18½ millioner; i Sverige 34,400 med ett tonnage af 10 millioner. I det ena som andra landet voro något mer än hälften af fartygen inhemska. Den spanska handelsflottan hade samma år, slupar oräknadt, 550 ångare med 698,000 ton, 305 seglare med 47,600 ton; den svenska: 1,187 ångare med 564,000 ton, 1,751 seglare med 213,000 ton. Äfven för handelns höjande har regeringen helt nyligen framlagt storartade förslag. Det gäller i främsta rummet anläggande af vägar och järnvägar, samt byggande eller förbättrande af hamnar, hvarpå Spanien lider stor brist.

Portugal räknar för 1908 ingående fartyg 11,000 med öfver 19 millioner ton, beroende naturligen hufvudsakligen på Lissabons betydelse som anhaltstation för oceanångare. Men Portugals egen handelsflotta inskränker sig till 58 ångare om nära 40,000 ton och 269 seglare med nära 50,000 ton.

Karaktäristisk för på en gång den materiella och andliga kulturen är den postala rörelsen.

Spaniens postverk befordrade 1908 151 millioner bref och brefkort och 653 millioner pesetas; Portugals postverk 61½ millioner bref och brefkort och 98 mil-

lioner francs; Sveriges postverk 182 millioner bref och brefkort och 1,416 millioner francs; således 3 gånger så mycket bref och 16 gånger så mycket valutor som det lika folkrika Portugal.

Ett fenomen, som är en god mätare af den ekonomiska ställningen och som för oss är särskildt intressant att studera, är emigrationen. Från Spanien ha under 1908 och 1909 respektive 160,000 och 143,000 människor utvandrat; förr var utvandringen mindre. Men denna ofantliga emigration balanseras väsentligen af en immigration på ungefär 90,000 människor hvartdera af de nämnda åren. Således öfverskott af emigration 70,000, respektive 53,000 Det gör dock blott ungefär $^1/_3$, resp. $^1/_4$ proc. af befolkningen. Från Portugal ha utvandrat under de sista åren mellan 30 och 40 tusen människor, utan nämnvärd invandring. Det gör $^6/_{10}$ à $^7/_{10}$ proc. af befolkningen. I Sverige öfversköt emigrationen 1908 immigrationen endast med 2,500 personer; men de närmast föregående och efterföljande åren har detta öfverskott varit 13 och 14 tusen, således inemot $^1/_4$ proc. af befolkningen eller ungefär detsamma som i Spanien. Det är helt naturligt, att i Spanien liksom hos oss emigrationsfrågan står på dagordningen, och att det bildats en nationalförening för emigrationens bekämpande.

II

Moraliskt och intellektuellt förfall — Indolens, vårdslöshet, lättja — Tiggeri — Viljeslapphet — Den portugisiska revolutionen 1910 — Kvinnofrågan — Analfabetism — Undervisningsväsen — Kacikism — Rotativism — Regionalism.

I den föregående föreläsningen ha vi sysselsatt oss med den spanska och portugisiska dekadansen på det materiella området, i finanser, åkerbruk, industri och handel. Vi skola nu se, i hvad mån den yttrar sig på det moraliska och intellektuella området.

Här frapperar den en främling, så snart han stiger öfver gränsen, under form af indolens, vårdslöshet och lättja. Ber man en tiggare bära sin resväska tvärs öfver gatan till hotellet svarar han stolt: »Herre, jag är tiggare men inte någon springpojke.» Proponerar man en köpman en affär, svarar han *mañana* (port. *à manhã*), »i morgon», och detta *mañana* har blifvit ett slagord, ett slags rasmärke, som sitter som etikett på alla ättlingar af iberisk stam, t. o. m. på stamfränderna i Sydamerika.

Bland exempel på indolens, hvilka förvånat mig i Spanien, erinrar jag mig särskildt ett. Jag passerade en dag den viktiga järnvägsstationen Bobadilla i Andalusien.

Där korsa två hufvudbanor hvarandra och tåg komma och gå mycket ofta. Då jag kom dit, var klockan ungefär 12, men järnvägsklockans timvisare stod på 3. På min anmärkning om det betänkliga i att klockan på en stor järnvägsstation visade orätt, svarades: »Den klockan har ej varit uppdragen på sex månader, och jag tror icke, att någon bryr sig om att dra upp den under de närmaste sex månaderna.»

Det är sedan långt tillbaka i tiden, som främlingar förvånats af spanjorernas lättja. Franska och italienska resande tala ofta därom i XVI:e och XVII:e århundradena. NAVAGIERO skrifver på 1520-talet, att »spanjorerna äro lata och odla och beså icke gärna jorden, utan gå hellre i krig eller till Indien för att göra lycka.» Andra uttalanden från samma århundrade lyda t. ex.: »Spanjorerna förakta så arbetet, att större delen af handtverkarna äro utlänningar.» »De anse det oförenligt med en spanjors värdighet att arbeta och sörja för framtiden... Hellre lida de hunger och nöd än de arbeta för dagslön, något som tillkommer slafvar... Om de äro fattiga, är det emedan de äro indolenta och lata» o. s. v.

Ej mindre förvånansvärd är portugisernas indolens. Den erkännes af dem själfva som deras mest utpräglade nationaldrag. Jag föredrar som vanligt att låta den skarpare detaljkritiken utföras af landets egna söner och ger ordet åt en portugisisk författare i *Diario de Noticias* 19 dec. 1910. »Vårt folk har en underlig psykologi. I uppbrusningens ögonblick, i febern gör det häftiga och manliga ansatser; då är det vildt, hejdlöst, fullt af mod, kraft och vilja. Men sedan ögonblicket af omskapande entusiasm gått förbi, faller det tillbaka i sin

obotliga slöhet, i sin dådlöshet och somnar in med den enda önskan att icke blifva störd.

Det portugisiska folket har ingen styrka, ingen uthållighet i handling eller känsla, och dock äro i vår tid dessa egenskaper nödvändiga för seger och framgång. Det blir genast trött, rädes för allt enformigt och saknar praktiskt sinne. Efter en hjältemodig ansträngning är den största njutningen för en portugis att hvila länge, att röka cigarr, att drömma och fantisera utan att fästa blicken på något bestämdt. Och under detta hans tillstånd af slummer kan himlen ramla ned med brak öfver honom, utan att han rör en muskel eller utstöter ett skri. 'Det är ingenting, det är ingenting,' skall han mumla med släpig stämma. Och vändande sig åt andra sidan, skall han åter falla i den för tillfället afbrutna sömnen.»

Dådlösheten och lättjan hafva bragt det därhän, att tiggeri anses som ett lika godt yrke som hvarje annat; och i den mån som annan yrkesutöfning gått tillbaka, har tiggeriet gått framåt. Därför har detta yrke liksom lättjan sitt särskilda kapitel i fäderneslandets häfder alltifrån 1500-talets början. En författare från slutet af nämnda sekel uppger, att det då fanns 150,000 vandrande tiggare i Spanien, bland dem visserligen också ej få af främmande nationalitet, men ej heller få söner af burgna fäder och många studenter. De »frigjorde sig», såsom de kallade det, från det vanliga triviala lifvet för att draga omkring som *picaros,* d. v. s. tiggande, stjälande och röfvande vagabonder. Från samma tid ungefär ha vi uppgift från Madrid, som då ej var någon stor stad, att där då funnos 20,000 tiggare, och hundra år senare är antalet understödstagare i Sevilla precis detsamma,

Det saknades ej försök från myndigheternas sida att stäfja det onda. Men det har ej kunnat utrotas annat än så vidt det är förenadt med öppet röfvarväsen. Det beskedligare, ej därför på något sätt tilltalande tiggeriet florerar i Spanien nu som förr, och det är alltjämt främlingen, som har det lifligaste intrycket däraf. Från första stunden till den sista af hans vistelse på iberisk mark klingar hela dagen i hans öra den vanliga formeln för tiggeri: *Rito, Rito!* (förkortning af *Señorito*) »snälla lilla herrn!»

Just nu står för öfrigt frågan om tiggeriet på dagordningen i Spanien, eller åtminstone i Madrid, och vi ha här en vacker illustration till det uppryckningsarbete, som pågår i detta land.

För kort tid sedan, det var den 28 sistl. november, hade en Madrid-tidning (*La Época*) en artikel, där det hette: »Det är allmänna meningen, att tiggeriet på gatorna i Madrid har utvecklat sig så, att det är en verklig skam. Man kan icke ta ett steg på hufvudgatorna eller stanna och tala med en vän eller se in genom ett butiksfönster eller sätta sig i en park eller vid ett kaféfönster, utan att antastas af trasiga män och kvinnor och barn, som hänga sig fast vid en och göra en lifvet odrägligt. För att ej tala om främmande länder, utan blott om vårt eget, måste vi säga, att ingenstädes i Spanien händer i den vägen något sådant som i Madrid, trots alla åtgärder för bekämpandet af detta elände. Det har tagit sådan fart, att hvarje dag ökas tiggarnes antal» o. s. v. Därpå föreslås, att man med all kraft griper sig an med detta ondas utrotande. Och verkligen: sedan kunde tidningen vecka för vecka och nästan dag för dag relatera om åtgärder för tiggeriets

utrotande, företagna af Madrids civilguvernör Sr FERNANDEZ LATORRE och borgmästare Sr FRANCOS RODRIGUEZ.

Hvad gjorde man då med alla dessa *pordioseros* eller »gudsmän», såsom de kallas, emedan de tigga *por dios*, »i Guds namn». Man samlade upp dem, man badade och desinficierade dem — det var mycket behöfligt — man klädde upp dem — det var lika behöfligt — och man indelade dem i klasser för att kunna behandla hvar och en efter förtjänst och värdighet. Det befanns då, att af de 1,400, som utgjorde en första skörd (*Época* 31 jan.), mer än 1,000 voro fullt arbetsföra och man ville söka vänja dessa vid arbete. Det gick icke i början; de blefvo sittande i eller utanför sina asyler med händerna i kors och solande sig som förr under den härliga blå himmel, som sedan födelsen varit deras tak; och de gjorde icke så mycket som bära en droppe vatten till asylens kök eller städa de rum, de bebodde. Men kraftigare åtgärder hafva vidtagits emot dem sedan.

Den 28 februari voro 3,851 tiggare tillvaratagna i Madrid.

Detta vackra rödjningsarbete pågår dock endast i Madrid; till andra spanska städer torde det sent komma att sprida sig; till de portugisiska aldrig; portugiserna äro alltför beskedliga, alltför indolenta och alltför fattiga för att företaga sig något sådant. Tvärtom ser man i Lissabon dagligen tiggeriet uppmuntras genom flata åtgärder från det allmännas sida.

Man får emellertid ej förbise, att indolensen och lättjan till en viss grad äro förklarliga i de där länderna. »Det är så varmt» är den stående ursäkten på tiggarnes läppar, och den upprepas också af socio-

logerna. Det är i självfva verket lika naturligt, att *siesta*, d. v. s. »sjätte timman», i Spanien betyder »eftermiddagslur», som att samma ord *sexa* i vår kalla Nord betyder »riklig måltid». Det är också naturligt, att ett folk, som i århundraden sett omkring sig ett elände, som inga ansträngningar lyckats bota, blir likgiltigt för det närvarande och skrinlägger sina förhoppningar på framtiden. Det är kanske icke heller så lätt att vara arbetsför och pigg, när man inte äter sig mätt mer än en gång i veckan. Man får slutligen icke glömma, att sysslolöshet i någon mån kan bero på bristande tillgång på arbete. Den förklaringsgrunden hade särskildt i XVI:e och XVII:e århundradena sin giltighet.

Emellertid kan det hända, att indolensen också är en yttring af ett djupare liggande, vida svårare karaktärsfel, af viljeslapphet. Är det så — och den spanske sociologen GANIVET återför på detta, på hvad han kallar *aboulia*, den spanska dekadansen i allmänhet —, då är det onda af svårare art; ty viljans sjukdomar äro de mest svårbotliga, och de medföra en försvagning af karaktären, en förslappning af moralen, som kan ha de mest ödesdigra följder.

Man kan ju möjligtvis tycka, att det ej är någon fara för viljeslapphet hos folk, som hvart tionde eller tjugonde år göra revolution. Men tvärtom; dessa utbrott äro, såsom också mycket riktigt i ett nyss citeradt stycke sades, blott tillfälliga yttringar af nervöfverspändhet; när de äro öfver, äro nerverna slappare, den allmänna svagheten och apatien större än förut.

Den sista portugisiska revolutionen var icke blott ett symptom af nervöfverspändhet, följdt af ytterlig slapphet; den var äfven ett exempel på de karaktärsfel

och den allmänna sjunkning af den moraliska nivån, som framgå ur viljeslapphetens indolens. Öfverallt såg man likgiltighet, feghet, känslolöshet för hederns bud ända till lumpet förräderi. Det kan väl hända, att i planläggningen på några håll ideella syften spelat in; de skymdes dock snart af de egennyttiga beräkningarna; och vid utförandet är det mindre ädla motiv, som bli bestämmande.

Konseljpresidenten TEIXEIRA DE SOUSA, som visste om revolutionsplanerna, och ett par dagar före revolutionens utbrott försäkrat kung MANOEL, att han kunde räkna på hären och flottan, stängde sig inne och låtsades hafva blifvit sårad — somliga tro, att han sårat sig själf —; kommendanten i Lissabon öfvergaf konungen för att vinna fördelar af revolutionärerna; civilguvernören lade sig till sängs och låtsade sig vara sjuk; hundratals officerare, som kort förut vid de oändliga festerna till firande af hundraårsdagen af Portugals frigörande från Napoleons tyranni svurit konungen tro och lydnad och hyllat honom med entusiasm, lämnade honom fegt eller förrädiskt i sticket. Då konungen ville försvara sig i sitt palats med ett troget batteri, telefonerade kommendanten, att han behöfde detta batteri; det ryckte ut, föll i ett bakhåll och nedgjordes. Då konungen telefonerade till konseljpresidenten och ministrarna, fick kan intet svar. Han förstod då, att han var öfvergifven och ville dö i slottet; men några vänner förmådde honom att begifva sig till Mafra och därifrån ombord på den kungliga jakten, med hvilken han ville styra till Oporto för att sätta sig i spetsen för dess garnison. Men jaktens befälhafvare förklarade, att han ej vågade gå till Oporto af fruktan för örlogsfartygen,

och att för öfrigt jaktens besättning ej var att lita på. Konungen måste då låta landsätta sig på främmande botten, där han åtminstone ej behöfde befara förräderi.

Dessa föga hedrande detaljer, som sipprat ut mellan raderna af den annorlunda lydande officiella relationen, äro intressanta, ej därför att de förmedlat öfvergången från en dålig regim till en annan lika dålig, ty det kan vara oss likgiltigt, utan därför att de så bjärt belysa den moraliska dekadansen i Portugal.

Denna indolens och lättja, som såsom en svår endemi behärska Spanien och Portugal, har icke anseende till personen; den härjar i de rikes slott som i de fattiges kojor. Och isynnerhet finner man den hos representanter för högadeln, ättlingar af de gamle *rico-hombres* och *grandes de España* Dessa äro delvis degenererade genom ingiften och annat, och många ha i fysiskt afseende sjunkit ned till dvärgproportioner. Dock är måhända deras håg- och dådlöshet mera besläktad med den blaserade intresselösheten hos den internationella typen af *désœuvrés.*

Lättjan har ej heller anseende till kön. Den trifs lika väl hos kvinnor som hos män, men kanske allra bäst hos öfverklassens kvinnor. De förstå konsten att låta tiden gå. De kläda sig och kamma sig, isynnerhet kamma sig, och sitta vid fönstret eller på balkongen växlande blickar med någon förbigående eller i närheten posterad beundrare, som hvälfver rullande svarta ögon dit upp. De ha inga intressen, framför allt ej af litterär art: en bok är för dem en styggelse, såvida de öfver hufvud kunna läsa eller förstå en bok. Det är sant, att de på sista tiden kastat sig häftigt på bridge; men annars ha de ej smak för manliga idrotter så-

som kvinnorna hos oss. Man skulle verkligen önska en jämnare fördelning af emancipationen mellan Europas sydliga och nordliga länder. Men det torde vara svårt att i Spanien och Portugal vinna insteg för till och med de enklaste emancipationsideer. Om där finnas de, som vilja bibringa kvinnorna allehanda intressen, så finnes det andra, som vilja alldeles instänga henne i hemmet, t. ex. GANIVET, som uttalar sig med skärpa om den långt drifna emancipation, som han sett i Finland. Och mellan dessa ytterlighetspartier kommer balansen att visa på orörlighet; det kommer länge att bli som förr: flickorna intressera sig blott för sin egen *noviazgo*, sin förlofning; mödrarna intressera sig blott för döttrarnas *noviazgo*. Men så är också detta en institution, som ej är något tillfälligt och underordnadt, utan stundom blir en hel lifsuppgift. Illustrationer därtill finnas ofta i den moderna spanska romanen, t. ex. i BLASCO IBAÑEZ' *Arroz y Tartana*, »Ris och Transportfartyg».

Om jag vågat skildra den spanska kvinnan så, som jag har gjort, är det därför att min obetydliga erfarenhet i denna materia stämmer med andras. På samma sätt skildrar EGRON LUNDGREN henne för flere årtionden tillbaka, och så skildrar DAN henne för några få år sedan. Och våra sammanstämmande iakttagelser få en fruktansvärd bekräftelse i den spanska skolstatistiken. Etthundratjugu — säger 120 — flickor åtnjuta i år högre skolundervisning i Spanien (mot 36,370 gossar). Då är det öfverraskande, att det finnes 105 studentskor vid Spaniens universitet (mot 15,740 studenter).

Naturligtvis betyder icke allt detta tal om indolens och lättja, att det i Spanien och Portugal alldeles skulle

saknas vackra exempel på arbetskraft och arbetsglädje. Spanska nordkustens inbyggare, basker, kantabrer, asturier, galicier, äro ju rent af kända för att »ligga i» och vara måna om sig; och galicierna tagas ju massvis till Lissabon för att arbeta som slafvar och göra sysslor, som äro för tunga för portugiserna. Katalanerna äro också kända som duktiga arberare. Och öfverallt följer med verklig bildning uppskattning af arbetets värde och kärlek till arbete. Man stannar i häpnad inför hvad t. ex. de lärde Menéndez y Pelayo i Madrid och Theophilo Braga i Lissabon allt hunnit uträtta, eller inför Pérez Galdós' och grefvinnan Pardo Bazans kolossala produktivitet.

*

Vår lilla utflykt på feminismens område bragte oss i kontakt med frågan om studier och undervisning. Det är för visso i Spanien och Portugal en fråga, som hör in under kapitlet om dekadans. Okunnigheten där borta är ju legendarisk, undervisningsväsendet ytterligt försummadt, och den kontrast, som det erbjuder i jämförelse med t. ex. vårt, värd att belysas genom en ingående studie. Vi skola därför tämligen utförligt sysselsätta oss med undervisningsväsendet i Spanien och Portugal.

Konsten att läsa är ju som bekant sällsynt i dessa länder. Från det förra landet har jag detaljuppgifter från 1900, då 67 procent af befolkningen var analfabeter, och från våra dagar, då denna procent uppges till 60. Från Portugal har jag uppgifter af fjolåret; de angifva $78\frac{1}{2}$ procent analfabeter. I Sverige räknar man som bekant $\frac{1}{10}$ procent analfabeter. Anmärkningsvärdt är

också, att i Spanien och Portugal läskonsten går så ytterst långsamt framåt. I slutet af förra århundradet sjönk analfabeternas antal därstädes med i medeltal $^1/_2$ procent pr årtionde; under det att i Belgien det vid samma tid sjönk med 10 procent pr årtionde, och i Italien med 5 procent.

Det finns åtskilliga drastiska exempel på de praktiska olägenheterna af denna okunnighet. Så kunde man härom året i Minho icke bilägga en strejk vid en stor textilfabrik med flere hundra arbetare, emedan ingen af dem kunde läsa och taga del af de skriftliga medlingsförslag och kontrakt, som förelades dem.

Anledningen till den utbredda analfabetismen är naturligtvis i främsta rummet folkskolväsendets låga ståndpunkt.

För det första är antalet skolor alltför litet. I Spanien finnas ungefär 25,000 folkskolor, men man anser, att det borde finnas 125,000 (*Heraldo de Madrid* 25 dec. 1910). I Portugal har den nya skollagen af 1894 ålagt hvarje kommun att hålla en skola; men det finns ännu 1,300 kommuner, som sakna skolor (*Diario de Noticias* 5 sept. 1910.)

Vidare äro skolorna stundom så illa underhållna, att de ej kunna begagnas, eller lärarne så illa aflönade (af kommunerna), att de ej anse sig kunna offra mycken tid åt tjänsten eller ej bry sig om den alls. Jag citerade i min förra föreläsning en uppgift af ALFREDO CALDERON om att mången spansk skollärare har — eller borde ha, ifall lönen verkligen utbetalas — 125 pesetas i årslön. Detta är emellertid öfverdrift. De flesta torde i senare tid ha haft omkring 500 pesetas; några ända till 1,100 pesetas. Äfven detta är ju mycket

litet; och den nuvarande regeringen har genomdrifvit en minimilön af 1,000 pesetas med en höjning, som kan gå ända till 4,000 pesetas (Kungl. Förordn. af 25 febr. 1911). I Portugal är ännu 100 milreis, d. v. s. nominelt 560 francs, en ordinarie skollärarelön; men man utlofvar löneförbättring.

Slutligen kommer större delen af barnen icke till skolorna. Lagen föreskrifver visserligen både i Spanien och Portugal skolpliktighet för barn i åldern 6—12 år; men ingen lag blir så åsidosatt som denna. Den är ju också redan på grund af hvad nyss anförts i många fall omöjlig att tillämpa. I Spanien äro i våra dagar ungefär 2 1/2 millioner barn skolpliktiga; af dem komma blott 1 1/2 million till skolorna. Mest är det flickorna, som blifva borta. I somliga provinser gå de icke alls i skolan. I Portugal torde proportionen mellan skolpliktige och skolbesökande vara ännu ofördelaktigare.

En af de förnämsta anledningarna till barnens uteblifvande från skolorna är föräldrarnas fattigdom. De ha ej råd att hålla sina barn tillräckligt hela och snygga, för att de skola kunna besöka skolan, och de ha ej råd att sända med dem den brödbit eller den mjölkdroppe, som de behöfva, åtminstone på landet, för frukostrasten. Enligt en uppgift af färskaste datum (*Heraldo* 28 december 1910) skulle det finnas i Madrid 80,000 barn lämnade vind för våg af sina fattiga föräldrar.

Dessa bedröfliga förhållanden, väl de sorgligaste yttringarna af det förfall, hvarom vi tala, ha länge varit en skam för de båda ländernas regeringar. Nu synas de dock på allvar taga i tu med skolfrågan. I Spanien ha de två sista undervisningsministrarna, herrar BURELL

och GIMENO — ty Spanien har verkligen sedan ett tiotal år ett undervisningsministerium — gjort upp ett program för folkundervisningens förbättrande och såsom en integrerande del i detta program sökt genomdrifva en väsentlig höjning af skollärarnas löner. I Portugal, där intet undervisningsministerium finnes, säges den nya generaldirektören för undervisningsärendena, Sr FONSECA, skapa minst en ny skola hvar dag, hvilket åtminstone är en praktisk åtgärd, under det den nya regeringen utfärdar filosofiska proklamationer om den nya folkskolundervisningen, som skall vara »graduerad, koncentrisk och metodisk och befordra i ständig harmoni den organiska och fysiologiska utvecklingen och det intellektuella och moraliska framåtskridandet», och som skall »återinsätta barnet i dess naturliga miljö, så att det icke öfverlämnas åt sina passioner, utan kan nå detta högsta mål att gifva sig själf sin moraliska enhet och sina likar en kärleksfull solidaritet», o. s. v., o. s. v. (Portugals Statstidning 30 mars 1911); hvilket icke med säkerhet synes föra till något praktiskt resultat.

Gå vi till den högre skolundervisningen, synas förhållandena där vara något bättre. I 58 statsskolor, som motsvara våra allmänna läroverk, och i ungefär 280 mer eller mindre privata skolor undervisas i Spanien i år 36,370 manliga och 120 kvinnliga lärjungar. I seminarier och specialskolor undervisas ungefär 54,000 elever, af hvilka nära 7,000 kvinnliga.

Flertalet af dessa läroverk äro inhysta i gamla skröpliga byggnader, föga lämpliga för sitt ändamål. De lida betänklig brist på materiel och äfven på lärarekrafter. Och resultatet af den fem-, högst sexåriga skol-

gången skattas ej högt af kännare, isynnerhet ej af universitetslärarne, som taga emot undermåliga abiturienter.

Jag har ej lika fullständiga statistiska uppgifter för Portugal, man jag finner, att man där är tämligen belåten med de 19 allmänna läroverk, landet har, och med de kurser, som där genomgås. Men då dessa vanligen äro femåriga och högst sjuåriga, nämligen i några af de större städerna, och metoderna sannerligen ej de bästa, torde belåtenheten ha sin grund i anspråkslöshet. Dessutom finnas äfven i Portugal ett antal specialskolor.

Universitetsväsendet stod ju fordom i Spanien mycket högt. Det hade att bygga på en tradition af lärdom och hög bildning från romarnas och morernas dagar. Under det moriska herraväldet med dess tolerans och dess uppskattning af vetenskaplig förtjänst blef Spanien på en tid, då det öfriga Europa var mer eller mindre barbariskt, i X:e—XII:e århundradena, en härd för vetenskaplig forskning. Det var isynnerhet filosofien, läkarevetenskapen och naturvetenskaperna, som odlades, hufvudsakligen af araber och judar, hvilka i sin ordning gjorde sig till godo grekernas vetenskap. Till stor del på denna grund uppbyggde sedan halföns kristna stater sina talrika blomstrande universitet: Salamanca 1239, Lérida 1300, Valladolid 1350, Huesca 1354, Sigüenza 1472, Zaragoza 1474, Avila 1482, Valencia 1500, o. s. v., så att vid slutet af 1500-talet Spanien hade 24 universitet, och år 1619 32.

Men redan detta öfverflöd var skadligt för hvarje universitet särskildt. Äfven de mest ansedda gingo väsentligt tillbaka. Salamanca, som år 1584 räknar 6,778 immatrikulerade studenter, har 100 år senare ej

fullt 2.000. Konkurrensen var för stark. Men värre var, att lärofriheten inskränktes. Inkvisitionen bevakade strängt universiteten. Den vädrade lutherianism eller kätteri öfverallt och förföljde många lärda för deras åsikters skull. Den förmådde också konungamakten att blanda sig i universitetens förvaltning och utfärdade allehanda restriktiva förordningar. Så t. ex. förbjödos studenterna att resa till utlandets universitet, på det de icke där måtte insupa kätterska läror. Detta verkade naturligtvis förlamande på universitetens verksamhet, hvilken därjämte också måste lida af kulturens allmänna tillbakagång.

Alltnog, det spanska universitetsväsendet råkade på förfall i det XVI:e århundradet. För många universitet blef detta förfall döden, och Spanien räknar nu ej mer än tio universitet, nämligen Madrid med i år 5,382 studenter, Barcelona (2,698), Valladolid (1,316), Santiago (1,189), Valencia (1,169), Sevilla-Cádiz (1,055), Granada (1,023), Salamanca (827), Zaragoza (793), Oviedo (291) — summa 15,743 studenter, hvaraf 105 kvinnliga. Detta enligt *El reformista pedagógico,* december 1910.

Det är svårt att fälla något exakt omdöme om dessa lärda institutioners verksamhet, om deras lärare och lärjungar. De spanska sociologerna ägna dem gärna en skarp kritik. Vi ha redan hört en summarisk förkastelsedom af ALFREDO CALDERON. Enligt honom är lärdomen död i Spanien, liksom allt annat där är dödt. Detta betyder ju emellertid ej så mycket, då vi känna öfverdrifterna i hans uttryck. Låtom oss däremot höra en annan sociolog, PICAVEA, författaren till det märkliga arbetet *El problema nacional,* »Den nationella frågan», af år 1899.

Han förmenar, att universiteten i Spanien alltför illa underhållas och förvaltas. De sakna böcker och material. Man studerar botanik utan att se en växt och gör inga experimenter i fysik och fysiologi.

Studenterna äro en klass förtappade varelser utan tillsyn af andra, utan stödjande sammanhållning sinsemellan. De roa sig, ta sig ferier, när de vilja, eller framkalla sådana genom strejk, och passera examina, som blott äro till pro forma, och sakna värde. De säga själfva om den, som tagit kandidatexamen: *Bachiller en artes, ásino por todas partes,* d. v. s. En filosofie kandidat är en åsna i alla stycken. Och oftast beror det på relationer, om han får sin kandidat- och licentiatexamen, och särskildt att han får den i god tid.

Emellertid har, efter det PICAVEA nedskref detta, åtminstone i Madrid något åtgjorts för att bereda studenterna bildande och kamratligt umgänge. Där har nämligen i vinter inrättats en studentklubb, ett slags *convictorium*, som fått sin officiella invigning genom ett besök af kung ALFONSO.

Professorerna sägas i allmänhet icke vara sin uppgift vuxna. De ägna sig mest åt annat; juristerna åt advokatyr, läkarna åt medicinsk praktik, många åt det politiska lifvet; och det är snarare tillfälligt, att de hålla föreläsningar. Detta är emellertid en ekonomisk fråga, i hvilken de svaga statsfinanserna spela in. Vidare är enligt PICAVEA den undervisning, professorerna gifva, ovetenskaplig, de läroböcker och metoder, de använda, föråldrade.

Denna kritik är också tvifvelsutan öfverdrifven, och den har understundom bemötts af vederbörande, om också med en viss lamhet. Gifvet är, att bland så

många vetenskapens idkare det äfven finnes sådana, som gå i spetsen för sin vetenskap. Vi erinra oss, att för få år sedan en medicine professor i Madrid, RAMON Y CAJAL, erhöll Nobelpris; och vid samma universitet verka så framstående män som litteraturhistorikern MENÉNDEZ Y PELAYO, juristen AZCARATE, sociologen GINER DE LOS RIOS, filologen MENÉNDEZ PIDAL, historikern HINOJOSA, m. fl., hvilkas förtjänster man kan taga kännedom om i hvilket konversationslexikon som helst. I Salamanca finna vi såsom en lärd berömdhet dess rektor UNAMUNO, i Oviedo rättshistorikern POSADA o. s. v. — men hvarje uppräkning blir ofullständig, och det är ej möjligt att angifva alla dem, som äro värdiga bärare af den spanska vetenskapens ära.

Emellertid, på frukten känner man trädet. Och då man pröfvar frukten såväl af universitetsbildningen som af annan bildning i Spanien, förekommer den onekligen ofta litet omogen. Examineradt folk och ämbetsmän åtnjuta ej i någon högre grad allmänhetens förtroende i det landet, och en resande finner dem i allmänhet otillräckligt utbildade och föga motsvarande de anspråk, man i andra länder är van att ställa på ämbets- och tjänstemän.

Må det tillåtas mig att berätta några personliga erfarenheter.

Då jag en gång kom från Frankrike till San Sebastian, hade jag fått ett myggbett, som såg elakartadt ut. Jag vände mig till värden på mitt hotell för att få anvisning på en läkare. Han svarade mig då: »Hvad skall ni med läkare? Vet ni inte, att de ej duga till något i vårt land? Vi dö alltid utan deras dyra bistånd.» Nåväl, jag nöjde mig med detta besked och öfvertalades,

kanske oförsiktigt nog, af hotellvärden att låta honom anlägga en, som han försäkrade, förträfflig kompress af olja, ättika och socker. Med den reste jag vidare till Madrid, en sådan där treflig spansk järnvägsresa på 17 timmar i en skakande och obekväm vagn utan skydd mot vårkylan och utan några som helst agremanger. Anländ till Madrid, fann jag min åkomma förvärrad; det var tydligen en början de blodförgiftning, och jag vände mig åter till min hotellvärd för att blifva visad till en läkare. Han sade då de betecknande orden: »Hum, det här ser ej bra ut; eftersom ni är utlänning, skola vi söka få fatt i en utländsk läkare.» Efter något letande fingo guiden och jag också mycket riktigt reda på en tysk läkare, professor KISPERT, som tog mig upp på sitt privatsjukhus vid gatan Jesús y Maria och opererade mig och kurerade mig. Sedan, då KISPERT och jag blefvo goda vänner, sade han till mig: »Det var tur för er, att ni kom till mig. Om ni gått till en spansk läkare, hade han genast expedierat er till andra världen och kräft sterbhuset på 500 pesetas.» Äfven Svenska legationen förklarade sedermera, att jag haft god tur, som träffat KISPERT. Han var alla legationernas läkare och den ende, som åtnjöt deras förtroende. Jag begagnar gärna detta tillfälle att bringa denna hyllning åt minnet af hedersmannen KISPERT, som nu, efter hvad jag tror, ej mera finns. Men jag har dock äfven hört sägas, att det finnes i Madrid skickliga inhemska specialister på vissa områden, helt naturligt i en så stor stad, där en läkare kan samla stor erfarenhet.

Ett annat bevis på tjänstemännens inkompetens. Jag hade i Madrid köpt en rundresebiljett för Andalusien, en affär på ett par hundra pesetas, men var nära att gå

miste om nyttjanderätten till den, därför att tjänstemannen i biljettluckan ej visste, huru den skulle behandlas. Medan konsul WALLÉN ifrigt underhandlade härom med ifrågavarande tjänsteman, uppehölls tåget, som var ett snälltåg, i flere minuter blott för denna sakens skull. Och detta var på en af hufvudstationerna i hufvudstaden. Under resans fortgång sedan visade man samma oförståelse inför denna biljett. Då jag uppvisade den för konduktörerna, vände de mig ryggen och flydde. De visste ej, huru den skulle behandlas.

Äfven i kretsar, där man tycker, att lärdomen borde mätta luften, såsom i det stora Nationalbiblioteket i Madrid, kan man träffa på ren okunnighet. Jag besökte det en gång för några år sedan, för att skaffa mig några statistiska uppgifter ur en modern realencyklopedi. Bibliotekets souschef tog mycket artigt emot mig och lofvade att skaffa mig hvad jag önskade. Men han hade rätt svårt att uppfylla sitt löfte, ty han visste ej, hvar encyklopedierna funnos! Jag såg emellertid tvärt öfver salen *Encyclopædia Britannicas* stora röda band, väl kända af hvarje vetenskapsman i hela världen, men jag kunde ej ge souschefen den tillrättavisningen att tala om för honom, hvar encyklopedierna i hans bibliotek stodo. Han fick följaktligen med sin amanuens leta vidare, för att ändtligen om en halftimme upptäcka en gammal obrukbar italiensk encyklopedi och efter en halftimme till *Encyclopædia Britannica.* Jag skyndar mig att tillägga för detta nya och präktiga Nationalbiblioteks ära, att dess chef är ingen mindre än MENÉNDEZ Y PELAYO, en af de lärdaste män i våra dagar och en man af sällsynt skicklighet i sitt fack.

Det återstår att kasta en blick på universitets-

väsendet i Portugal. Vi öfverraskas genast af *den* kontrasten med Spanien, att Portugal endast ägt *ett* universitet, det lilla pittoreska Coimbra, på blomstrande kullar vid Mondegos strand. Det är mycket vördnadsvärdt genom sin ålder, nu ungefär 620 år, och sina gamla traditioner, men imponerar ej genom någon högre vetenskaplig betydelse. Studenterna, enligt sista universitetskalendern 1,262 till antal, synas icke alltför djupt gräfva ner sig i lärda materier och gå sällan fram till doktoratet ehuru de gärna, liksom våra, efter aflagd licentiatexamen låta kalla sig doktorer. De lefva här som i Spanien i icke synnerligen väl ansedda pensionat utan sammanhållning och med självsvåldigt skötande af sina studier. De strejka ibland och demonstrera gärna mot obehagliga professorer och förordningar. När de aflagt några enkla examina, ej sällan också här med tillhjälp af relationer, äro de ej alltför väl förberedda för sina framtida yrken, men de ha haft en glad ungdomstid, svärmat och skrifvit vers — det göra de alla — och insupit vaga och skimrande ideer i politik och sociologi, hvilka de genast äro färdiga att praktisera, helst genom revolution. Också voro den sista revolutionens anstiftare till största delen Coimbramän, såsom utrikesministern BERNHARDIM MACHADO, justitieministern AFFONSO COSTA, och framför allt konseljpresidenten THEOPHILO BRAGA. Han hade gått länge i Coimbra och filosoferat, i Comtes anda, och politicerat och skrifvit vers, sådana där sociologiska revyer, som påminna — mycket aflägset — om Victor Hugos *Légende des siècles,* innan han anställdes i Lissabon vid *Curso superior de lettras.*

Det är anmärkningsvärdt, att Coimbra, så gammalt

och berömdt det är, aldrig haft någon humanistisk fakultet. Det förefaller, som om denna brist afspeglar sig i en viss brist på grundlighet och gedigenhet i den högre bildningen i allmänhet i Portugal. Emellertid har man sent omsider sökt ersätta denna lucka i universitetets organisation genom att i Lissabon 1858 inrätta den nyssnämnda *Curso superior de lettras*, som efter en tid af förfall restaurerades år 1901, men alltjämt har mycket blygsamma proportioner. Dit kallade man flera af landets förnämsta lärde, såsom BRAGA, filologen ADOLPHO COELHO, m. fl. Emellertid ha genom ett regeringsdekret af den 21 april detta år på en gång två nya universitet skapats, nämligen ett i Lissabon och ett i Oporto. Om det nu blott finnes medel att någorlunda anständigt utföra dessa vackra beslut.

Bland andra lärde, som göra heder åt Portugal, må nämnas i främsta rummet Fru CAROLINA MICHAELIS DE VASCONCELLOS, född tyska, som sedan 1868 varit oaflåtligt verksam för utforskandet af det portugisiska språkets och litteraturens historia.

Vi kunna nu lämna indolensen och lättjan och okunnigheten och alla dess svitåkommor, för att gå öfver till en ny form af moralisk dekadans, som spanjorerna beteckna med ett måhända ej för alla bekant uttryck, *el caciquismo*, »kacikismen». Ordet är naturligtvis bildadt af *cacique*, som betyder »indianhöfding», och det betecknar allt slags missbruk, som en maktinnehafvare gör af sin ställning, såsom tillgodoseende af egna fördelar, bestickligheit, nepotism, byråkratism,

öfversitteri, o. s. v. En främling ser kanske icke mycket däraf, om ej möjligen någon gång i de ämbetsverk, där han måste ha sin gång, såsom på järnvägarna, i tullen eller i posten. Jag hade verkligen en liten erfarenhet på en järnvägsresa. En stationsinspektor i Burgos misstänkte mig att ha rest utan järnvägsbiljett, och med en morskhet och ett öfversitteri, som ej tålde några förklaringar, tillkallade han två rättstjänare för att häkta mig. Jag fick emellertid fatt i en öfverordnad, en öfverkacik, som hade reda på huru det förhöll sig med mitt biljettköp, och med samma morskhet och öfversitteri kommenderade han mina angripare att försvinna.

Men i den officiella spanska världen gör man stor affär af kacikismen. Sedan några år är den på allas läppar, och mången tror sig i den se den egentliga roten till allt elände i Spaniens land. Den regerar inom alla samhällsklasser, och sålunda ha vi enligt PICAVEAS indelning: småkaciker, underkaciker, kaciker, storkaciker och öfverkaciker. Ett celebert exempel på kacikism må anföras från sista tiden. Den socialistisk-republikanska majoriteten i Stadsfullmäktige i Barcelona öfverlämnade i höstas åt en af sina partivänner anläggandet af en ny vattenledning för 25 millioner pesetas. Men affären drogs inför Deputeradekammaren, och det kom där i dagen, att entreprenören ej ägde eller kunde disponera öfver större delen af de vattentillgångar, han upptagit i sin plan, vidare att, äfven om han ägt dem, han ej skulle kunna taga ut ur dem mer än hälften af den kontraherade vattenmassan; och slutligen att han ej kunnat ställa antaglig borgen för företagets utförande. Felgreppet var så uppenbart, att några socialistiska depu-

terade för Barcelona togo afstånd därifrån och desavouerade sina partikamrater.

Som en regelbundet återkommande yttring af kacikism betraktas riksdagsvalen. Det regerande politiska partiet — och det är växelvis de konservative och de liberale — ålägger de valförrättande ämbetsmännen att styra om majoritet till regeringens förmån. Den åstadkommes genom allehanda finter. Då röstlängderna ej kunna offentligen kontrolleras, tar man upp röster under fingerade namn eller ofta af döda personer; eller man ansätter till ett visst tal, t. ex. 1,000, de röstandes antal i ett distrikt och förklarar summariskt, att $^3/_4$ däraf röstat för den regeringsvänlige kandidaten, $^1/_4$ för oppositionens kandidat. En gång väckte det munterhet i Deputeradekammaren, då det uppvisades, att röstprotokollet för Madrid upptagit röstande från båda sidorna af gatan Alfons XII, i glömska af att gatan är bebyggd blott på ena sidan. Vidare förmår man så många som möjligt af de bildade, själfständiga, att sitta hemma — ty det är ej något nöje att gå till röstlokalen, ibland vankas där stryk — och skickar upp köpta röstande i desto större antal. Ty Spanien är alltsedan 1834 begåfvadt med en alldeles modern, alldeles oinskränkt rösträtt.

Denna fars går dock numera icke alltid lika glatt öfver tiljan som förr. I de största städerna och äfven några mindre, vaknande kommuner krånglar det gamla teatermaskineriet betänkligt.

Om i Spanien, där en gammal morskhet sitter kvar från de stora dagarna, öfversitteri och egenmäktighet äro förklarliga, finner man dem med mera förvåning i det beskedligare Portugal. Där är visserligen icke *caciquismo* något slagord — det finns ej ens i språket —,

men saken finnes där, och mest yttrar den sig i hvad som med ett portugisiskt slagord kallas *rotativismo*. Detta betyder egentligen maktens roterande bruk; men det betyder lika mycket maktens roterande missbruk. Den korta tid ett parti sitter vid makten, söker det bereda sig så många fördelar som möjligt. Om republikanerna förebrådde de monarkiska partierna denna skändliga rörelse, hafva de själfva visat sig lika erfarna däri. En af den nuvarande regeringens största svårigheter äro de pockande pretentionerna såväl af ledaren af det sista upproret, »revolutionshjälten», löjtnant MACHADO SANTOS, som af allehanda nu till makten kommet småfolk.

*

Denna partipolitik, raka motsatsen till hvad som är en verklig statskonsts största dygd, nämligen stora, allmänna vyer, yttrar sig också både i Spanien och Portugal i den redan förut berörda regionalismen. Katalonien med sitt egna språk och sitt rika och arbetsamma Barcelona — ehuru utom Barcelona där ingen rikedom finnes — vill ej gå med det fattiga, i språk olika Kastilien; det fruktbara, vekliga, sköna och beundrade Andalusien föraktar de nordliga, karga, sträfva provinserna; Galicien och Asturien med sin härdade, kraftiga befolkning och sina säregna dialekter vilja ej ha något gemensamt med veklingarna i söder. Och i Portugal ha de blaserade lisbonensarna ett sublimt förakt för nordprovinsernas folk, som de ej anse duga till annat än att vara deras tjänare. För Spaniens republikaner hägrar redan möjligheten af landets uppdelning till en federativ republik enligt schweiziskt

föredöme; och bland Portugals republikaner är en liknande omskapning af deras land med de gamla historiska provinserna som avtonoma stater ett omtyckt diskussionsämne. Då först skulle det gå riktigt bra att betala Portugals statsskuld!

Denna regionalism må kunna förklaras, såsom vi redan gjort, genom den territoriella isoleringen, genom de historiska förutsättningarna af öfverdrifven självständighetskänsla, af äldre statliga uppdelningar och olikhet i språk, m. m., men den bjuder sannerligen icke något stöd åt en regering, som vill reformera och draga länderna upp ur deras förfall. Och därför måste regionalismen nämnas äfven här i kapitlet om den allmänna dekadansen.

III

Orsakerna till Spaniens förfall — Territoriella förhållanden — Klimatet — Separatistiska tendenser, högmod — Krigen — Kacikism — Lättja, viljeslapphet — Konservatism — Klerikalism — Amerikas upptäckt — Vanstyre — Botemedel — Orsakerna till Portugals förfall — Keltiska rasdrag — Kroasering — Sjöresor — Vanstyre — Botemedel.

Att söka utreda orsakerna till de iberiska ländernas förfall är naturligtvis ett lika lockande som ofta behandladt problem. Det är icke mindre naturligt, att problemets lösning är svår att finna och föreligger i mycket olika formuleringar. Ännu svårare är att söka råda någon bot på eländet; för det ändamålet får man förtro sig åt den inhemska läkekonsten.

Om yttringarna af det allmänna förfallet te sig till största delen lika — och det kan knappt vara annorlunda med ett förfall, som är allmänt — i Spanien och Portugal, äro däremot orsakerna därtill väsentligen olika i de båda länderna. I detta kapitel skall därför hvartdera landet behandlas för sig.

Redan de territoriella förhållandena äro så skiljaktiga som möjligt i Spanien och Portugal. Det senare landet är ett kustland med fuktigt kustklimat och dessutom stora floder. Spanien åter är till allra största delen

ett högt, torrt kontinentalland; och dess kuststräckor t. o. m. ha knapp, i alla händelser ytterst ojämn, bevattning.

I denna omständighet har man velat se en viktig orsak till Spaniens förfall. Att den betydligt har medverkat, kan ej bestridas; ty jordbruksdrift på den kastilianska högslätten är ett svårt och relativt otacksamt företag. Men den kröntes dock med framgång under romarnas och morernas herravälde och öfver hufvud under hela medeltiden, då där arbetades tillräckligt. Och om jordbruket ej gaf nog, gaf industrien öfverflöd. I Burgos, Valladolid, Segovia, Toledo och andra kastilianska städer blomstrade under medeltiden flera industrier, som nu nästan försvunnit.

Med denna landsdels geografiska läge följer ju också, det är sant, det outhärdliga klimatet: *nueve meses de invierno y tres de infierno,* »nio månader vinter och tre månader helvete», säger man om det där klimatet. Man må taga det för så god ursäkt som man kan.

En originell förklaring af Spaniens förfall har dess geografiska läge ingifvit WILHELM VON HUMBOLDT. Det är landfästet med Frankrike, det enda landfäste den Iberiska halfön har, som varit Spaniens olycka, säger den berömde lärde. Ty därigenom har all import, såväl af materiel som af andlig art, kommit från Frankrike, och detta har fördärfvat Spanien. Det är svårt att se, hvad härmed egentligen menas. Men det står i allt fall i en viss samklang med åskådningar, som äro kära för många spanjorer. Främlingarna, *los forasteros*, äro det stora flertalets afsky; *el casticismo* eller renheten i »kasten» d. v. s. rasen, är deras nationella ideal; och botemedlet mot Spaniens nuvarande onda är enligt

GANIVET främlingsinflytandets fullständiga upphäfvande och Spaniens stängande med lås och bom.

Det är icke precis samma botemedel, som en engelsk statsman föreslog för Spaniens restaurerande: sätt halfön under vatten för någon tid och befolka den sedan med germaner.

*

Emellertid är det nog inte geografien, utan historien, som har att lämna det egentliga svaret på frågan om orsakerna till Spaniens förfall.

Det första kända folk, vi möta såsom Spaniens inbyggare, äro ibererna. De voro delade i stammar, säger Strabo, och kunde icke förenas till större samhällen på grund af sin karaktär och sitt högmod, som ingaf dem alltför stort förtroende till sina egna krafter. Isoleringstendensen måste ytterligare stegras i ett land, som af naturen är uppdeladt i mycket olika, skarpt begränsade områden, svåra att med hvarandra förbindas genom kommunikationer — och sådana tryta verkligen i hög grad. Samma tendens fanns tydligen också hos västgoterna, och vid detta folks inympning på ibererna måste den växa ut sig till ett fullständigt lyte. Västgoterna kunde ju aldrig hålla tillsammans. Det var söndringen dem emellan, som beredde morernas infall och seger. Det rådde fortfarande söndring bland dem, då de upptogo befrielsekriget, ty knappt hade de vunnit en bit mark, förrän de styckade denna och inrättade småriken, som samtidigt krigade sinsemellan. Huru känna vi icke igen de samtida förhållandena bland stamfränderna i Skandinavien! Det är visserligen sant, att

sådana allmänna omdömen som det från Strabo citerade ej äro synnerligen tillförlitliga; men det är ej heller betydelselöst, ty det är mycket möjligt, att de speciella rasdrag han framhållit, nämligen oförmåga af sammanslutning och högmod, ha sin stora skuld med i Spaniens olyckor.

Följderna af det förstnämnda lytet skulle då vara hvad i nästföregående föreläsning framhölls såsom separatism, särskildt regionalism och därmed sammanhängande svaghet i riksregeringen. Separatismen har också yttrat sig som partikularism, söndring och krig de stora familjerna emellan, och det kan förtjäna nämnas, att en spansk historieskrifvare, Morales Santisteban, jämför Spaniens öde med Polens och påstår, att det är adelns oenighet, som dragit Spanien ned i »den sump, hvari det ohjälpligen står och stampar sedan århundraden tillbaka».

Hvad det andra lytet, högmodet, beträffar, kan det ju ha sin andel i äran af stolta bedrifter, såsom Numancias försvar mot romarna och Zaragozas mot Napoleon. Men för visso är det också en af anledningarna till föraktet för det hvardagliga arbetet, till prålet med titlar och börd och till många yttringar af kacikism.

Emellertid böra vi säkerligen gå från urbefolkningens tid till senare perioder i historien, för att finna de verksammaste orsakerna till Spaniens förfall. Dessa äro enligt mitt förmenande de oändliga krigen. Befrielsekriget mot morerna började ju strax efter morernas eröfring af halfön och pågick inemot 800 år. Samtidigt fördes småkrig mellan de olika kristna staterna på halfön. Och kort efter det att dessa krig bragts till slut, börjar serien af Karl V:s och Filip II:s stora krig.

De fördärfbringande följderna af detta permanenta krigstillstånd äro påtagliga.

Att börja med undergräfde det och ruinerade slutligen alldeles landets ekonomi. För krig fordras som bekant för det första pengar, för det andra pengar och för det tredje pengar. Därför, när slutligen den afgörande segern mot morerna ändtligen vanns och landet höljdes med ära och folket fylldes med glädje, var statskassan tom; och i Kastiliens ekonomi var slaget ett hål, som ej mer kunde fyllas. Ferdinands och Isabellas kloka regering, som isynnerhet gynnade industrien, och det sedan från Amerika inströmmande guldet beredde visserligen ånyo stora tillgångar. Men när så Karl V:s och Filip II:s krig kommo till, då räckte ingenting längre.

Vidare inneburo naturligen krigen ett slöseri med lif och kraft, *une saignée à blanc*. Det är ej möjligt att exakt angifva de spanska folkmängdsförhållandena under medeltiden; men säkert är, att det mot slutet af 1500-talet och senare ofta klagas öfver affolkningen. I Cortes i Valladolid år 1602 anföres t. ex., att folkbristen blifvit så stor i Kastilien, att mångenstädes, hvarest förr funnos 100 familjer, nu finnas högst 10 och i somliga fall inga. I historiska verk plägar uppges i klump, att Spanien under morernas tid ägde 30 millioner invånare, omkring år 1600 endast 7 millioner. Emellertid torde detta mindre hafva berott omedelbart på manfall i krigen, än på den af krigen förorsakade fattigdomen, arbetslösheten o. s. v.

Själfva krigaryrkets vanlighet och den betydelse, det måste få hos ett folk, som stod på ständig krigsfot, var olycksbringande. Att slå ihjäl folk och roffa åt sig

med vapen i hand hvad man önskade, att skryta med sina bedrifter och få adelsvärdighet i belöning, det var den förnämsta lifsuppgiften. Man ägnade sig åt den med desto bättre samvete, som ju krigen voro Gudi behagliga korståg, först mot de hedna hundarna, araberna, sedan mot de kätterska protestanterna. Andra yrken föraktades och försummades; och därför är det från krigsperiodens kulmen, som jordbrukets, industriens och handelns förfall räknas.

Att krigsbedrifterna så ofta belönas med adelskap och förläningar, att de segrande krigarne själfva tillskansade sig så stora förmåner på de besegrades bekostnad, detta skapade en utomordentligt talrik privilegierad kast, som utmärkte sig ej blott genom sin öfverlägsenhet, verklig eller imaginär, öfver vanliga borgare, utan genom högfärd, fåfänga, prålsjuka och stortalighet. Och denna kast rekryterades ytterligare ur de rikaste borgarnes led och ofta genom usurpation, i det mången, som ej kunde härda ut med att vara vanlig plebej, själf tillade sig adlig titel och vapensköld och med tiden genom *usus* fick dem erkända. Där är det egentliga ursprunget till dessa trasiga, tiggande *marqueses* och *caballeros*, som drifva omkring på gatorna i Spaniens städer. Men där är ock ursprunget till många andra, mindre pittoreska och mindre ofarliga missförhållanden.

Utan tvifvel har kacikismen sin förnämsta rot i den så uppkomna ståndsskillnaden, som verkligen klöf folket i öfverklass och underklass, och som dragit med sig detta mångskiftande maktmissbruk, som i den föregående föreläsningen skildrats i kapitlet om kacikismen.

Och vidare framgick ur samma källa denna stortalighet, som blifvit ett utmärkande drag hos den spanska

nationen. Vi känna den som Don Ranudos mest framträdande egenskap, och den återkommer under växlande former, i litteraturens pomp och ordsvall, i parlamentstalarens bombastiska fraser, i de anspråkslösaste miljöer, där den helt enkelt kan kallas skräfvel. Denna nationalsynd har också af en moralisator, som vi redan känna, ALFREDO CALDERON, brännmärkts med för honom karaktäristiska starka uttryck. »Det blir ingen ordning i Spaniens land,» säger han, »förrän våra barn födas döfstumma.»

Det är för öfrigt märkeligt, hvad tungans försyndelser äro ödesdigra i Söderns länder. I vår materiella Nord ligga de på materiens område, och det är svårt nog; men i Södern höra de till andens område. Under det vi fråssa i mat och berusa oss med starka drycker, fråssar man där borta i sitt eget tal och berusar sig med dess sorlande kaskader. Härom har DAN ett litet bra kapitel, där det heter: »Man brukar tala om folk, som pratar omkull ett hus, spanjorerna äro betydligt mera försigkomna, de prata omkull en hel nation — sin egen... Hvart man vänder sig i Spanien, pratas det och sladdras och skrattas och skränas och säges kvickheter. Spanjorerna äro det kvickaste folk, när det gäller att prata, men det trögaste, när det gäller att handla. Ni skulle bara höra en liten flock spanska damer samtala! De börja alla på samma gång — om man ens kan tala om att de börja — och gallskrika alla samtidigt.»

I denna talets strida, vildt forsande ström föres naturligtvis mycken orenlighet och slam. Det är betecknande, att Spaniens författare så ofta i *förtalet* funnit motiv för upprörande skildringar. Så ECHEGARAY

i den för oss väl bekanta pjäsen *El gran Galeoto,* PÉREZ GALDÓS i romanen *Doña Perfecta,* COLOMA i *Pequeñeces,* o. s. v. Och om hvilken förtalets makt vittnar icke den portugisiska regeringens alldeles nya lag, som förbjuder folket att tala illa om regeringen!

Den af kriget skapade motviljan för vanligt arbete är naturligtvis en af orsakerna till den lättja och håglöshet och viljeslapphet, hvarom vi i den föregående föreläsningen talade tillräckligt utförligt, och förklarar sålunda denna obenägenhet för reformer, denna konservatism à outrance, som utmärker flertalet af det spanska folket från de högsta till de lägsta lagren, i bagateller som i riksviktiga saker.

Den är ju oskyldig eller uppfriskande rolig, när den framträder i yttre småsaker, såsom i den spanska hofetiketten, som försett anekdotsamlarne med så mycket lustigt material. Den är pittoresk, när den bevarar åt oss, tyvärr ej med tillräcklig seghet, de gamla traditionella dräkterna: männens *capa*, berömd från så många dramer *de capa y espada*, eller kvinnornas *mantilla,* förhärligad i kärleksdikten, eller de brokiga bondkostymerna från olika landskap. Den är pikant, när den sätter krydda till och med på de torraste ämbetsskrifvelser, såsom då de republikanska och ateistiska stadsfullmäktige i Barcelona afsluta sina officiella framställningar till guvernören med det traditionella »Gud bevare Ers Excellens många år!» Det är sant, att samma stadsfullmäktige i en sittning den 7 december förra året beslutat bryta med denna konservatism och i stället sätta frasen: »Lefve Ers Excellens många år!» Det är roligt nog ändå. Man tänke sig en stadsfullmäktigekår i Sverige sändande till länets höfding en

ämbetsskrifvelse, som slutar med »Lefve Ers Excellens många år!»

Men konservatismen blir betänklig, då den blir likbetydande med motvilja mot alla reformer, äfven de mest påkallade och nödvändigaste, och såsom sådan förföljes den af sociologerna, framför allt af GANIVET, och gisslas af romanförfattarne, såsom af BLASCO IBAÑEZ.

Till denna ytterligt gående konservatism räknar GANIVET bigotteriet och klerikalismen. De äro för visso till hinders för landets utveckling, dock icke i den grad nu som för några tiotal år sedan, och icke heller i den grad, som man vanligen hos oss föreställer sig. Bigotteriet florerar egentligen i karlistkretsar i Nordspanien, i aristokratiska familjer och bland landtbefolkningen i de centrala provinserna. I andra befolkningslager träffar man ofta religiös indifferentism eller en grof materialistisk ateism. Det är framför allt fallet bland intelligenseliten och i de stora industricentra, där socialistiska resetalare predikat sitt ord.

När det uppgifves, att Spanien i våra dagar har 40,000 munkar och öfver 70,000 nunnor, synas dessa siffror i förstone höga. Men för det första äro de mycket låga, om de jämföras med motsvarande siffror från föregående perioder; vidare förrätta många af dessa klosterinvånare ett högst nyttigt arbete, genom undervisning, och ofta en förträfflig sådan, genom sjukvård o. s. v.; slutligen äro de numera mycket reducerade i förmögenhet och makt. Men det måste medgifvas, att många af dessa armar kunde använda sin kraft bättre.

Man har på visst håll (SALMERON i *Les documents du progrès* 1911) ondgjort sig öfver att 70 millioner

pesetas under olika titlar i statsbudgeten utgå till kyrkan. Men det måste anses som en mycket måttlig post i en totalbudget på en milliard och i ett land med 20 millioner invånare. En viss betänklighet kan det däremot väcka, att de enskilda gåfvorna och understöden till kyrkor och kloster gå till fem à sex gånger så mycket som budgetsbeloppet. Alltnog, klerikalismen har ännu i Spanien en betydelse, som är större än hvad för landet är nyttigt. Därför har också CANALEJAS' regering vidtagit åtgärder för att stäfja den, åtgärder som äro mycket hofsamma och proportionerliga till förhållandena. Den berömda *ley del candado*, »hänglåslagen», som genomdrefs i vintras, riktade sig mot munkväsendets ytterligare utveckling. Det var dock blott inledningen till en mera omfattande, mot Kyrkans makt riktad lagstiftning, som inbegripes i de sedermera framlagda allmänna förslagen om associationer. Att gå bröstgänges till väga mot Kyrkan lär dock icke vara CANALEJAS' mening; och en moderat kyrkopolitik är helt säkert den förståndigaste. Till och med en af republikanernas ledare, SOL Y ORTEGA, har på ett möte af hans grupp i Madrid, 14 februari detta år, förklarat, att det skulle vara ett opolitiskt steg att upplösa de andliga ordnarna, och att en eventuell republikansk regering därmed skulle skapa sig de största svårigheter.

Vi kommo här in på de kyrkliga förhållandena, emedan de nu bestående, enligt GANIVET, äro ett utslag af den konservatism, som här afhandlades. Men söker man efter den ursprungliga orsaken till dessa förhållanden, föres man åt annat håll, nämligen åter till äldre tiders krig. Såsom religionskrig gåfvo de åt religionen ett dominerande intresse och utvecklade

den religiösa känslan till intolerant fanatism. Däraf detta inflytande, som präster och munkar tillskansade sig, och däraf sedermera inkvisitionens ödesdigra makt. Denna institutions historia i Spanien är ju allmänt känd. Redan den förste storinkvisitorn, TORQUEMADA, lät bränna 10,229 människor, under det han dömde 97,321 människor till hvarjehanda andra straff. Under 1600-talet nådde klerikalismen sin höjdpunkt. I Filip IV:s och hans efterträdares tid funnos på en befolkning af 5—6 millioner 10,000 kloster med dependentier och 300,000 munkar, nunnor och präster. De upphäfde sig till tyranner öfver sinnena och ledde dem efter sina egennyttiga syften. Endast med tillhjälp af okunnighet, vidskeplighet och lojhet kunde detta andliga tyranni upprättas. Upplysta och starka själar låta sig icke finna i sådant; och öfver hufvud har ett folk det prästvälde, det förtjänar.

Det är således enligt min mening hufvudsakligen krigen, som medelbart eller omedelbart varit anledningen till Spaniens förfall, alltifrån det att detta tydligt börjar framträda, d. v. s. från Karl V:s eller, än säkrare, från Filip II:s dagar. Men samtidigt yppa sig andra anledningar, stundom nära samamnhängande med, stundom mera fristående från krigen.

Upptäckten af Amerika och trafiken på Orienten voro ingalunda uteslutande lyckobringande; de voro helt visst mera fördärfliga. En massa arbetskraft drogs ur landet; smaken för äfventyrliga resor, oftast i ett simpelt röfvarintresse, depraverade sinnena; aktningen för det regelbundna arbetet försvagades eller försvann. Och här har man kanske än mer än i krigen förklaringen af den lättja, som bemäktigat sig spanska folket.

De, som riktat sig i kolonierna, slogo sig sedan samman med dem, som riktat sig i krigen, och ökade sålunda olägenheten af denna oproportionerligt privilegierade, tryckande och tärande öfverklass, som mer och mer stötte ifrån sig och utarmade underklassen.

För staten blef det inströmmande guldet ej heller till någon välsignelse. De 54 milliarderna, som man anser Spanien ha fått under de 200 år, som följde på Amerikas upptäckande, gingo lika lätt som de kommit. Och de gingo till krig och åter krig, som kanske ej skulle förts, om ej detta guld funnits. De gingo också under ett oerhördt slöseri till andra improduktiva ändamål, framför allt till Karl V:s och Filip II:s många dyrbara praktbyggnader.

Härmed äro vi inne på en annan olycka för Spanien: vanstyret. Det har tvistats mellan historieskrifvarna, de spanska såväl som de utländska, om huruvida man borde datera Spaniens vanstyre från Karl V eller Filip II eller först från dennes efterträdare. Det är onödigt att upptaga den frågan här; det är nog att konstatera, att under århundraden Spanien haft i spetsen för sin regering antingen regenter eller ministrar, som varit illa skickade för sitt värf och i icke ringa grad förskyllat det allmänna förfallet. Karl III och hans ministrar göra ju ett vackert undantag; och med Bourbonernas återinsättande på tronen (december 1874) kan man säga, att Spanien fick en någorlunda kompetent och värdig regering. Men förut, och icke minst under större delen af 1800-talet, ha dess öden ledts af män, som i eminent grad gjort sig förtjänta af benämningen öfverkaciker, med alla för kacikismen utmärkande fel.

Bland ödesdigra regeringsåtgärder är det särskildt tvenne, som eftervärlden enstämmigt beklagar: fördrifvandet af judarna, redan under Ferdinand och Isabella (1492), och af morernas ättlingar, de s. k. moriskerna (1609). För dessa åtgärder förebar man politiska skäl, och sådana må till en viss grad ha funnits; men de starkaste motiven voro religiös intolerans och snikenheten efter de fördrifnes egendomar. Säkert är, att Spanien i judarna och moriskerna, hvilkas antal tillsammans måste anslås till mera än $1^1/_2$ million, förlorade sina intelligentaste och idogaste arbetare, som säkerligen skulle hafva gifvit dess ekonomi en annan gestaltning, om de fått stanna kvar.

*

Om nu orsakerna till Spaniens förfall äro de här angifna, borde de innebära någon anvisning på botemedlet. Det är ändå svårt att finna och svårt att applicera, och, såsom jag förut sagt, en utlänning vågar icke med någon tillförsikt uttala sig därom. Man får därför lyssna till folkets egna förslag.

För den stora massan är botemedlet gifvet: Revolution! Bort med regeringen! Men huru många gånger har ej det medlet försökts och befunnits overksamt. Den radikalaste regementsförändringen, republikens införande 1873, var sämre än allt annat. Med republiken följde ett annat experiment, som tilltalade den populära smaken: separatism eller regionalism. Det har redan upprepade gånger framhållits, huru separatistiskt anlagda folken på den Iberiska halfön äro. Dessa anlag togo under republiken ut sin rätt; man bildade i

Södern efter ortsindelning eller stamindelning små självständiga stater, så kallade *kantoner*. Men genast råkade dessa i lufven på hvarandra, och hela tilltaget med republik och kantoner blef ett fiasko. Det oaktadt höjas ej sällan i våra dagar röster för republikens återinförande. Anmärkningsvärdt är, att flere af Spaniens ledande författare och lärde äro republikaner, t. ex. Pérez Galdós, Blasco Ibañez, Altamira y Crevea, Giner de los Rios och naturligtvis många katalaner. Alltemellanåt hör man också i självfva Deputeradekammaren talare uppträda och förklara, att republiken snart åter skall införas eller att den eller den provinsen skall separera från konungariket. Det är emellertid naturligt, att en så rent formell förändring som en ny styrelseform ej i sak innebär någon förbättring. Möjligen kan den blifva en förutsättning för ett reellt och verksamt reformerande; men erfarenheten ger knappt något stöd åt den förhoppningen.

Andra förslag till botemedel ha skymtat fram i det föregående. Vi ha talat om Ganivets förordande af en spärrning mot det utländska inflytandet. Det förefaller redan vid första ögonkastet vara opraktiskt eller rent af ett sätt att förvärra det onda. Också ha åtskilliga af Ganivets landsmän uppställt ett motsatt förfaringssätt såsom medel att återupprätta Spanien. Så hans vän Unamuno, som vill, att Spanien tar lärdom af utlandet, men äfven af sin stora historia.

Dessa synpunkter äro dominerande äfven hos den berömde historikern Altamira. Han tror, att historiens studium skall utvisa, att det i den spanska kulturen finnes mycket, som kan tillvaratagas, och att man icke får kasta ut barnet med badvattnet; men också, att

mycket bör rensas bort och reformeras enligt andra folks föredömen.

Intressant är att se, huru BLASCO IBAÑEZ ställer sig till denna fråga. Han låter i romanen *La Catedral* sitt språkrör Gabriel Luna utveckla hela sitt politiska och sociologiska program, framställa Spaniens historia, isynnerhet dess olyckor, och föreslå medel till Spaniens upprättande. Därvid ordas också vidt och bredt om orsakerna till det spanska folkets dekadans, i många fall i samstämmighet med hvad här ofvan sagts, i andra fall i motsats eller olikhet härtill; men i dessa senare fall anser jag socialisten Gabriel hafva förts vilse af sin ensidiga uppfattning. Hans historiska teori är nu emellertid den, att Spaniens stora historia endast är den moriska tidens, då arabisk och judisk idoghet bragte landet till blomstring. Om Spanien äfven på sista tiden gått framåt, beror det därpå, att det mer eller mindre viljelöst släpats med i Europas allmänna utveckling. Direkt aktivt har det ej varit för framåtskridande; det har hindrats därifrån af sin konservatism. Och då den svåraste arten af konservatism är den religiösa, följer däraf, att reformer på det religiösa området äro de nödvändigaste och hälsosammaste: Kyrkan och prästerna måste bort.

Vi känna här igen inflytande från GANIVET, och vi finna här ett recept på socialt botemedel, som, såsom man kan förstå, står högt i kurs hos socialister och republikaner. Huru det uppfattas af nyktrare statsmän, såsom CANALEJAS och SOL Y ORTEGA, har redan förut framhållits.

En mera praktisk syn på regenerationsproblemet har den Bilbainske tidningsmannen RAMIRO DE MAEZTU.

Han befinner sig midt i ett industricentrum af internationell karaktär, där han lärt sig uppskatta betydelsen af ekonomi och industri. Att upphjälpa dessa vore enligt hans mening det bästa sättet att höja Spanien till storhet igen.

Slutligen må vi återgå till PICAVEA. Han har behandlat det nationella problemet i tre afdelningar: fakta — orsakerna — botemedlen. Vi ha anfört fakta, vi ha sökt orsakerna, vi ha nu att taga kännedom om hans förslag till botemedel. Det är en hel liten afhandling, det detaljerade programmet till en fullständig revolution. Här kunna vi endast anföra rubrikerna, slagorden, med nödig kommentar.

Alltså: jordbrukets rationella skötsel (slagord *política hidráulica*) — folkupplysning (slagord *política pedagógica*) — moralens höjande — nationaliserande af monarkien och regeringen — representationens afskaffande (och ingen läkedom är enligt PICAVEA mera indicerad och gifven än denna, ty den nuvarande representationen är näste för all uselhet, upphofvet till pestbölden, m. m.; sedan skulle någon slags folklig representation insättas, som skulle dela makten med regeringen) — vidare: domaremaktens själfständighet — förvaltningens oberoende af politiken — ett hederligt ämbetsmannastånd — bättre utbildning af officerskåren och införande af allmän värnplikt — Kyrkans skiljande från Staten — domarekårens moraliska höjande — regionalism, d. v. s. förvaltningens decentralisation och fördelning på regioner och municipier — reformer i socialt och ekonomiskt afseende samt i arbetareförhållandena — och slutligen statsfinansernas ordnande.

Nå, detta var ju hvad man kunde vänta sig af en grundlig kritiker, och det är programpunkter, som väl hvarje statsman finner sig ha anledning att behjärta, om man undantager representationens afskaffande, ett mera sällsynt moment i ett statsmannaprogram. Också har, såsom vi i det föregående här och där sett, den nuvarande spanska regeringen, och väl också, trots PICAVEAS starka ord, större delen af de nuvarande spanska Cortes sina ögon riktade mot ungefär samma mål som han.

*

Vi vända oss nu till Portugal, för att studera orsakerna till dess förfall och utsikterna till dess återupprättande.

När Portugal träder in i historien, är dess befolkning till största delen keltisk, i det att kelter från norr, troligen sjöledes, kort förut bemäktigat sig landet med undanträngande eller undertryckande af den tidigare iberiska befolkningen.

Bland karaktärsdrag, som tilläggas de keltiska folken alltsedan Cæsars dagar och som kunna antagas hafva haft inflytande på Portugals senare öden, må framhållas: stortalighet, fåfänga och oförmåga af statslig sammanslutning. Detta sista drag ha vi redan sett återspegla sig i portugisernas regionalism. Om stortaligheten och fåfängan blir man snart öfvertygad, då man stiftar närmare bekantskap med portugiser, vare sig personligen eller i litteraturen. Redan CAMÕES säger: »Vårt folk är det första i alla stora egenskaper. Våra män äro större hjältar än andra män; våra kvinnor äro skönare än andra kvinnor; vi äro de främste i alla fredens och

krigets idrotter, utom i målarkonsten.» Det lilla betecknande undantaget i slutorden strykes också af nyare portugisiska författare. De tala stort om allt och ej sällan om sig själfva; och man måste instämma med reseskildraren QUILLARDET, då han säger om portugiserna: »Öfverdriften i deras tal visar sig, så snart det är fråga om portugisiska förhållanden; de skrifva stora böcker om sitt lilla land, långa kapitel om portugisisk förvaltning, vetenskap och konst; man skulle ej kunna skrifva större böcker och längre kapitel om Tyskland eller England. De göra en mullvadshög till ett berg och affektera en falsk blygsamhet, som är mycket farlig för den, som låter narra sig däraf.»

Annars tyckas kelterna i flere väsentliga afseenden hafva skilt sig från ibererna. För att ej tala om kelternas yttre drag, såsom brakykefali, ljust hår och blå ögon, som förklara den icke sparsamma förekomsten af brakykefaliska, blonda och ljusögda portugiser, kan man mot den iberisk-spanska förnämheten och högmodet sätta upp kelternas glada, lättsinniga och gemytliga lynne, som otvetydigt ger sig till känna hos deras ättlingar i Portugal. Det är ett franskt ordspråk som lyder *Les Portugais sont toujours gais,* och om det i någon mån tillkommit för rimmets skull, blir man dock slagen af dess relativa sanning, när man kommer öfver spanska gränsen till Portugal. Det är otroligt, hvad det festas i det landet. Sistlidne sommar skulle där högtidlighållas hundrade årsdagen af ALEXANDRE HERCULANOS födelse; den firades med fester i tre månader. I början af sistlidne oktober fördrefs huset Braganza och infördes republiken, och ännu äro tidningarna fulla af redogörelser för fester till firande af denna glada tilldragelse.

Detta tyder på en sinnesart, som är väl litet allvarlig och väl mycket lätt; men det innebär ju mycken gemytlighet, och vänlighet, och denna sträcker sig ej blott till landsmän utan äfven till främlingar. Det är en skyldig gärd af rättvisa från hvar och en, som kommit i beröring med portugiser, att erkänna att de äro de snällaste och tjänstaktigaste människor på jorden.

Gå vi vidare i vår granskning af Portugals etniska förhållanden, finna vi efter kelterna romarna, som gåfvo landet sitt språk, latinet, sedermera utveckladt till portugisiska, men knappt några rasdrag. Efter romarna kommo germanerna, som måhända förstärkte den blonda typen, och efter dem morerna, hvilkas välde dock ej blef så betydelsefullt för Portugal som för Spanien. En viss kroasering af befolkningen är däremot att tillskrifva de med morerna inkommande judarna, så att semitiskt blod rinner i mången portugis' ådror och ger karaktär åt hans typ.

Men af vida större betydelse i etniskt hänseende blef den import af negrer, indianer och hinduer, som tog sin början under 1500-talet. Portugiserna själfva hade då blifvit så rika och bekväma genom sina kolonier och sin handel, att de ej kunde befatta sig med vanligt arbete, hvarken på landet eller i städerna. Därför importerades dessa färgade, ända till 10,000 om året under större delen af 1500-talet, enligt uppgift af de portugisiska historieskrifvarne själfva. Det var framför allt i Lissabon och i Sydportugal, som dessa nya befolkningselement härbärgerades, och därför kunde en engelsman, som på 1500-talet besökte Lissabon, säga, att han tyckte sig hafva kommit till en negerstad. Det

är uppenbart, att denna uppblandning af folkstocken, som man kallat »rassjälfmord», icke varit till fördel vare sig för folkets yttre habitus eller för karaktären eller för statslifvet.

Portugiserna äro sannerligen icke vackra; men det är ett ömtåligt ämne, och jag föredrager att låta en portugis yttra sig därom. »Portugiserna äro,» säger SILVA LISBOA, »till största delen småväxta och undersätsiga med en vårdslös gång, som blir tung i följd af en förtidig fetma, åtminstone i städerna. Ansiktet erinrar blott aflägset om den klassiska skönheten hos Apollo eller Antinous: dragen äro oregelbundna, läpparna tjocka. Den mörka hyn blir än dunklare i följd af reflexen från det blåsvarta håret, skägget och ögonbrynen. Men ögonen, också nattsvarta, äro vackra.» Vi känna i denna beskrifning utan svårighet igen negern eller en hans släkting. Emellertid är det ju ej någon större olycka att icke vara vacker; värre är det med andra egenskaper, som säkerligen stå i sammanhang med denna kroasering och ha sin andel i missförhållandena i Portugal. Vi ha redan berört karaktärsfel, som yppat sig i utförandet af den sista revolutionen; vi kunna vidare hänvisa på den oförmåga af statsstyrelse, som visar sig öfverallt i Portugals senare historia, och på den allmänna olusten för arbete. Det är som i en negerstat.

I Spanien var det krigen och den lättförvärfvade rikedomen, som framför allt bragte med sig lättja och håglöshet. I Portugal ha krigen i det hänseendet mindre skuld; de voro ej så oändliga som i Spanien och medförde ej lika stora fördelar för enskilda, hvarken i förläningar eller värdigheter. Tvärtom var befrielsekriget

emot morerna en förutsättning för att den nya portugisiska stat, som det skapade, skulle kunna föra en egen existens; och det härdade tillräckligt folket, för att det skulle kunna värna sin stat, under trotsande af och stundom under seger öfver sin mäktiga granne. Denna härdning var också tillräcklig någon tid framåt för att utnyttja den bördiga jorden, de metallrika bergen, de för handeln förmånliga kusterna och floderna och för de stora upptäckterna i det XV:de århundradets slut och det XVI:de århundradets början, då sådana män som Vasco da Gama, Cabral, Albuquerque, Abreu, Andrade, Magalhães utbredde Portugals makt och ära öfver världen. För lång tid gör det sig till herre öfver världshandeln och hopar hos sig skatter från alla jordens länder.

Men äfven häri låg ett frö till olycka, och här ha vi analogi med Spanien. Man hade fått mani för sjöfart och koloniernas exploatering, och man försummade därför åkerbruk, industri och andlig odling. Man var rik och kunde lefva i bekvämlighet och sorglöshet, och så kom lättjan och håglösheten, och arbetet öfverläts åt betalda.

Lättjan är i sin tur, jämte de eländiga skolförhållandena, upphof till okunnigheten. De sysslolösa snobbarna i Lissabon, som stå och lata sig dagen i ända mot Casa Havaneza (en cigarrbutik), skola bli högst förvånade, om ni talar om för dem, att jorden är rund. Det påstår åtminstone ALEXANDRE HERCULANO. För öfrigt ha vi förut afhandlat okunnnigheten som symptom.

Men rikedomen hade också, liksom i Spanien, gifvit upphof till orimliga klassprivilegier och till egen-

domens disproportionerliga fördelning och särskildt till uppkomsten af stora egendomskomplexer, latifundier, hvilka man finner i största antal i Sydportugal, under det jorden i Nordportugal kan sägas vara alltför mycket styckad. Detta har varit mycket skadligt för det portugisiska jordbruket, hvilket vida mer än det spanska har naturliga förutsättningar att blifva en källa till rikedom.

Portugal har onekligen lidit minst lika mycket som Spanien af vanstyre. »Det är endast vanstyret, som är skulden till vårt nuvarande elände,» säger t. o. m. historikern ALCIDE EBRAY. Såsom påfallande yttringar däraf kan man också lätteligen anföra: fördrifvandet af judarna i slutet af det XV:de århundradet, hvarigenom landet tillskyndades en brist på intelligent arbetskraft, då sådan just som bäst behöfdes; vidare: införandet af inkvisitionen och jesuitismen under Johan III:s inkompetenta regering. Den förra institutionen icke blott förtärde kraft och andligt lif i hemlandet utan öfverfördes också till kolonierna och blef det största hindret för deras anslutning till hufvudlandet.

Sedan därpå pesten härjat svårt på 1560-talet, var landet alltför utmattadt för att kunna motstå Filip II:s roflystnad; och 1580 tillföll det denne. Det var inseglet på förfallet. Klarsynte män förstodo det. Bland dem den store skalden och patrioten LUIZ DE CAMÕES. Han dog samma år, och hans sista ord voro: »Jag dör åtminstone med mitt fädernesland.» Under Filip II och hans efterträdare fick Portugal dela de spanska ländernas olycksöde. Men alldeles särskildt hårdt drabbade dem Filips förbud att drifva handel med hans upproriska undersåtar i Nederländerna. Därmed gick världshandeln

ur portugisernas händer och upptogs af holländarna och engelsmännen.

Efter sextio år lyckades Portugal, tack vare framför allt familjen Braganza, frigöra sig från det spanska oket. Men det utarmades ytterligare genom det fleråriga krig, det nödgades föra för att häfda sin själfständighet. När det sedan sökte upphjälpa sin finansnöd genom ett fördrag med England, blef det först riktigt ruineradt. Detta fördrag, förmedladt år 1703 af Lord METHUEN och uppkalladt efter honom, innehöll blott två punkter: att engelska yllevaror skulle få tullfritt införas i Portugal, och att England för Portugals vin skulle med en tredjedel nedsätta vintullen. Följden af detta fördrag var, att inom femtio år mer än två milliarder francs, hämtade från Brasilien, vandrade från Lissabon till krämarne i London. Först 1836 upphäfdes detta fördrag, som varit en af de förnämsta anledningarna till Portugals ekonomiska ruin, och som för århundraden gjort det till en ekonomisk vasallstat under England.

POMBAL lyckades med sin järnhand för ett kvartsekel hejda förfallets fortgång. Men knappt var han borta, förrän man så grundligt som möjligt gjorde om hans verk — med den påföljd, som vi känna.

*

Frågar man nu, om det finns något botemedel mot förfallet i Portugal, skall den stora hopen af landets barn svara: Revolution! Nå, det medlet har man försökt så där hvart tjugonde år under en längre tid, och för hvarje gång har man trott sig lägga grunden till ett nytt Eldorado. Det synes emellertid icke hjälpa nu

heller. Ingenting stämmer mindre samman än de förespeglingar, de republikanska resetalarna vid de portugisiska valen sistlidne höst gåfvo sina åhörare, och den verklighet, som den sedermera realiserade republiken har att bjuda.

En af Portugals ädlaste och klarsyntaste andar, ALEXANDRE HERCULANO, såg i upplysning och folkbildning det bästa botemedlet mot eländet i hans fädernesland. Och när vi erinra oss, att nära 80 procent af befolkningen saknar läskunnighet, är det omöjligt att icke instämma med honom. Med de hittills varande förhållandena kan Portugal riskera att ej alltid ha läskunniga statsämbetsmän och riksdagsmän. Faktiskt har det brefbärare, som ej kunna läsa! Till den nya regeringens heder må sägas, att den lifligt senterat HERCULANOS idé. Vi ha redan sett, hurusom den skapat två nya universitet och utfärdar vackra proklamationer om skolundervisningen, under det att undervisningsväsendets chef inrättar en folkskola om dagen.

En annan lika nödvändig reform, om den numera öfver hufvud låter sig genomföras, är tydligen reformen af finansväsendet. Äfven det inses naturligtvis af hvarje förståndig portugis. En tidningsledare från sistlidne december innehåller följande: »Regeringens förnämsta uppgift bör vara att i det offentliga lifvet införa förtroende och ärlighet, hvilket så betänkligt fattades under den föregående regimen. Landets finansiella situation är högst allvarsam och komprometterande, och på den bör regeringen alldeles särskildt hafva sina blickar fästade, och finansministern, som väl vet, huru bedröfligt vårt skatteväsen är, bör införa rättvisa i beskattningen och sparsamhet. ... Det är ej nog att rätta gamla fel,

det är lika nödvändigt att för framtiden bereda oss en ekonomisk ställning, på hvilken vi kunna grunda vår kredit, vår moraliska och politiska styrka, vår avtonomi, vårt anseende bland nationerna.»

Förvisso, kunde Portugal komma därhän efter sin trehundraåriga ruin, vore det på god väg till upprättelse.

IV

Olika språk och nationaliteter på Iberiska halfön — Baskerna, äldsta befolkning — Olikhet mellan spanskan och portugisiskan — Ovilja mellan spanjorer och portugiser — Katalanernas härstamning och historia — Katalanskan — Katalanska frågan.

I denna föreläsning skola vi göra oss reda för huru det kommer sig, att det uppstått olika nationaliteter och språk på den Iberiska halfön.

Vi träffa där som bekant nationaliteterna *spanjorer* eller *kastilianer*, *portugiser*, *katalaner* och *basker*, hvar och en med sitt särskilda språk.

De sistnämnda, befolkande de s. k. *Baskiska provinserna*, Vizcaya, Alava, Guipúzcoa, utgöra relikten af en icke arisk ras, hvaraf helt visst också de iberer, som uppgått i halföns öfriga folk, utgjorde en rest.

Öfver 600,000 basker bo i Spanien, omkring 120,000 i de angränsande franska kommunerna. De förete en ganska egenartad typ, ha bevarat några ålderdomliga seder och bruk och tala ett språk, *euskara*, som ej alls liknar andra europeiska språk. Det kunde visserligen vara intressant att studera dem närmare, men det är ett ämne för sig och skulle föra för långt. För den iberiska kulturen i allmänhet ha de icke haft någon vidare betydelse. Jag hänvisar för öfrigt till Fröken

Ebba Ramsays skildring *I Spanien*, där några sidor ägnas åt baskerna.

De öfriga tre nationaliteterna åter framställa, jämförda med hvarandra, följande intressanta problem: Huru kommer det sig, att, då Iberiska halföns folk haft till största delen en gemensam eller åtminstone likartad historia, de sönderfalla i tre nationaliteter, och att deras språk, som hafva ett gemensamt ursprung, latinet, nu framstå som tre olika språk?

Denna dubbelfråga, som emellertid ej är tvenne skilda frågor, är att besvara dels ur etnologisk-historisk, dels ur språkhistorisk synpunkt.

Vi ha föga nytta af att fördjupa oss i studier af halföns förhistoriska folk, hvilka äro höljda i alltför starkt dunkel. Det må vara nog att utgå från de befolkningsförhållanden, som romarna förefunno vid sin eröfring och som vi känna af en uppgift af Varro från första århundradet före Kr. Före romarna funnos i Spanien, säger han, iberer, perser, fenikier, kelter och kartager.

Att rätt placera dessa folk är svårt. Men de viktigaste af dem, ibererna och kelterna, torde vid den tiden hafva intagit följande ställningar:

Ibererna, komna från Afrika, där berberna äro deras stamfränder, sutto i en hästskoformig båge utefter halföns gränser från Oviedo österut och sedan söderut och slutligen västerut till Guadianas mynning; denna båges bredd är betydlig, så att ett godt stycke land sydväst om Ebro och hela Andalusien ligger inom dess gränser: dock voro ibererna i nordöstra kustlandet, Katalonien, uppblandade med kelter;

dessa, komna från norr, till större delen sjöledes, innehade annars, tämligen oblandade, det västra kustlandet, det nuvarande Galicien och Portugal och troligen något stycke land längre åt öster, det nuvarande spanska Estremadura och León eller delar däraf;

keltibererna, utan tvifvel en fusion af kelter och iberer, upptogo det centrala partiet, ungefär det nuvarande Gamla och Nya Kastilien.

Allt detta är naturligtvis skematiskt och ungefärligt. Hvad angår de öfriga folken i Varros uppräkning, hafva de för liten betydelse för nationalitetsbildningen på halfön för att behöfva behandlas här. Likaså grekerna, hvilka Varro glömt, men hvilkas kolonisationer voro så pass viktiga, att de förmedlade införandet af bokstafsskrift af grekisk-fenikisk typ.

Den sålunda af romarne förefunna fördelningen af hufvudfolken på halfön lades till grund för provinsindelningen från Augusti eller Tiberii regering. Då gjordes de iberiska och keltiberiska områdena till de två provinserna Tarraconensis och Bætica, motsvarande ungefärligen det nuvarande Spanien; och det keltiska området till provinsen Lusitania, motsvarande ungefär Portugal. Det nordvästra hörnet, som också var keltiskt och först lagts under Tarraconensis, blef under Caracalla särskild provins under namn Callæcia eller Gallæcia.

I dessa etniska förhållanden och i den administrativa indelning, som grundades på dem och som på samma gång gaf dem mera fasthet, ligger redan klyfningen i spansk och portugisisk nationalitet och en grund till klyfningen i spanskt och portugisiskt språk. Det spanska (inkl. katalanska) elementet täcker så tämligen det iberiska och keltiska området. Man tror sig

ock kunna, såsom af det föregående framgår, hos spanjorerna igenfinna iberiska karaktärsdrag, liksom också iberisk dolikokefali, och hos portugiserna keltiska karaktärsdrag och äfven icke sällan den brakykefali, som utmärkte kelterna. När i 1100-talets första årtionden Portugal blef en stat för sig och började utveckla sig som sådan, fick ju dess kultur också i viss mån en särutveckling, och nationaliteten blef mer och mer afgränsad från den spanska. Och en liknande stärkning af differentieringen medfördes af de två språkens successiva isärgående.

Dessa voro att börja med afgjordt mera enhetliga, d. v. s. ungefär ett och samma latin. Att latinet redan vid sin inplantering på den Iberiska halföns mark genom blotta kontakten med olika där redan boende folk, specielt med ibererna och kelterna, i någon ringa mån nyanserats, är sannolikt, men kan icke bevisas. I allmänhet har man icke lyckats säkert uppvisa drag från äldre avtoktona folks språk i det latin, som spreds utanför Italien. Till och med den mest vidtgående och med största lärdomen och fyndigheten i detta hänseende framställda teorien, nämligen ASCOLIs om keltiskans inflytande på latinet i de keltiska länderna, har icke kunnat hålla sig inför kritiken. På spanskt område kan man på sin höjd hänvisa på förlusten af initialt *f* såsom ett iberiskt drag, som trängt in i det spanska latinet. När t. ex. det latinska *ferrum* i spanskan blifvit *(h)ierro*, *filum* *(h)ilo*, (med stumt *h*) och man finner, att baskiskan, iberiskans nära släkting, icke känner till initialt *f*, drager man icke utan skäl den slutsatsen, att förlusten af *f* i sådana fall beror på ett iberiskt nflytande på latinet. Detta vore sålunda ett exempel

på en nyansering af latinet på iberisk-spansk mark i förhållande till latinet på keltisk-portugisisk botten.

Andra liknande differenser hafva möjligtvis kunnat uppstå från första stund latinet upptogs af halföns inbyggare, men de ha icke i någon betydligare mån medverkat till dess klyfning. Denna fortgick endast sakta och oförmärkt. De germanska och arabiska invasionerna befordrade den, så till vida som både germanernas, särskildt västgoternas, och arabernas herravälde var långvarigare och intensivare i öfriga delar af halfön än i västra kustlandet. Ett uttryck därför finna vi i ordförrådet, i det att spanskan har vida flere ord af germanskt och arabiskt ursprung än portugisiskan. Härvid är dock den reservationen att göra, att ett stort antal af spanskans germanska ord inkommit i senare århundraden genom franskan.

Den språkliga differentiering, som beror på den politiska klyfningen, visar sig snart tydligt däri, att den politiska gränsen börjar förskjuta den språkliga gränsen, d. v. s. under medeltidens senare århundraden börja de ursprungligen portugisiska dialekterna i det spanska Estremadura, León och Galicien att mer och mer närma sig spanskan. Bland nyare undersökningar, som ådagalagt detta, vill jag särskildt omnämna Professor ERIK STAAFFS (*L'ancien dialecte léonais*).

Utvecklingen går snart så långt, att portugisiskan blir ett för spanjorer knappt begripligt språk, åtminstone när det talas. Det skiljer sig från spanskan mera än den talade danskan skiljer sig från den talade svenskan. För öfrigt är det påfallande, hvilken analogi det består i förhållandet mellan portugisiskan och spanskan å ena sidan och danskan och svenskan å den andra; det är

förhållandet mellan ett slappt artikuleradt, vekt kustspråk och ett energiskt artikuleradt, sonort inlandsspråk.

Jag hoppas, att det icke alldeles skall sakna intresse äfven för icke-filologer att i några detaljer se åskådliggjord skillnaden mellan portugisiskan och spanskan. Jag blir ofta åtspord öfver det kapitlet, och jag begagnar här tillfället att uttala mig därom, desto hellre som jag därigenom kan framlägga några intressanta karaktärsdrag hos de båda språken.

I *vokalismen* förekomma i portugisiskan en mängd nasaler, okända för spanskan, t. ex. *vão* (utt. *väong*), sp. *vano* (tom), *bom* (utt. *bong*), sp. *bueno* (god), *mim* (utt. *ming*), sp. *mi* (mig), o. s. v. (före *ng* är i port. vokalen starkt nasal).

De obetonade vokalerna uttalas med en förskjutning af artikulationen, vanligen uppåt och framåt, som gör dem så att säga dunkla och oklara: *a* blir *ä*, *o* blir franskt *ou*, *e* blir *i* eller *ö*, *eng* blir *ing*; t. ex. *gabinete* sp. utt. *gavinete* (kabinett), blir *gäbinet*°, *caverna* (håla), sp. utt. *kaverna*, blir *kävernä*; *entrado* (inträdd), sp. utt. *entrado*, (blir *ingtradou*); *Camões* utt. *Kämongnisch*. Jag har mången gång frågat mig, om detta står i samband med det egendomligt höjda röstläge, ett slags hes falsett, som man ofta hör hos portugiserna.

Spanskan har som egenhet ett motsatt drag mot portugisernas slappa artikulering af svagbetonade vokaler; den framhäfver dem, liksom italienskan, med en ovanlig klarhet; så uttalas t. ex. *Alicante* nästan som *Alicanté* med tämligen långt *e*.

Främmande för portugisiskan äro de för spanskan så karaktäristiska diftongerna *ie*, *ue;* däraf *Sierra* i Spanien, *Serra* i Portugal; *Puerto-Rico* på sp., *Porto-Rico*

på port., o. s. v. Tvärtom är den vanliga port. diftongen *ei* främmande för sp.; däraf port. *Madeira,* sp. *Madera,* port. *cavalheiro,* sp. *caballero,* o. s. v.

I konsonantismen är i port. rent af uppseendeväckande det oupphörligt förekommande *sch*-ljudet, motsvarande sp. *s*, i ordslut och framför konsonant: *Camões*, *Vasco* (utt. *Vaschkou*). Till portugisiskans fördel är dess *sch* ljud i stället för sp. gutturalt *ch*-ljud eller *tsch*; *pagina* i port. med lent *sch* ljud som franskt *j*, i sp. med en guttural som tyskt *ch* i *ach; concha* (mussla) i port. *kongschä*, i sp. *kontscha*. I mångas öron är det sp. *ch*-ljudet alltför hårdt. Det sp. hväsljudet, tecknadt *z* eller *c* och representerande ett läspadt *s*, motsvaras i port. af det enklare ljudet *s*: sp. *caza* (jakt) är i port. *kasä,* skrifvet *caça*; *cera* (vax) börjar i sp. med ett läspadt *s*, i port. med *s*. Det egendomliga sp. *v* eller *b,* uttaladt som ett *v* med läpparna intill hvarandra, »bilabialt», saknas i port.: *beber* (dricka), i sp. uttaladt *vevér*, uttalas i port. *böbér*.

Äldre portugisiska uttalsegendomligheter ha medfört vissa starka differenser. Under medeltiden kommo portugiserna därhän, att de undertryckte *n* och *l* mellan vokaler. De sade *coroa* för *corona* (krona), *geral* för *general* (allmän) och *geraes* för *generales* (allmänna), *só* för *solo* (ensam), o. s. v.; hvilket är främmande för sp. De gjorde af *pl* som begynnelseljud *ch*, under det spanjorerna däraf gjorde *ll* (muljeradt *l*): det latinska *planu* (slät) blef därför port. *chão*, i sp. *llano;* det latinska *plenu* (full) i port. *cheio*, i sp. *lleno;* de orden likna sannerligen icke mycket hvarandra.

En sammanhängande sats skall kanske ge oss en någorlunda adekvat totalbild af skillnaden mellan de

två språken. Jag väljer ett par verser ur CAMÕES, *Os Lusiadas*, Canto VIII, str. 41:

Geraes são as mulheres, mas sómente
Para os da geração de seus maridos

(Lovén öfversätter:

Gemensam är den hela kvinnoskara,
Men blott för män af deras kast likväl),

hvilka verser, ord för ord återgifna på spanska, bli:

Generales son las mujeres, mas solamente
Para los de la generacion de sus maridos.

I de port. orden *Geraes, as, sómente, os, da* (sp. *de la*), *geração* saknas ju det *n* eller det *l*, som finnes i de motsvarande spanska orden, men annars förete de båda texterna ett nästan identiskt utseende. Dock sträcker sig identiteten icke till ljuden, ty under det att de sp. verserna uttalas nästan som de skrifvas (man märke gutturalljudet i *g* och *j* och hväsljudet i *c*), uttalas de port. verserna helt annorlunda eller ungefär:

Jöraisch säong åsch moljärisch mäsch somingtö
Parä åsch dä jöräsäong dö seosch märidosch
(*j* = franskt *j*, obetonadt *o* = fr. *ou*).

Den akustiska effekten af portugisiskan är icke behaglig i mina öron, under det att jag anser spanskan vara ett af Europas vackraste språk. Jag vet, att många äro af samma åsikt. Det är lustigt nog att se den försiktige Bædekers reflexion: »När man kommer från

Spanien, öfverraskar det portugisiska språket genom sina dunkla vokaler, sina talrika näsljud och *sch*-ljud.» Men det finnes äfven de, som ha en motsatt uppfattning, alldeles som det finnes människor, som föredra danskan framför svenskan.

Vi ha hittills sysselsatt oss med dessa språk endast ur ljudförhållandenas synpunkt. Det är också hufvudsakligen däri, som de skilja sig. Dock äfven i ett par andra märkliga fall. Portugisiskan kan böja sin infinitiv med personaländelser alldeles som en annan verbalform — ett grammatiskt unikum, som emellertid medger det mycken lätthet att utan tvetydighet använda satsförkortningar med infinitiv. Ex. *Depois de havermos passado* = »Efter att ha passerat», eller »Efter det vi passerat», hvarvid ändelsen *mos*, lagd till infinitiven *haver*, anger »vi». Vidare: portugisiskan nedskrifves i en detestabel ortografi, som icke ger någon ledning för prononciationen, under det att spanskan har en beundransvärd ortografi, fonetiskt reglerad af Spanska akademien år 1815. Denna portugisiskans underlägsenhet har utsikt att snart afhjälpas; åtminstone bildades i mars månad detta år en förening för den portugisiska ortografiens reformerande, och den har fått en kompetent ordförande i ADOLPHO COELHO. Slutligen må i allmänhet sägas, att spanskan gör intryck af ett värdigt, högtidligt, t. o. m. stelt språk, under det portugisiskan anlägger mera hvardagliga later.

*

Den sålunda genom ständig växelverkan ökade klyftan mellan spansk och portugisisk nationalitet och spanskt och portugisiskt språk har med tiden gått djupt

ned i känslorna. CAMÕES kan ännu i sina *Lusiader* ägna några artiga och vänliga verser åt Spanien, och han har till och med gjort sig till förespråkare för en iberisk union, visserligen med Lissabon till hufvudstad, naturligt nog för öfrigt, då Madrid på hans tid var en obetydlig stad. Tanken på en union med Spanien har äfven sedan framkastats både från spanskt och portugisiskt håll, dock egentligen blott af opraktiska republikanska svärmare. Hos flertalet af folken har den intet stöd. När den sist kom upp, på 1860-talet, skref en portugisisk skald, THOMÁZ RIBEIRO, sedermera minister, en versroman, som var en enda våldsam diatrib mot Spanien, och som innehöll sådana verser som

Portugal är det rika hus,
Där Spaniens vargar få sina rus.

Romanen slutade med följande sens moral: »Är historiens ljus släckt? Läsa vi ej däri, hvad Spanien vill oss? Det vill skymfa den stolta minnesvården öfver eder, ädle hjältar från Ourique! Henriks söner, rysen af fasa! Iberiens ekon, fördubblen min sång!»

Denna omstämning i sinnena sedan CAMÕES' dagar har i främsta rummet framkallats af de lidanden, portugiserna fingo utstå under den 60-årsperiod, då de lydde under spanska kronan, lidanden, som en portugisisk historieskrifvare betecknat såsom »ett kallt, tålmodigt, öfverlagdt, outtröttligt, hejdlöst mord». Men erfarenheten lär också i allmänhet, att det är dåligt med sämjan grannstater emellan.

Som man kan förstå, är det det mindre folket, som är ömtåligast och som väsnas mest. Under det spanjorerna med öfverlägsen värdighet rycka på axlarna och säga

Portuguezes pocos y locos, »Portugiserna äro inte många, men de äro tokiga», eller erinra om ordspråket: »Om man skrapar af en spanjor hans dygder, så har man en portugis», äro portugiserna lidelsefullare. ELISÉE RECLUS berättar, att det förr var vanligt i portugisiska småstäder, att resande fingo taga in på hotell, som hade till skylt *Spanjordödaren*, och att vid gränsen det stod små statyer, som gjorde någon föraktfull gest åt spanska hållet till. Sådana naiva uttryck för nationalhatet förekomma väl knappast nu; man har funnit på mera förfinade. Nu senast ser jag portugiser ondgöra sig öfver att på alla kartor i hela världen deras land upptages på samma kartblad som Spanien.

M:me RATTAZZI, den bekanta skriftställarinnan af napoleonsk familj, har ett par roliga sidor om portugisernas sinnelag mot grannfolket.

»Portugisen är hispanofag,» säger hon, »och om han icke gör sig en festmåltid på den spanjor, som råkar i hans våld, så beror detta ingalunda på bristande lust. Säg en portugis, att han är en kretin, och han skall möjligen förlåta er. Men säg honom icke, att han är en spanjor, ty då slår han ihjäl er på fläcken.

Talar man i hans närvaro om en tjuf, en lönnmördare eller en menedare, kan man vara säker på att han infaller: Aha, en spanjor!

Om en portugisisk deputerad kommer af sig, då han håller tal i Cortes, slår han blott knytnäfven i tribunens marmorskrifva, rullar med ögonen och utropar: Delenda est Hispania! Saken är hjälpt; en dundrande applådsalva belönar hans patriotism. Detta portugisens hat till sin granne förklarar mycket, som annars skulle förefalla obegripligt. Finns det något

mer smakfullt och mer klädsamt än det sätt, hvarpå spanjorskorna och isynnerhet andalusiskorna drapera sina spetsschalar på hufvudet? Isynnerhet i södra Spanien hafva spanjorskorna ännu icke låtit förleda sig af de parisiska modejournalerna, utan bibehålla sina traditionella mantiljer. Och det göra de sannerligen rätt uti. Jag är säker på att portugisiskorna skulle hafva lust att följa exemplet.

Men efterhärma Spanien! Blotta tanken på något sådant gör dem utom sig. De föredraga att till hufvudbonader använda de hiskligaste hattar, och vid högtidliga tillfällen stoltsera de i hårprydnader med de mest skrikande färger. Naturligtvis står den öfriga utstyrseln i förhållande till hårklädseln, och en portugisiska i toalett gör afgjordt intryck af en vandrande regnbåge. Men detta är i alla fall bättre än om hon klädde sig i mantilj: ty i detta plagg riskerade hon att bli tagen för antingen en spanjorska eller en glädjeflicka, och bägge dessa alternativ förefalla henne i hög grad obehagliga.»

Vi ha således fått svar på frågan, huru det kommer sig, att kulturen på den Iberiska halfön afsatt en särskild spansk och en särskild portugisisk produkt, framteende sig såsom skilda nationaliteter, språk och politiska sammanslutningar. Det återstår att se till, i hvilken mån och af hvad anledning det nordöstra kustlandet af Spanien, d. v. s. Katalonien och Valencia, representerar en egen nationalitet och ett eget språk.

Det har redan förut sagts, att ibererna i nordost voro uppblandade med kelter, men det är mycket ovisst,

om detta haft någon särskild betydelse för kulturens senare utveckling därstädes. Lika ovisst är, huruvida de tidiga och täta romerska nybyggena på Spaniens nordostkust där gifvit någon anstöt till en särutveckling, som ej haft motsvarighet i de senare romaniserade angränsande områdena. Germanernas och morernas utbredning öfver landets olika delar ger ej någon anledning till särskiljande af Katalonien från det öfriga Spanien.

Jag vet, att jag med dessa påståenden förgriper mig på katalanernas heligaste trosartiklar. De ha bland andra chauvinistiska ideer, till hvilka jag skall återkomma sedan, äfven den, att de härstamma från kelter, ej från iberer, att de ha sin civilisation från romarna, att denna aldrig störts af morerna, som ej fingo tillräckligt stadigt fotfäste i Katalonien och för öfrigt snart bortkördes därifrån af Karl den store. Och de peka med förakt på kastilianerna och andaluserna såsom ättlingar af iberer, kroaserade med morer och judar och kvarblifna på nivån af deras halfbildning. Dessa teorier, framförda med ytterlig tvärsäkerhet af sociologen POMPEYO GENER, äro helt visst till allra största delen förfelade. Och äfven om hans härstamningsteori vore riktig, ser jag ej, hvarför det vore sämre att vara af iberisk än af keltisk börd, eller hvarför ett inslag af morisk och judisk civilisation skulle vara till skada. Ibererna voro säkerligen lika bra folk som kelterna, och morer och judar ha uträttat så mycket godt i Spanien, att man måste beklaga den del af landets befolkning, som ej kommit i åtnjutande däraf. Det är också, såsom vi förut sett, BLASCO IBANEZ' mening; och han är ett barn af Valencia.

Men väl betecknar befrielsen från morernas välde en olikhet mellan Katalonien och det öfriga Spanien.

Ty befrielsekriget i Katalonien bedrefs kraftigare och med snabbare framgång, ehuru icke af landets egna inbyggare, utan af Karl den store. Därför blef följden också icke blott aflägsnandet af det moriska herraväldet, utan äfven införandet af ett nytt utländskt regemente, i det Karl den store underlade sig landet under namnet *Spanska mark* eller *Katalonien*, ett namn som först nu uppkommer. Detta innebär icke blott ett afskiljande från det öfriga Spanien, utan ock en förening eller intressegemenskap med Sydfrankrike; och denna fortfar, sedan Barcelona blifvit ett själfständigt grefskap. Också utbreder sig under denna tid ett starkt provensalskt inflytande öfver Katalonien och längre söderut öfver Valencia. Det yttrar sig framför allt i språket och litteraturen.

Katalanskan närmar sig nu mer och mer provensalskan och har af många vetenskapsmän ansetts som en provensalsk dialekt, om ock med starkt afvikande drag. De katalanska trubadurerna känna sig som stamförvanter med sina provensalska sångarbröder, och katalanska skalder begagna stundom det provensalska språket.

År 1137 kom Katalonien genom giftermål till Aragoniens krona och under Ferdinand den katolske således till den spanska dubbelkronan. Från den stunden aflöses det provensalska inflytandet af ett kastilianskt, som gör sig starkt gällande i språket. Emellertid har detta gent emot de båda influerande språken bevarat tillräcklig själfständighet för att kunna anses som ett eget språk, isynnerhet i våra dagar, då en stark purism riktat det ur nationella källor och aflägsnat en del af det kastilianska inflytandet, och då en rik litteratur uppbär dess betydelse och värdighet.

De mest påfallande drag, som skilja katalanskan från spanskan äro

i vokalismen: undertryckande i många fall af slutvokalen, stundom andra vokaler, och förefintligheten af egendomliga diftonger, på samma gång som sällsyntheten af de speciellt spanska diftongern *ie*, *ue*. Ex. *corn*, sp. *cuerno* (horn), *fer.*, sp. *hiere* (slår), *metge*, sp. *médico* (läkare) *laurar*, sp. *labrar* (arbeta), *meytat*, sp. *mitad* (midt), *créure*, sp. *creer* (tro), o. s. v.;

i konsonantismen: frånvaron af det spanska läspade *s* och gutturala *ch*-ljudet, ersatt af det ortografiskt olyckliga *x* (= *sch)* eller *ll* (= mulj. *l*), samt undertryckande af finalt *n* och stundom inljudande konsonanter. Ex. *cercar* (omgifva) uttalas kat. som *serkár*, sp. med läspadt *s* i början; kat. *caixa* (låda) uttalas *kascha* och motsvarar sp. *caja*, utt. *kacha* (tyskt *ch*); kat. *consell* (råd) utt. *konselj*, motsvarar sp. *consejo*; kat. *vi*, sp. *vino* (vin); kat. *rahó* (*h* stumt), sp. *razon* (skäl); kat. *rahim*, sp. *racimo* (drufva); o. s. v.; därför kallar sig katalanskan själf *lo catalá*, eller *la llengua* (äfven *llenga*) *catalana*;

i formläran är mest påfallande verbens former på *ch* och *gu*: *crech*, sp. *creo* (tror); *agué*, sp. *hube* (hade); *hagut*, sp. *habido* (haft).

Den akustiska effekten af katalanskan synes mig afgjordt mindre behaglig än den, som kastilianskan åstadkommer. Katalanerna sköta ej heller sitt språk med samma grace, som kastilianerna utveckla i behandlingen af sitt; ty de äro i allmänhet mera rustika och hårda än kastilianerna. Det synes äfven vara De Amicis' uppfattning. Han uttalar sig på följande sätt om katalanskan: »Det är ett hårdt språk med stympade ord, obehagligt i början för den, som har ett känsligt öra; det har dock

sina stora förtjänster... För den, som förstår spanska, är katalanskan ej begriplig utan förklaringar. Den talas fort, med sammanbitna tänder, utan gester, så att det är svårt att förstå den enklaste sats.»

Katalanerna själfva äro naturligtvis på det klara med att deras språk i alla afseenden öfverträffar spanskan. De ha för öfrigt de mest befängda föreställningar om sitt språk; såsom att det skulle vara ett gammalt, ärofullt urspråk, ur hvilket andra härledts. Därom utvecklar för ungefär hundra år sedan en kleriker, TORRES AMAT, en hel teori, som innebär, att katalanskan har gifvit upphof till provensalskan, italienskan eller andra språk. Sådana chauvinistiska ideer omfattas ännu af en stor mängd enfaldigt folk, äfven om de börja förlora fotfäste hos de mera bildade.

Det må då också å andra sidan sägas, att inga skrutit mera af sitt modersmål än spanjorerna. Jag har anfört flera bevis därpå i min afhandling *Om språkskönhet* (1897) Jag citerar här blott ett yttrande af pater MALON DE CHAIDE: »Det finnes ej och har aldrig funnits ett språk, som går upp emot vårt i ändelsernas fullhet, i stilens skönhet, ljufhet, festlighet och mildhet.»

För att ytterligare belysa förhållandet mellan de båda språken skall jag anföra ett par sammanhängande texter. Den katalanske skalden GERONI ROSSELLÓ skrifver:

Ben cert qu'el fat de mon payre
Com lo meu no fó tan trist;
Morí com moren los prous,
Com los bos moren, morí;

hvilket, ordagrant öfversatt till spanska, blir:

Bien cierto que el hado de mi padre
Como el mio no fué tan triste;
Murió como mueren los bravos,
Como los buenos mueren, murió.

Svensk ordagrann öfversättning:

Mycket säkert, att min faders öde
Som mitt, ej var så sorgligt;
Han dog som de duktige dö,
Som de gode dö, dog han.

Detta visar, huru nära spanskan och katalanskan kunna stå hvarandra. Följande exempel, taget ur JOH. STORM, *De romanske sprog og folk*, s. 67, åskådliggör en betydligt större skillnad:

Kat. *Las fullas cauhen dels arbres,*
Y al manco ne fa vint jorns,
Que l'espessor de la boyra
No ha esqueixat ni un raig de sol.

Sp. *Las hojas caen de los árboles*
Y hace al menos veinte dias
Que el espesor de la niebla
Ni un rayo de sol ha roto.

Storms öfversättning:

Af Træerne falder Løvet
Og mindst er det tyve Dage,
Som det tætte Taagedække
Ei er brudt af en eneste Straale.

*

Vi ha sålunda funnit, i hvilken mån de katalanska ländernas befolkning och kultur utgått ur andra förutsättningar och fått en annan historia än det öfriga Spanien, och att resultatet af skiljaktigheterna hufvudsakligen ter sig som olikhet i språk. Naturligtvis följer härmed olikhet i litteratur.

Men katalanerna själfva nöja sig ingalunda med att begränsa skiljaktigheterna härtill. Utom det att de fått för sig, att de ha en helt annan härstamning och historia än spanjorerna, anse de sig ock ha rättighet att utgöra en egen stat vid sidan af den spanska. Det är innebörden af den *katalanska frågan,* åtminstone sådan den uppfattas i Barcelona. Den betecknar den extrema formen af den regionalism, som vi ofta förut stött på i Spanien, och den är ett så viktigt moment i våra dagars spanska förhållanden, att vi måste studera den särskildt.

Den katalanska regionalismen är så intensiv, att den gång på gång drifvit till våldsamt uppror. Svårast var det, som utbröt 1740 och varade i 15 år; hotande var äfven upproret mot Filip V i början af 1700-talet. Sedan nöjer man sig med mera tillfälliga revolter i Barcelona och med talande och skrifvande, mycket talande och skrifvande. Alltemellanåt förklara de katalanska deputerade i Cortes, att monarkiens dagar äro räknade, och litteraturen i deras hembygd understryker deras ord. Den pånyttfödda katalanska litteraturen i det XIX:de århundradet har nämligen varit mycket rabulistisk. Vid midten af århundradet slungade en skald, ABDON TERRADAS, ut en uppviglande dikt, som började

Nu är kommen den dag,
Som folket längtat efter.
Flyn, tyranner, folket vill bli kung;

och som hade till omkväde:

Stormklockan klämtar,
Kanonen dundrar.
Fram, fram, republikaner,
Fram, fram till seger!

I nyaste tid har spänningen åter starkt tilltagit, och klagomålen blifvit högljuddare än någonsin. Man får den bästa föreställning därom i en bok af italienaren Pagano, *Attraverso la Spagna letteraria* (1902), i hvilken författaren redogör för sina samtal med de ledande katalanska litteratörerna. De uttala sig alla med den ohöljdaste tillförsikt om de katalanska förhållandena, speciellt de litterära, och med ytterligt förakt om allt spanskt. Om den spanska litteraturen säga de först, att de icke gitta läsa den; men de stryka sedan ned den i en obarmhärtig kritik. Den ende spanske författare, som slipper någorlunda helskinnad undan, är Pérez Galdós, uppenbarligen därför att han är lika god republikan och rabulist som katalanerna själfva. En af interlokutörerna, Pompeyo Gener, ha vi redan hört uttala sig i vissa kardinalpunkter. Det har sitt intresse att taga närmare kännedom om hans bok *Cosas de España* (1903).

Det heter däri bland annat, att Spanien är ett provinskonglomerat, där kastilianerna stå för sig, såsom ättlingar lika mycket af semiter och »presemiter» som af ariska folk, gentemot katalanerna, ättlingar af kelter,

greker och romare, att Kastilien är ett fattigt och osundt land, hvars befolkning därför är kroppsligen och andligen underlägsen, svag, okunnig, tjufaktig, fanatisk, lättjefull och dessutom fördärfvad af krig, under det att Kataloniens krig varit lika nyttiga som ärofulla; att Kastilien alltjämt går tillbaka, under det att Katalonien uppvisar en lysande utveckling, o. s. v.; och därpå följer en svassande blomstermålning af Katalonien, hvilken slutar på följande sätt: »I Katalonien är idealet för en man att ha talang, snille, vilja, företagsamhet; i det öfriga Spanien att vara djuriskt rå; och där finns af människan endast hennes djuriska natur eller rättare blott den afrikanska djuriskheten.» Därför måste Katalonien lösgöras från riket och bli en självständig stat, t. ex. inom en federativ iberisk republik, med Barcelona till hufvudstad, desto hellre som Barcelona är jordens yppersta stad, under det Madrid är dess uslaste.

Hvar och en upptäcker genast oriktigheterna och öfverdrifterna i denna framställning: oriktigheten i den till grund lagda etnologiska teorien, oriktigheten i de slutsatser, som dragas ur den, oriktigheten i jämförelsen mellan Katalonien och det öfriga Spanien, för så vidt som det blomstrande tillståndet i det förra landet inskränker sig till Barcelona och närmaste omnejd, under det att den bergiga delen af Katalonien är tämligen lik Kastilien, lika fattig och mera bigott och mera konservativt-karlistisk. Och då katalanerna skryta med sin gamla historia, glömma de, att hvad störst och ärorikast uträttats i Spanien, dock utförts af spanjorer på äkta spansk mark.

Emellertid bör man skilja på den katalanska separatismen i Katalonien, eller kanske snarare i Barcelona,

och katalanismen i de sydligare provinserna, Valencia och Balearerna. Där förklarar man sig numera icke afse någon politisk separatism, endast språklig och litterär, och de goda valencianarna och mallorkinarna äro Hans Katolska Majestäts allra lojalaste undersåtar. Här har således den katalanska frågan kommit in i ett lugnare skede, motsvarande det, hvari den provensalska frågan efter en liknande utveckling nu befinner sig.

Den rätt, man fordrar för katalanskan, eller dess dialekter, ty det finnes äfven ett särskildt *valenciá* och ett *mallorquí*, att användas i litteraturen och i den lokala samfärdseln, förmenas den knappt af någon. Ty det är icke här fråga om något litet fattigt bygdemål, upplappadt med andra eller med konstgjorda tillsatser, utan om ett naturligt utveckladt, af millioner människor oafbrutet odladt språk med en litteratur, som redan fordomdags var aktningsvärd och i våra dagar är det än mera. Men man gör också anspråk på full likställighet i allt offentligt lif och i alla afseenden mellan katalanskan och kastilianskan.

Vid den internationella kongress för katalanska språket, som hölls i Barcelona i oktober 1906, framställdes förslag sådana som följande:

»Då staten reglerar och befordrar det nationella lifvet, och då katalanskan är ett konstitutivt element i detta lif, tillkommer det staten att gynna och skydda katalanskan.

Detta gynnande och detta skydd kan utföras på följande sätt:

a) genom att begagna katalanskan i förvaltningen, vid domstolar och i undervisning, då det gäller Katalonien;

b) genom att tillerkänna katalanerna rätt att begagna sitt språk i alla offentliga och enskilda handlingar;

c) genom att införa undervisning däri i de öfriga delarna af Spanien;

d) genom att befordra de högre språkstudierna och den katalanska teatern, uppmuntra katalanska sångare, skalder och romanförfattare och prisbelöna deras arbeten i täflingar, som anordnas af Staten.»

Om emellertid icke riksregeringen lyssnar till alla dessa förslag, är det icke blott af konservativt fasthållande af status quo, utan emedan den ser, att språkfrågan är en sprängkil, som, tillräckligt indrifven, upprifver monarkien, och emedan den tar hänsyn därtill, att i de katalanska länderna, ej minst i Barcelona, det finnes en talrik befolkning af kastilianskt eller andalusiskt ursprung, för hvilken katalanskan är främmande, under det att katalanerna, framför allt i de stora städerna, faktiskt äro tvåspråkiga. Det är också betecknande, att de allra flesta tidningarna i Barcelona, äfven de republikanska, utgifvas på kastilianska. För öfrigt skulle det ej förvåna mig, om den spanska regeringen tagit lärdom af den franska, som haft och har att behandla den alldeles analoga provensalska frågan. Den har satt ett passivt motstånd mot krafvet på att provensalskan skulle blifva lika berättigad med franskan vid skolundervisningen, vid gudstjänsten och vid domstolarna, och den har för öfrigt med lugn åsett hela rörelsen, som synes mer och mer förlora sin politiska innebörd.

Orsaken till att den katalanska frågan blef så akut under det förra århundradet var hufvudsakligen den, att med det då upplifvade, ursprungligen mycket oskyldiga målsträfvet man började studera den äldre littera-

turen och den katalanska historien och läste denna med så chauvinistiska ögon, att katalanerna blefvo det största folk på jorden, och i sammanhang därmed spanjorerna det sämsta. Vi ha redan funnit tillräckligt tydliga uttryck för denna uppfattning.

V

Turistfärd genom Spanien — Resehandböcker och reseskildringar — San Sebastian — Burgos — Escorial — Madrid — Gator och arkitektur — Pradomuseet — Folklif.

Vi skola i dag anträda en turistfärd genom Spanien.

Den, som står i begrepp att beresa ett land, skaffar sig naturligtvis först en god resehandbok öfver detta. För Spanien har man att välja mellan det gamla, klassiska verket *Spain* af engelsmannen MURRAY, en förträfflig *Bædeker* och en god fransk *Guide Joanne*.

Men man gör också klokt i att instruera sig något mera. Den kunnige ser, uppfattar och njuter mycket mer än den, som saknar förberedande studier, och han är mindre utsatt för misstag och obehagliga öfverraskningar. Insikt i eller åtminstone en aning om det ifrågavarande landets språk är en utmärkt utrustningsartikel. Om spanska språket kan man lätt taga någon kännedom i BOHEMANS *Kortfattade lärobok i spanska språket* (2:a uppl. 1890) eller i någon bok af den bekante Köpenhamnsprofessorn KRISTOFFER NYROP, t. ex. *Lærebog i Spansk* (3:e uppl. 1902). Om andra spanska förhållanden är det ej svårt att skaffa sig upplysning i den rikliga reselitteraturen.

Denna slags litteratur förtjänar sitt egna kapitel. I 3:e bandet af *Revue hispanique* (1896) finnes en förteckning på reseskildringar från Spanien och Portugal, upptagande 858 nummer. Bland dessa verk äro flere världsberömda eller åtminstone författade af berömde män, såsom THÉOPHILE GAUTIER, *Voyage* (1840), MOLTKE, *Wanderbuch* (1846), FORD, *Gatherings from Spain* (1846), H. C. ANDERSEN, *I Spanien* (1862), DE AMICIS, *Spagna* (1872), kejsar FREDRIK III, *Reise nach Spanien und Rom* (1883) m. fl. Förteckningen är ytterligare att komplettera såväl med äldre verk, som utelämnats, som med senare utgifna. Sålunda förtjäna t. ex. att nämnas spridda uttalanden af BYRON och WILHELM VON HUMBOLDT, analyserade i *Bulletin hispanique* XI (1909) och *Revue hispanique* V (1898); samt — för att göra ett litet urval ur mängden af nya skildringar — MANTEGAZZA, *Ricordi di Spagna* (1894), den gamle målaren JOZEF ISRAELS, *Spanien* (tysk öfversättning, 1900), QUILLARDET, *Espagnols et Portugais chez eux* (1905), HAVELOCK ELLIS, *The Soul of Spain* (1:a uppl. 1908).

Våra landsmäns bidrag till denna litteratur äro blott ofullständigt kända af författaren till förteckningen i *Revue hispanique*. Detta är ej att undra på; vi sakna ju i så hög grad bibliografiska hjälpmedel, och något försök till svensk lärdomshistoria har knappast gjorts på något område. Den nämnda förteckningen har därför ej kunnat blifva annat än i hög grad missvisande; och jag har låtit mig angeläget vara att komplettera den i mitt Företal till denna bok, för att ådagalägga, att vi svenskar taga något mera rum både i materiens och andens värld än förteckningen låter ana. Den upptager nämligen endast LŒFLINGS, VON KRÆMERS och

GUSTAFSSONs resor, d. v. s. ungefär en tiondedel af hvad som nämnes i mitt Företal.

Bland de svenska verken äro fyra särskildt att framhålla. I främsta rummet CREUTZ' *Lettre sur l'Espagne*, en i starka färger hållen skildring af förfallet i Spanien under Karl III:s regering, som ju ändock beredde landet en viss remission i lidandet. Vidare den *Portugisiska resan* af RUDERS, en utförlig och samvetsgrann redogörelse för portugisiska förhållanden, hvilka författaren i egenskap af legationspredikant i Lissabon haft tillfälle att grundligt studera. Hans verk ansågs länge för ett af de yppersta i sitt slag. Vidare är ROBERT VON KRÆMERs *Två resor i Spanien* af bestående värde. Det är en kunnig och vaken mans iakttagelser och studier, lika tillförlitliga som lärorika. Särskildt fäster man sig vid hans utförliga, målande och naturtrogna beskrifning af en tjurfäktning. Slutligen äro EGRON LUNDGRENs *Anteckningar* från Spanien att framhålla. Det är här artisten med sinne för form och färg och pittoreska scener, som berättar med oförliknelig bonhomie och liflig impressionism hvad han sett och personligen upplefvat. Det är påfallande, hvad hans skildring har för släkttycke med hans berömde yrkesbroders, JOZEF ISRAELS' femtio år senare gjorda raska skiss. Endast artister och harmoniska själar kunna uppfatta och berätta så. För öfrigt har EGRON LUNDGRENs skildring genomgått det eldprofvet att gillas af en spanjor, af den kritiske GANIVET, som i sina *Cartas finlandesas* förklarar den för en af de bästa studier, som någonsin af utlänningar gjorts öfver Spanien.

*

Utrustade med den kompetens, som förberedande studier i denna litteratur må hafva skänkt oss, begifva vi oss alltså till Spanien. Vi kunna som de flesta nordbor göra vårt inträde med järnvägen längs Biscayaviken till Irún eller med järnvägen längs Medelhafskusten till Port-Bou. Vi kunna också taga en engelsk ångbåt till Gibraltar, eller en tysk till Vigo, eller en medelhafsbåt — ej alltid förstklassig — från Marseille till Barcelona eller Gibraltar.

Antagom, att vi välja den förstnämnda vägen. Den för oss fram öfver Pyreneernas västra sluttningar, just här krönta af den lilla klippstaden Fuenterrabia, franska Fontarabie, hvaraf man får en förtjusande glimt, och öfver floden Bidasoa till tullstationen Irún midt i baskerlandet Guipúzcoa. Intryck af baskernas tvärsäkerhet och välmåga blanda sig redan med intryck af kastiliansk vårdslöshet och tiggeri. En halftimme senare äro vi i San Sebastian.

Det är en alldeles modern stad, där hyreskaserner af det vanliga internationella slaget stått upp i mängd under senare år. San Sebastian har nämligen fått en stor attraktion som modern badort, dit det spanska hofvet tar sin tillflykt under senare delen af sommaren och samlar omkring sig en förnäm krets, utomkring hvilken åter samlar sig en skara af mindre förnäma, så att badgästernas eller snarare främlingarnas antal kan gå upp till inemot 15,000. Men det är icke af dessa, som staden lånar sitt värde; tvärtom påstår malicen, att de demoralisera samhället genom lyx och flärd och spel, som gifvit Kasinot en viss berömdhet. Jag erinrar om att spanjorerna, liksom portugiserna, bikta spelpassionen såsom en af sina skötesynder, och att lotteri-

spel i deras länder är en storartad statsinstitution, och i Spanien så storartad, att den utdelar som högsta vinst sex millioner pesetas och som andra vinst tre millioner. Emellertid, San Sebastian har sitt eget värde, som består i dess härliga läge på en smal halfö, begränsad af floden Urumeas forsande vatten och en liten hamn, inskärning af Biscayaviken, och slutande i en hög bergsudde, Monte Orgullo, »Stolta Berget». Det är dock ej stoltare än att det lätt låter sig bestigas, och därifrån bjudes en härlig utsikt öfver hafvet åt norr, öfver kantabriska bergen åt väster, öfver Pyreneerna i öster och de baskiska bergens ojämna ryggar i söder.

San Sebastian har ännu en hamn, Pasages, 5 kilometer därifrån och redan passerad på vägen från Irún. Den förtjänar ett särskildt besök, som lätt företages med spårvagnen från San Sebastian. Pasages är en typisk nordspansk hamn, bildad af två jättehöga, branta bergväggar, som åt landsidan bilda en hästskoformig båge och åt hafssidan gå hvarandra till mötes så nära, att endast en trång öppning bildar inloppet. Kommer man in därigenom — men därtill fordras en säker karl vid rodret —, då må den elaka Biscayaviken rulla sina vreda vågor huru högt som helst; säkrare kan man ej vara till. Sådana hamnar finnas flere längre västerut; den största är Santander. En något afvikande hamntyp bilda utvidgade flodmynningar, därför kallade *rias* (*rio* flod), som bli relativt långsträckta mellan bergväggarna och påminna i smått om Norges fjordar, med hvilka ELISÉE RECLUS jämfört dem. Sådana hamnar äro Bilbao med floden Nervion, Pontevedra på västkusten, med floden Lerez.

En utflykt från San Sebastian till Bilbao, tre timmar

med snälltåg, fem med ångbåt, enkel resa, har naturligtvis för industriidkare ett särskildt intresse. Oafsedt detta bjuder järnvägsresan på omväxlande sensationer, ibland af njutning vid de vackra vyerna öfver berg och haf växelvis, ibland af rysning vid järnbanans vilda svängningar och branta stigningar. Intressant är ock att iakttaga det sträfsamma lifvet i denna karga trakt. Grufarbetarna ha sin tunga möda, fiskarna, mest sardinfiskare, trotsa ett oblidt och nyckfullt haf, och småbrukaren afvinner sin lilla magra teg några knappa tunnor råg, det sädesslag hvarmed hela nordvästra Spanien vanligtvis nöjer sig. Detta folk är Spaniens norrlänningar, litet strängt hållna af naturen och därför något allvarliga och kärfva.

Emellertid går den allmänna stråkvägen söderut med Burgos som närmaste mål. Vi taga den alltså och installera oss i järnvägsvagnen. Men vi få se till, att man ej ger oss falskt mynt vid växlingen i biljettluckan. Det pröfvas genom ett kraftigt dängande af slantarna mot marmorskifvan eller stengolfvet, såsom vi lärt oss af apelsinpojken, då han tar emot ett litet mynt för en såld frukt. Klangen förråder myntets halt; det förstå vi kanske icke, men väl den tjänstförrättande spanjoren, som vid denna vår åtgärd tror, att äfven vi äro sakförståndiga, och tar tillbaka den slant, som tilläfventyrs har oäkta klang. Annars är det en förnuftig resandes skyldighet att icke lämna mera pengar i biljettluckan än ungefär hvad den begärda biljetten kostar.

Vagnen är dålig, farten skral, men konduktören är vänlig, och vanligen bjuds det på sällskap med några engelska eller amerikanska misser med eller utan *dear mamma*. Emellertid ha vi icke mycket sinne för allt

detta; för en äkta resande är vagnens inre ingenting, världen utanför allt. Om de bilder, den här företer, ej alltid äro undersköna, föreställa de åtminstone något egendomligt, ej annorstädes skådadt.

Vi passera snart småstaden Hernani, ej märkvärdig för annat än för att den var det första ställe, där gossen Victor Hugo rastade med sin familj, när den flyttade till Spanien, och därför blef upphofvet till namnet på hjälten i den store skaldens kamp- och segerdrama. Sedan börjar stigningen upp på högslätten, *la meseta*, som spanjorerna kalla den. Vi befinna oss snart 450 à 500 meter öfver hafvet i ett berglandskap, där höjder och djup växla om med hvarandra och tvinga järnvägen till skarpa kurvor och ormlika slingringar, som bereda öfverraskande utsikter, isynnerhet öfver det redan genomfarna området. Rent vatten sorlar i dalarnas botten, kultur och industri lifvar ännu deras väggar, människoboningar och arbetare gifva lif åt taflan och hålla resenären sällskap. Vi äro nämligen ännu i det baskiska Alava.

Men om ett par timmar komma vi ut ur det kuperade området. Då är allt behag borta. Där ligger en ödslig, kal slätt liksom sofvande framför oss. Den ockraröda jorden är karg, odlingen klen, mest bestående af piriga åkrar och vinplanteringar. Träd finnas knappt, åtminstone ej lummiga och skuggiga, ty i allmänhet värdera ej söderns folk sådana träd. Vatten förekommer blott grågult i några tjocka floder eller åar — en insjös uppfriskande spegel finnes som bekant ej på hela den Iberiska halfön. Industri existerar ej mer. Människor synas sällan, människoboningar knappast, ty de låga lerkojor, som ligga strödda här och där, märker man

ej, eller tar man ej för människoboningar. Vi äro nu i ett af den spanska monarkiens stamländer, i Gamla Kastilien.

Terrängen stiger alltjämt ända till Burgos, som ligger ungefär 850 meter öfver hafvet. Det är därför här, som ordspråket om klimatet *nueve meses de invierno y tres de infierno* har sin egentliga tillämpning. Och i sanning, vid de tider, då resande vanligen draga fram på denna stråt, känner man sig genomblåst och frusen på den kala högslätten. Man tvekar därför, om man skall stanna vid Burgos och besöka staden, isynnerhet som den ligger, liksom de flesta spanska städer, ett par kilometer från järnvägsstationen, och man vet, att man för att nå den har att skakas fram på en ofarbar väg i en omnibus utan fjädrar. Men den är ju Cids gamla stad, en af de märkligaste i Spaniens historia, och den innesluter ju en af jordens härligaste katedraler. Vi besluta oss alltså för besöket ock skailra fram öfver den ståtliga bron Santa Maria och under den präktiga portalen Santa Maria till Plaza Santa Maria, där vi stå inför katedralens hufvudfasad.

Jag skall ej i detalj beskrifva denna katedral, lika litet som de andra, som vi komma att påträffa under vår färd. Resehandböckerna äro ju till för sådana beskrifningar. Jag erinrar endast om att i några af Spaniens kyrkor gotiken skapat mästerverk, inför hvilka all annan arkitektur förbleknar. En af de främsta platserna i denna konst intar genom skönhet och ålder (från 1221) Burgos katedral. Skada blott, att den, liksom så många andra spanska katedraler, t. ex. Sevilla och Toledo, är inbyggd i andra huslängor, som hindra en fri blick öfver det hela och ett tillräckligt perspektiv. Sedan vi

väl beskådat den sköna ensemblen och de rika detaljerna af denna platereska ornamentik, som erinrar om filigransarbeten — *platero* betyder juvelerare — komma vi ut igen liksom en gång THÉOPHILE GAUTIER »bländade, förkrossade, leda på mästerverk och utmattade af beundran».

Efter att hafva ägnat någon uppmärksamhet åt Cidminnena och framkallat för oss bilden af den store spanske nationalhjälten, som fått en så realistisk framställning i Spaniens äldsta dikt och besjungits i hundratals romanser med återklang till och med från en svensk diktares lyra, fortsätta vi vår färd mot södern.

Emellertid går det mot söder med modifikation, d. v. s. järnvägens riktning är sydvästlig med kurs på Lissabon, ända till Medina del Campo, där den gör en rät vinkel och sätter sydostlig kurs på Madrid. Denna järnvägens vinklighet från San Sebastian gör, att den blir mer än dubbelt så lång som fågelvägen eller öfver 600 kilometer mot mindre än 300.

Vår färd går emellertid *sin novedad*, som den stående spanska referenttermen lyder, d. v. s. »utan att något händer», till dess enformigheten afbrytes af Valladolid, också en gammal historisk stad med en stor katedral, ett gammalt universitet med en vacker byggnad, minnen af Cid och ett nytt nationalmonument öfver Kristoffer Columbus, som dog här den 31 maj 1506.

I Medina del Campo skola vi således taga af mot sydost. Men frestelsen är stark att fortsätta i rak linje än ett stycke för att uppnå Salamanca och beundra dess ärofulla, pittoreskt inhysta universitet, dess vackra kyrkor och andra gamla minnesmärken. Tågen äro dock så långsamma och tågförbindelserna så opraktiska,

att det fordras god tid och godt tålamod att göra denna afstickare.

Till Madrid föra två järnvägar, som först divergera och sedan åter konvergera. Båda äro intressanta, emedan de stiga upp mot Sierra Guadarramas snöfjäll, öfverstiga dem och sedan slutta hastigt ned mot Madrid. Den sydligare vägen passerar den af romarne grundade staden Avila med behållna romerska murar, en härlig katedral i gammal gotik och andra kyrkor i ännu äldre romansk stil. Sedan är man inne i vildaste, ödsligaste bergstrakt, liksom enkom skapad för röfvare och hemska dåd. I denna trakt ligger Escorial, en dyster granitmassa alldeles i stil med omgifningen och liksom växande fram ur den. Det var ett löfte af Filip II, som skapade det till ära för den helige Laurentius, hvars martyrdöd på ett halster framkallas för minnet genom byggnadsareans form af halster. För öfrigt var anläggningen ämnad att bli ett ställe af ro för konungen i hans regeringsbekymmer och af evig hvila för honom och hans efterträdare, när de slutat sina dagar. Det är således på samma gång en votivkyrka, ett lustslott och ett panteon. Det räcker också väl till för allt detta, ty det upptar en rymd af mer än 33.000 kvadratmeter, d. v. s. nästan lika mycket som hela Vasaparken i Göteborg och mer än halfva Kungsträdgården i Stockholm. De kolossala ytterväggarna upplifvas ej af något; de ge snarare intryck af fängelse med sin tunga form och sina små, om ock talrika fönster — de äro 2 673 till antal. Men det inre är desto rikare: skulptur, målningar, böcker, handskrifter, konstföremål af alla slag äro hopade där och representera ett kolossalt värde.

Själfva uppförandet af byggnaden lär hafva kostat inemot 20 millioner pesetas.

Den nordligare järnvägssträckan från Medina del Campo till Madrid har i ersättning för Avila och Escorial de lika beundransvärda Segovia och La Granja.

Segovia, som säges vara anlagdt af ibererna, har ett utomordentligt härligt läge på en hög klippa, hvars högsta punkter krönas af katedralen och en gammal konungaborg, Alcázar. Utom dessa arkitektoniskt intressanta byggnader finnas där många andra urgamla kyrkor och palats, och som allra intressantast stadsmuren med dess 83 torn och den halfannan mil långa vattenledningen från romarnas dagar.

Från Segovia för oss en diligens till La Granja, en liten stad med de sällsynta agremangerna af skugga och grönt och små dammar och springbrunnar. Dessa senare äro i sitt slag de förnämsta i världen, till och med rikare än les grandes eaux i Versailles. Men de spela knappt någonsin numera. Till La Granja dra sig hofvet och Madrids förnäma societet gärna under större eller mindre del af sommaren för att svalka sig i grönskan och vid bäckarna, som rinna ned från Sierra Guadarramas smältande glacierer.

*

Efter dessa utflykter komma vi fram till Madrid. Det första intrycket af den »kejserliga och krönta staden», som den kallas enligt ett officiellt formulär, är ej fördelaktigt. Från hvilket håll man än nalkas den, blir man icke gladt stämd af den närmaste omgifningen. I fjärran norr tronar Sierra Guadarrama, det är sant, men

på närmare håll är det kalhet och karghet och enformighet. Själfva stadens allmänna typ är banal: ingenting pittoreskt, inga gamla minnen, ingen stor arkitektur; och till på köpet ett förrädiskt klimat, hvars nyckfullhet karaktäriseras af ordspråket: vinden i Madrid kan ej släcka ett ljus, men dödar en människa.»

Man frågar sig därför, huru det kommer sig, att denna stad utan naturliga företräden blifvit dragen upp ur sin obetydlighet för att göras till landets hufvudstad, då man redan förut hade det gamla minnesrika Valladolid och det antika, härliga Toledo. Den frågan har ofta framställts och besvarats olika. ELISÉE RECLUS svarar bestämdt, att Madrid förtjänat denna upphöjelse genom sitt centrala läge, genom sin större tillgänglighet i jämförelse med klippstaden Toledo och därigenom att det redan under medeltiden flere gånger visat sig vara en naturlig föreningspunkt för de skilda provinserna, då de behöfde afhandla gemensamma angelägenheter. Frågan afgjordes på själfhärskarevis af Filip II, som helt enkelt förklarade, att Madrid skall vara Spaniens hufvudstad.

Såsom sådan har Madrid utvecklat sig från en ringa början med 25,000 invånare till en stor stad på mer än en half million i våra dagar och med en hufvudstads intresse i lif och rörlighet, i afspegling af folksjälen, i manifestation af de härskande ideerna, i samlingar af allt representativt för nationen.

Madrids centrum är torget Puerta del Sol, »Solporten», så kalladt, emedan där fordom stod en port, hvarpå en sol var målad. Främlingen väntar sig mycket af denna plats, ty, har han gjort bekantskap med spanjorer eller med spansk litteratur, så har han redan hört så mycket om denna hjärtpunkt i Spaniens lif, att den

måste stå för honom som en märkvärdighet. Men i verkligheten ter den sig som en trång plats med intetsägande hus rundt omkring, med smuts, osnygghet och stank på hvar och en af sina 10,000 kvadratmeter och ständigt uppfylld af en människoskara, i hvilken vi kunna räkna väl hundra trashankar på hvarje snyggt klädd person. Lifvet och stojet är hufvudstadsmässigt, och bo vi i ett hotell invid platsen, såsom man vanligtvis gör, ha vi detta storstadstillbehör till godo både dag och natt, ty i Madrid tyckes man aldrig sofva. Spårvagnarna och omnibusarna gå till 2 på morgonen och folkmassan går ändå längre. Naturligt nog för öfrigt, ty om man ej arbetar om dagarna, behöfver man ju ej hvila sig om nätterna.

Från Puerta del Sol för Madrids förnämsta gata, Calle de Alcalá, i början trång som en småstadsgata, men svällande ut till en präktig aveny, till de stora boulevarderna och parkerna i stadens östra del. Här rulla dagligen hundratals ekipage, måhända de elegantaste i världen, ty i hästar och vagnar lägga spanjorerna ned en öfverdrifven lyx. Det hviskas visserligen af någon lastaremun, att den eller den familjen, som här ståtar med guldsmidt spann och tränsbehängda lakejer, hyser in sig i några kyffen utan möbler och ej har råd att äta sig mätt hvar dag, men det är kanske blott ett utslag af det bekanta spanska förtalet.

Det är endast den östra delen af Madrid, som är elegant. Där finnas flere märkliga offentliga byggnader och de präktigaste privatpalatsen. Bland de förra träffa vi längst i nordost den nya utställningslokalen, salongen för årets konst; längre mot söder vid samma gatusträcka Justitiepalatset, Myntet och Nationalbiblioteket. Detta

senare är ett värdigt hem, öppnadt på 1890-talet, för de rika skatter, det innehåller. Där förvaras omkring 600,000 böcker, bland hvilka med förkärlek visas de 800 upplagorna af *Don Quijote;* där finnas vidare 30,000 delvis mycket värdefulla och intressanta handskrifter, många inkunabler, teckningar m. m. Den stora läsesalen har 320 sittplatser för den bildningssökande allmänheten, som också infinner sig i så stort antal, att dagsbesöken ofta gå till 400 à 500 och någon gång gått upp till 700. Detta tyder icke på bristande läskonst eller på okunnighet, och därpå tyder ej heller det förhållandet, att det finnes 200 bibliotek och läsesalonger i Madrid. Men hufvudstaden är ej någon måttstock för landet i sin helhet, och de läslystna madrileñarna äro, absolut taget, ej så talrika som ofvanstående siffror låta förmoda.

Biblioteksbyggnadens södra del är ett museum, där man finner den moderna konsten representerad både af GOYA och af yngre såsom FORTUNY, PRADILLA, ZULOAGA, m. fl. Detta museum innehåller äfven rikliga arkeologiska samlingar.

Gå vi så vidare söderut, alltjämt i samma gatusystem, passera vi Krigsministeriet, den ståtliga Banco de España, om hvilken man sade, när den blef färdig i början af 1890-talet, att det var en byggnad för många millioner utan några millioner i, och anlända i Pradoparken till Pradomuseet. Jag skall ej söka beskrifva hvad där är att se. Det är ju ett stort ämne för sig, som skulle gå vida utöfver min kompetens och omfånget af dessa föreläsningar. Detta ämne har för öfrigt redan berörts i föreläsningar, som föredragits från Göteborgs Högskolas kateder och sedan utgifvits i denna skriftserie, nämligen i KARL WARBURGS *Velazquez* och

Axel Romdahls *Porträttmåleriets historia*. Jag hänvisar också till Tor Hedbergs afhandling *Om spanska målare*, omnämnd i Företalet.

Hela världen vet, att då Spaniens politiska storhetstid gick till ända, tog dess andliga storhetstid sin början. Sextonhundratalet, i så många fall ett dekadansårhundrade för Spanien, ser målarkonsten såväl som litteratur och äfven arkitektur och skulptur blomstra som aldrig förr och aldrig sedan i detta land. Då skapa målarne Ribera, Velazquez, Murillo och många andra, och författarne Cervantes, Lope de Vega, Calderon dessa verk, som utgöra Spaniens förnämsta, aldrig bleknande ära. Efter den klassiska perioden sjönk den spanska konsten djupt, till dess den efter 100 år börjar ett nytt lif med Goya. Det är den äldre konsten, som representeras i Pradomuseet. Där finnas 58 Ribera, 64 Velazquez, 46 Murillo och ungefär lika många Goya. Men där finnes också en lysande samling af gamla italienska och holländska mästare, helt naturligt på grund af Spaniens politiska förhållande till Italien och Holland under 1500- och 1600-talen.

Vågar man ett totalomdöme om den spanska konst, som vi sett representerad i de båda här nämnda museerna, kan man svårligen undgå att formulera det ungefär så: de spanska konstnärerna äro trogna representanter för sitt folk, utbildade personligheter med stark individualism och realism, men mindre stark estetisk känsla.

Vi begifva oss nu tvärs genom staden från öster till väster och passera då det jämförelsevis anspråkslösa Palacio del Congreso eller Deputeradekammarens palats. Komma vi in där under plenitid, kunna vi vara säkra på att få höra några ståtliga prof på klassisk vältalighet

och kanske se några illustra ministrar sitta på *el banco azul*, den blå bänken eller ministerbänken. Passerande Puerta del Sol möta vi annars intet anmärkningsvärdt, förrän vi längst i väster träffa Kungliga Teatern och där bortom Kungliga Slottet, dominerande hela denna stadsdel. Det är en storartad byggnad, uppförd under midten af 1700-talet i en allvarlig och nobel stil. Byggnadsmaterialet är granit, men ornamentiken är utförd i ett slags marmor. Inredningen, som man delvis får se, om man bekvämar sig att anförtro sig åt en af dessa efterhängsna, babblande förare, som i förgårdarna lura på sina offer, är utomordentligt praktfull och rik på dyrbara konstverk och skatter af alla slag. Också lär en kostnad af 74 1/2 millioner hafva nedlagts på palatsets yttre och inre. Ett parti däraf är ett synnerligen rikt vapenmuseum, som innehåller intressanta historiska föremål, isynnerhet från Karl V:s dagar. Oss intresserar kanske mest en värja, som tillhört hertig Bernhard af Sachsen-Weimar och tagits i slaget vid Nördlingen.

På andra sidan Kungl. Slottet, d. v. s. väster därom, har kungen en mycket stor och präktig park, Casa del Campo, som sträcker sig öfver Manzanares och innesluter lusthus, jaktslott och villebråd i mängd. Den är afstängd för publiken.

Vill man se den berömda Manzanares, får man gå öfver broar norr eller söder om den kungliga parken. Om våren och hösten är floden rätt täck med sitt rena vatten från Sierran friskt omspolande några små holmar. Dess stränder erbjuda då den pittoreska åsynen af ett par tusen tvättmadamer i liflig verksamhet med slamrande klappträn, öfverröstade af deras prat och skratt. Hvarje madam har kanske ett hundratal plagg till be-

handling, och sedan de sköljts och klappats, hängas de upp i träd och på streck, och man kan då tänka sig, huru trakten tar sig ut.

Af arkitektur återstår knappt något märkvärdigt i Madrid. Kyrkorna äro obetydliga eller fula. Deras inre är icke heller vackert. Men det finnes längst bort i nordväst, helt nära Nordbangården, ett litet kapell, de San Antonio de la Florida, som är värdt ett besök för de fresker af GOYA, som pryda dess väggar och tak och som ha en färg och ett lif, som om figurerna stodo framför oss, ordnade i närmare och fjärmare grupper. Skada blott, att de blifvit så nedrökta af ljusen och rökelsekaren under gudstjänsterna. Regeringen har helt nyligen sett sig tvungen att tills vidare inställa all gudstjänst i kapellet och förbereder åtgärder för freskernas restaurering.

*

Jämte stadens yttre och de döda monumenten vilja vi som goda turister naturligtvis studera människorna och folklifvet. Tillfälle därtill bjudes utom i gatuvimlet, på teatrar och kafeer och vid folkfester, framför allt vid *la fiesta nacional*, tjurfäktningen.

På gatan märka vi först den usla stenläggningen. Den har alltid varit dålig, men sista vintern måtte den ha varit utomordentligt dålig, att döma af tidningarnas dagliga veklagan. Det har till och med inträffat åkarestrejk, därför att kuskarna ej kunde köra fram på vissa gator.

Vi urskilja vidare i folkvimlet ett ständigt återkommande drag: denna spanska *capa*, som draperar alla manliga individer, ung som gammal, militären och den

civile, prästen och laikern. »*Capan* är spanska folket», säger en spansk författare; »från oktober till mars är den hela folkets uniform... Hvad skulle folket ta sig till, om ej *capan* funnes? Två tredjedelar af Madrids befolkning lefver i april månad på hvad fabrikation och försäljning af *capan* har inbragt.»

Ha vi tur, kunna vi äfven få se en spansk skönhet i mantilja. Dock detta är numera sällsynt på gatan, ehuru vanligt på teatern eller vid tjurfäktningen. Men vi återkomma till detta kapitel i Sevilla.

Teatrarna bereda icke främlingen stort nöje genom de dramatiska prestationerna. Vanligast uppföras farser, operetter, vaudeviller, s. k. *zarzuelas*, som innehålla kvickheter och anspelningar, ofta alltför lokala och svåra att förstå. Men naturligtvis förekomma ock representationer af den stora dramatiken, ej sällan af CALDERONS och LOPE DE VEGAS komedier, eller af ZORRILLAS och BRETON DE LOS HERREROS' äfven som klassiska ansedda dramer. Nyheter bjudas ofta, ty brist på dramaturger finnes ingalunda; men de ha i allmänhet icke något högre värde. Flere teatrar ha den praktiska inrättningen, att de ge olika pjäser samma afton och tillåta biljettköp till hvar och en af pjäserna särskildt.

Skådespelarkonsten har åtminstone en stjärna af första ordningen, den berömda MARIA GUERRERO, som till och med i Paris höljt sig med ära och berömmelse.

Kafélifvet är trist. De flesta besökande ha ett glas vatten framför sig och läsa en tidning eller diskutera politik — andra samtalsämnen har jag aldrig hört. Några få njuta af en *copita de manzanilla* eller spela domino. I ett eller annat kafé, ej af de mest ansedda, bjudes det på dansprestationer; vi uppskjuta emellertid att njuta af

denna konst, till dess vi komma till dess egentliga hem och härd, Sevilla.

På våren förekomma kapplöpningar en à två gånger i veckan, hvarken bättre eller sämre än andra kapplöpningar, lika mycket till för samlande af folk, för utveckling af lyx, för retande af spellystnaden som löpningarna vid Longchamps eller Derby eller Eremitaget eller Kviberg. Lyx utvecklas verkligen med besked. Hofvet uppträder i ekipager à la d'Aumont; en eller annan hertig kör själf sin mail-coach med sex hästar för och ett dussin vänner i och på vagnen; öfverallt glänsande åkdon, gnistrande seltyg, präktiga hästar, eleganta parisertoaletter.

Någon gång på våren anordnas också gärna en välgörenhetsfest, helst i det fria, i en afskild del af parken Buen Retiro. Där ser man under kunglig protektion societetens damer servera och sälja; det är *duquesas, marquesas, condesas* och andra fina *señoras* och *señoritas*, som verkligen erbjuda en högst anslående tafla. Sol och strålande himmel kunna de räkna på som bundsförvanter för att stämma publiken till godt humör och köplust, och hvad bundsförvanterna ej förmå, uträtta de själfva med skönhetens och älskvärdhetens oemotståndliga makt.

Småfolket får man se vid San Isidros fest, som pågår från 15 maj under fjorton dagar. San Isidro är Madrids skyddspatron och har sitt kapell och sina parker och ängar på andra sidan Manzanares. Här utvecklas under festdagarna och än mer under festnätterna ett utomordentligt lif. Kapellet fylles af lytta och vanföra och olyckliga af alla slag, som skola hjälpas, eller af syndare, som köpa aflat. De öppna platserna fyllas af marknadsstånd i långa rader och af en oöfverskådlig

människomassa till fots, till häst och i åkdon. Ej blott madrileñare komma dit, utan folk från när och fjärran. De slå sig ofta ned för ett helt dygn eller två och lefva som nomader under bar himmel. Allt hvad ett hundratusental människors marknadslif kan uppvisa, är där att se, ej undantaget ruset och dess följder i slagsmål och dråp. Ty de annars måttliga spanjorerna anse, att den helige Isidro ej tar illa upp, om man dricker ett glas för mycket till hans ära, och de begagna sig flitigt af detta hans öfverseende. Där inrättas också helt förståndigt särskilda fältskärsstugor med läkare och attiralj, färdiga till de dolkstöttes emottagande. Men man ser ej blott småfolk vid Isidrofesten. Hela Madrid far dit för att beundra folklifvet; bourgeoisien om morgnarna, aristokratien om aftnarna.

Tjurfäktningen återstår för oss; men den tar tid och må uppskjutas till nästa gång.

VI

Resa (forts.). Tjurfäktning Tjurfäktare Toledo Córdoba
Sevilla — Cádiz — Ronda — Gibraltar — Malaga — Granada,
Alhambra — Ostkustens städer.

Vi ha nu kommit till det ögonblick af vår resa i Spanien, då vi stå i begrepp att inträda på tjurfäktningsarenan, *la Plaza de toros*. Det är icke alla, som på en verklig resa vilja träda därin; många damer vägra, och jag undrar ej därpå. Första gången jag bevistade en tjurfäktning, var jag i sällskap med en svensk professorska, men hon gick sin väg efter en halftimme, ty hon kunde ej härda ut längre. Här har det emellertid ingen fara. Jag tror mig visst icke om att kunna skildra en tjurfäktning så naturtroget, att den angriper någons nerver.

Det är för öfrigt en otacksam uppgift att efter så många andra bjuda på en sådan skildring. Jag skall göra den helt kort, men jag anser dock, att den för fullständighetens skull bör vara med bland Bilder från Iberiska halfön. Det finns tvenne rent af klassiska beskrifningar af tjurfäktningen, nämligen en af Murray i hans handbok *Spain*, en annan af Théophile Gautier i hans *Voyage*, en tredje af De Amicis i hans *Spagna*. Många andra skildringar stå värdigt vid sidan af dessa,

t. ex. den, som vår landsman VON KRÆMER gifvit, och som är lika naturtrogen som åskådlig. Nåväl, vi försäkra oss i god tid om inträdesbiljetter, ty ehuru Madrids *Plaza* har 15,000 platser, bli de snart alla upptagna. I skuggan, *a la sombra,* måste vi naturligtvis sitta, ej i den bländande solen. När timmen för föreställningen, *la corrida* slår, inträda de granna grupper, *cuadrillas,* som en *espada* bildar med sina biträden, och gå tvärs öfver arenan mot stadens borgmästare, som från sin höga plats kastar ned de jättestora nycklarna till tjurstallet. En tjur i sänder släppes in, för att i tur och ordning blifva hjälten i en tragedi i tre akter. I den första akten expedierar han hästar, hvilkas ryttare, *picadores,* reta honom med sina lansar, i den andra såras han med små bandbeprydda spjut, *banderillas,* som parvis stötas in i nacken af *banderilleros,* i den tredje kämpar han det afgörande enviget med en *espada,* som slutligen stöter sitt svärd genom halsen mot hans hjärta. Dör ej tjuren genast, får han nådestöten af en underordnad kompars. Under hela tiden svärma på arenan ett halftjog *chulos,* ämnessvänner, som medels svängande af röda schabrak reta tjuren och afleda hans uppmärksamhet i situationer, som äro alltför farliga för picadorerna eller espadan. En värdig final följer på tredje akten: ett spann af fem med nationalflaggan smyckade mulåsnor spännas för hvart och ett af de dödade djuren och släpar dem ut i sporrsträck öfver arenan, så att inälfvorna och blodet blanda sig med sanden, som ryker upp mot gallerierna.

Detta drama upprepas sex gånger, d. v. s. med sex tjurar vid hvarje större reguliär tjurfäktning. Stundom begär och får publiken ett extranummer d. v. s. en sjunde tjur.

Episoderna i dessa dramer växla naturligtvis rätt mycket och erbjuda mer och mindre öfverraskningar. Vid den första tjurfäktning, jag bevistade, voro tjurarna 1 och 2 *interesantisimos*. Den första, en väldig svart best med långa, spetsiga horn — jag har glömt hvad han hette och hans härstamning — kommer från sitt mörka fängelse alldeles bländad af ljuset, ser sig förvirrad omkring, dröjer en stund, tar några osäkra steg, men slutligen, hetsad af de röda schabraken och besvärad af picadorernas spjut, går han beslutsamt mot en af hästarna och borrar med en ilsken kraftstöt sina horn i hästens buk, så att hela dess innehåll ramlar på marken och hästen själf störtar och ger upp andan. Inom ett par minuter har tjuren på samma sätt behandlat två andra hästar. Publiken är vild af förtjusning; solfjädrarna vifta; från gubbarna till spenbarnen ropar man *Olé, Olé! Bravo, toro!* Tjuren, liksom eggad af bravoropen, rusar på ett par hästar till och sårar dem, så att blodet frustar; de ledas ut, sys ihop under den följande mellanakten och föras åter in mot den andra och tredje tjuren, sporras, skälfvande af rädsla, mot dem och finna ändtligen sin bane för den tredje tjurens horn.

När så den första, högeligen beundrade och populära tjuren fått sin nådestöt af en *espada*, hvars namn jag ovärdigt nog också glömt, kommer ordningen till n:o 2, som icke uträttar något särskildt märkvärdigt under de två första akterna af sin tragedi, men så mycket mer under den tredje. Han får den store *espadan* BOMBITA tvenne gånger på sina horn. Publikens indignation känner inga gränser: den annars med alla smeknamn hyllade gunstlingen blir föremål för ett hagel af ovett, för bombardering med apelsinskal och andra lätta pro-

jektiler, för ett tusenstämmigt tillrop af *fuera!* »ut med honom!», dock också för några få trognas uppmuntrande *bravo!* Huru BOMBITA emellertid manövrerade, klarade han sig, dock med bloddrypande bröst och ansikte. Saken drogs inför presidenten, som resolverade, att BOMBITA skulle föras ut. Det skedde under församlingens vilda skri och hans egna häftiga protester. Vid femte tjuren kom han emellertid åter in och knep nu en dånande applåd genom en kraftig, dödande värjstöt enligt konstens alla regler.

Efter att hafva åsett denna första tjurfäktning nedskref jag följande upprörda reflexioner:

»Huru förberedd man än genom beskrifningar må vara på det skådespel, som väntar vid en tjurfäktning, kan en normal människa ej undgå att känna sig kroppsligen kvald och andligen marterad däraf. Vår fantasi kan lyckligtvis ej gå så långt i grymhet, råhet och vidrighet, som verkligheten når härvidlag. Människolifven, som riskeras, bekymra oss ej mycket; dem, som uppträda i denna strid, räkna vi ej som hörande till oss. Hade Bombita den där gången fått tjurens horn igenom sig från bröstet till ryggraden, så må han ha legat ogilld. Men den omänskliga behandlingen af hästarna, den raffinerade grymheten i tjurens plågande, den vidriga slutscenen, den vilddjursinstinkt, som gnistrar fram i somliga ögon, då de se blodet flyta, den osunda excitation, som lyser i andra, det är det, som inger oss afsky. Så länge spanjorerna sätta tjurfäktningen som sitt förnämsta nationalnöje, så länge sätta de sig själfva så långt utom civilisationens råmärken, att inga förtjänster förslå att återköpa dem en plats därinom.»

Sedermera — nå, jag vill icke säga, att jag önskar

hafva det nyss anförda oskrifvet, jag har ej heller blifvit någon *aficionado* eller ens någon ljum vän af tjurfäktningar; men jag har förstått, att i det nöje, de bereda en spanjor, ej blott ingå blodtörst och sensationslystnad eller andra låga begär, utan äfven ett moment, och för visso icke ringa, af intellektuell och artistisk art. Den, som ser många tjurar och många strider med dem, har en helt annan blick än den oerfarne för deras form, naturell, lynne, kraft och mod, och han förstår betydelsen af hvarje torerons rörelse, fram eller tillbaka eller till sidan, han förstår gracen i hans språng och hopp, spänningen i hans blick, i hans senor, graden af hans djärfhet, hans själsnärvaro eller han misstag. Det är tillräcklig sysselsättning för intelligens och den artistiska uppskattningen, liksom en skridskoåkare eller en gymnast fångar en sakförståndigs uppmärksamhet på annat sätt än den okunniges.

Jag tror icke, att, såsom somliga påstå, tjurfäktningen har någon direkt andel i det allmänna spanska förfallet; men väl spelar den en viktig roll i spanjorernas lif. Den är *la fiesta nacional*, »nationalhögtiden», som sätter rörelse i indolenta sinnen, som skänker glädje, kanske den enda, åt den fattige och betryckte, och den ger lifvet och litteraturen ett egendomligt pikant inslag. En *espada* är en stor figur i det spanska samhället. Han utgår vanligen från folkets lägsta lager, har en pröfvande och hård lärotid, innan han blir mästare, men slutar, om han lyckas, såsom en folkets gunstling, en stor man med ära och rikedom. Inga namn ha bättre klang i folkets öron än dessa, vanligen med ett smekande diminutivsuffix försedda *noms de guerre*, som burits eller bäras af t. ex. *Lagartijo* (i lifstiden *Rafael Molina*), *Maz-*

zantini, Guerrita, Bombita, Fuentes, Gallito, m. fl. Det äfventyrliga i desse mäns lif, deras psykologi och deras yttre uppträdande har mästerligt skildrats af Blasco Ibañez i hans roman *Sangre y Arena,* »Blod och Arena». Jag skall ge en liten profbit däraf.

Den store mästaren Gallardo är i Madrid, där han skall uppträda på aftonen. Hans betjänt håller på att ikläda honom hans granna, dyrbara yrkesdräkt, under det mästaren skälfver af rampfeber, är ytterligt nervös och skrockfull. När han är fullrustad, går han ned i hotellets hall, där folk vördnadsfullt bugar och önskar lycka till. Gallardo tar leende emot deras hyllning och tackar på sin andalusiska dialekt. Han uppträder nu lugnt och med en konungs nådighet, ehuru han är blek. »Se så, mitt herrskap, var god gif rum! Tack, tack!» Han träder ut på gatan, fullpackad af människor, som uppstämma ett sorl af rörelse och beundran. Det är mest fattigt folk, som inte har råd att gå till aftonens *corrida,* men som begagna tillfället att här få gratis beskåda den store Gallardo och kanske till och med röra vid hans kläder. Han stiger upp i vagnen med sin *cuadrilla* och åker fram efter Calle de Alcalá, beledsagad af en hälsande och hurrande folkhop, som är färdig att kasta sig under hästarnas fötter, och som oupphörligen ropar *Olé! Olé!* och *Viva España!* Gallardo är rörd och stolt öfver att hans namn förbindes med fäderneslandets. Kommen till la Plaza, går han in i kapellet och gör sin bön. Därpå utför han med glans sitt värf för dagen och hyllas som en kejsare.

Fortsättningen och afslutningen af hans roman är för öfrigt den, att han efter en kort tid af härlighet och

ära förlorar sin spänstighet, ruinerar sig på spel och en dag spetsas på en tjurs horn.

Sitt ursprung har tjurfäktningen utan tvifvel i de gladiatorsspel, som romarna någon gång läto uppföra i Spanien. Men deras tradition afbröts. De förekomma ej mera under medeltiden i samma form. Då och äfven senare utfördes strider mot tjurar af riddare i ett slags turneringar. Man säger t. o. m., att Karl V varit med i sådan turnering. Dessa tjurfäktningar voro emellertid ytterst sällsynta; man hade tillräckligt själsskakande förlustelse i de ständiga krigen, i plundringstågen till Amerika, i kättarbålen. Först när dessa nöjen började tryta, kring midten af XVIII:e århundradet, infördes tjurfäktningen som institution med särskilda *Plazas* och professionella *toreros*, kämpar af högre och lägre grad. Och denna institution har, som vi veta, slagit djupa rötter i Spaniens jord och utvecklat sig till yrke, konst och vetenskap med teorier, regler och handböcker, i hvilka hvem som helst kan utbilda sig till en stor teoretisk *torero*.

La fiesta nacional må blifva vårt högtidliga afsked från Madrid. Vi gå vidare på vår resa och styra naturligtvis stegen längre mot söder, mot Andalusien (spanska Andalucia). Men vi få icke gå förbi Toledo, ehuru tack vare tågens orimliga afgångstider, det icke är så enkelt, som det ser ut på kartan, att kombinera ett besök där med en färd vidare söderut.

Toledo är kanske Europas märkvärdigaste stad, om man sammanlägger hvad det har intressant i historia, i läge, i struktur och byggnadskonst.

Det var hufvudstad i ett iberiskt rike redan före romarnas eröfring; det behöll sig såsom berömdt konungaresidens under den västgotiska, moriska och kastilianska tiden, ända till dess Filip II:s maktspråk 1561 satte Madrid i dess ställe. Det har varit och är säte för den högste ärkebiskopen *de las Españas*; därför fick det ock äran att hysa ej mindre än 18 af medeltidens koncilier och sedan den mindre rena äran att vara inkvisitionens hufvudsäte; det var ock stamhållet för de arabiska och judiska lärde under den moriska perioden. Det var scenen för hjältedater af Cid, då det återeröfrades 1085, och för otaliga tappra bragder under hela det följande århundradet, då morerna gjorde ständiga anfall därpå.

Allt tyder för öfrigt på att Toledo varit ämnadt till hufvudstad i ett stridens rike. Det ligger som en fästning på en hög klippa, till största delen omfluten af Tajo, som här bildar en hästskoformig kurva. Inom denna naturliga löpgraf går en hög ringmur, delvis bildad af den ursprungliga klippan, delvis uppförd af romare, goter och morer. Hufvudingångarna till staden äro bevakade af väldiga portar af morisk konstruktion, *estilo mudéjar*, hvar och en en liten fästning för sig. Gatorna äro byggda ytterst trånga, backiga och krokiga, såväl med hänsyn till försvar mot fiender som till skydd mot solen. En spansk författare säger med rätta, att man i Toledo ej kan taga hundra steg i samma riktning, vare sig vertikalt eller horisontalt.

För öfrigt tar man ej många steg i stöten i Toledo, ty man hejdas oupphörligen för att se och beundra. Än är det en cirkus från romarnas dagar, än en mur från Wambas tid, än hus, kyrkor och portaler af arabisk byggnad eller ock de kristna templen. Fantasien föres

här genom alla de stora skeden, Europas historia genomgått, och inga berättelser, inga skildringar gifva oss ett djupare intryck af forna tiders lif och gärningar.

Efter alla irringar bland folkvandringar och bardalek, bland veka moriska konstidrotter och hårda kristna förföljelser, återvänder dock fantasien gärna till ett försonande och heligt rum: Toledos katedral. Af de 110 kyrkor och kloster, staden ägde i sin makts dagar, är knappt hälften kvar, men åtskilliga af dem höra till arkitekturens mästerverk. Vi hinna emellertid ej uppehålla oss vid andra än katedralen. Dess byggnad började 1227 och afslöts 1492, allt i den ädlaste gotik enligt ritningar af PETRUS PETRI. Det yttre kan ej öfverblickas, då katedralen är instucken i en gyttring af byggnader. Men där en bit skymtar fram eller där, såsom från ärkebiskopspalatset, man ser något större parti på en gång, får man en föreställning om hvad det hela kunde vara, om det finge framträda såsom helt. Detaljernas rikedom i statyer och skulpturer står oförstörd kvar och är häpnadsväckande. Lyckligtvis är det intet, som stör den härliga anblicken af det inre. Det 130 meter långa hufvudskeppet med sina fyra sidoskepp och talrika kapell är ett enda bländande bevis på hvad rikedom och konst i förening kunna åstadkomma. Det uppgifves, att Spaniens rikaste prelater under 600 år haft 150 af Spaniens yppersta konstnärer i sin sold för att göra denna metropolitankyrka värdig sin rang.

Om vi så lämna Toledo och fortsätta mot Córdoba med den vanliga linjen, komma vi ej att beröra Aranjuez.

Men det är ej heller nödvändigt, ty den egentligen genom Schillers *Don Carlos* berömda staden har ett ganska måttligt intresse. Dess trädgårdar äro dess största sevärdhet; i dem odlas dessa massor af smultron, *fresa*, som serveras vid hvar frukost och middag i Sydspanien under våren och sommaren,

Vägen går att börja med öfver slättland, särskildt La Manchas stora ödsliga slätt, berömd som Don Quijotes och Sancho Panzas hemland, och besådd med dessa väderkvarnar, som tack vare Riddaren af den sorgliga skepnaden blifvit världsberömda. Äfven byn Toboso ligger där, dock utom vårt synhåll; men vi sända Dulcineas förevigade hemort vår hälsning. Sedan passera vi det stora vindistriktet Valdepeñas och börja stiga upp mot Sierra Morenas storslagna bergstrakter. Hemskt vild är klippdalen Despeñaperros, »Hundklyftan» (nämligen för de hedna hundarna), och ett mäktigt intryck göra också många liknande passager sedan, innan vi stiga ned mot Guadalquivirs dal, som banan sedan följer västerut till Córdoba.

Där äro vi knappt mera i Europa och i bullersam nutid. När man går genom Córdobas krokiga, trånga gator, ofta knappt breda nog för tre, drömmer man sig till sagans Österland; när man ser, huru stilla och tysta dessa gator äro, emedan de äro för heta för vandrare och för smala för åkdon, får man intryck af orientalisk maklighet och kontemplation; när man vandrar bland de moriska husen, gaflarna, portalerna och tittar in på en morisk *patio* eller inbyggd gård, tror man sig försatt till Arabien. Människotypen erinrar också ofta om Österlandet, liksom i Sevilla, Granada och Ronda.

Det största orientaliska undret är dock moskeen,

la mesquita. När man kommer i dess närhet, ser man blott en oändlig gulmålad stenmassa, med hvilken arkitekturen ej tyckes hafva tagit någon befattning. Araberna byggde som stora egoister; de frågade alldeles icke efter om den utanförstående hade någon trefnad af deras byggnader, blott de innevarande voro nöjda. Man träder in genom en port och kommer in på en vidsträckt gård, Orangegården. Ännu ingenting att se, om icke en stor springbrunn med skimrande guldfiskar i och trasiga tiggare omkring. Vi öfverskrida tröskeln till templets inre, och där stanna vi, betagna af häpnad. De 1,096 i olika färger skimrande marmorpelarna, som uppbära taket, bilda åt alla håll perspektiv, i hvilka blicken, tjusad, förlorar sig som i sagans drömda feslott. Och rikedomen i mosaik, i stuck, i förgyllning och färg! Så väldig är denna moské i utsträckning, att, då man gått omkring en stund i pelarskogen, man blir förvånad af att höra guiden tala om den kristna katedralen, som står i dess midt; den märker man icke, och dock är den så stor som Domkyrkan i Göteborg. Så gick det DE AMICIS, enligt hvad han omtalar i *Spagna.* När jag läste det, trodde jag, att det var öfverdrift; men det gick mig bokstafligen på samma sätt. Man har mycket klandrat Karl V, som tillät uppförandet af denna kyrka midt i arabernas moské. Det visade utan tvifvel brist på omdöme, men sådan den står där, denna katedral, är den en juvel. Dess träsniderier i de 109 korstolarna af mahogny, dess galler i drifvet järn, dess hängande lampor af guld och silfver, dess rika statyer mildra domen öfver byggnadsföretaget.

Vi kasta en blick på den skröpliga bron öfver

Guadalquivir från romarnas och morernas dagar, på den gamla kungaborgen, Alcázar, och möjligen i museet, som äger taflor af RIBERA, ZURBARAN och andra mindre betydande mästare, och vi äro färdiga att lämna Córdoba, icke utan förvåning öfver att en stad, som en gång var den största i Europa, med en rik materiell och andlig kultur, med praktslott utan like och en million idoga inbyggare, icke har mera att bjuda besökaren.

Córdoba är dock i våra dagar en järnvägsknut. Därifrån går vägen åt sydväst till Sevilla och Cádiz, åt söder till Gibraltar och Malaga, åt sydost till Granada, åt öster till Murcia och hamnstäderna på ostkusten.

Det finnes äfven en väg norrut, utom den som vi kommit på. Den reser folk i allmänhet icke, ty den är egentligen blott en godsbana och är långsammare och obekvämare än någon annan järnväg i Spanien. Där går blott ett tåg om dagen i hvardera riktningen, och det, som går från Córdoba, afgår kl. 5 på morgonen. Jag reste emellertid en gång där fram på grund af en spanjors rekommendation, och jag fick riklig lön för det omak, jag gjorde mig. Färden genom Sierra Morena är här mera pittoresk än någon annanstädes. Sierran är klufven i djupa dalar med branta väggar, som torna upp sig i skarpa spetsar, öfver hvilka alltid sväfvar ett eller annat örnpar. På milslånga sträckor betäckas dessa dalväggar fullständigt af en manshög buske, *lajara* kallad, som om våren bär stora, hvita, konvolvellika blommor i sådan mängd, att man kan tro sig fara fram bland Nordens renaste snöfält. Dessa hvita täcken ge

relief åt bergets svarta dysterhet — Sierra Morena betyder »Svarta berget», och här är det svartare än någonsin, ty det är nästan idel stenkol. För öfrigt är denna *lajara*-buske en mycket nyttig växt. Sedan vägfarande mättat sina ögon af dess blommors fägring och bina af deras sötma, utdelas stammarna åt den fattiga befolkningen som bränsle, det enda den har.

I norr utmynnar denna järnväg vid Almorchon, en station på en af de banor, som förbinda Madrid och Lissabon, och efter 5 timmars väntan kan man taga tåget till en af dessa hufvudstäder, om man vill skakas om 15 timmar till.

Denna väg är således till blott för gods och naturälskare. Den, som söker högre civilisation, tar väg åt annat håll från Córdoba. Vi resa således sydväst ut till Sevilla.

Hvilket rykte har icke den staden, och hur skall den kunna motsvara det? Den är lofsjungen af skalderna och mångstämmigt prisad af vanliga dödlige. Den är spanjorens stolthet och kärlek, Spaniens hjärta, och därför har den fått sin bekanta vers

Quién no ha visto a Sevilla
No ha visto maravilla,

Den som ej sett Sevilla,
har ej sett något märkvärdigt.

Det är sant, att denna vers varieras och anpassas äfven till andra städer i Spanien, t. ex. Toledo.

Uppriktigt sagdt, Sevilla synes mig öfverskattadt. Dess läge är ej något utomordentligt; det ligger på en stor slätt, visserligen bördig, men enformig, och genom-

strömmas af Guadalquivirs grågula vatten, och har som öfrig naturskönhet ett par mindre parker. Dess arkitektur bjuder på katedralen och ett par byggnader till, som vi skola närmare bese sedan, men därutöfver knappt något. Dess konstsamlingar äro ej alltför rika. Också är det folklifvet, kvinnornas skönhet och behag, danserna, festerna och glädjen, som med mera rätt gjort Sevilla berömdt. Man skulle kunna tillägga klimatet, ty med undantag af de hetaste månaderna är det utomordentligt behagligt med en alltid blå himmel och strålande sol.

Katedralen är naturligtvis ett underverk. Den är den största i kristenheten näst Peterskyrkan, påbörjades 1402 och byggdes under loppet af ungefär hundra år. Sedan har den påbyggts och restaurerats, till och med under senaste årtionden, då den hotade med ruin. Dess väldiga yttre gör sig ej fullt gällande, då den ej ligger tillräckligt fri. Det inre med sina fem skepp, sina talrika kapell och sakristior, sin rikedom på målningar, skulpturer och dyrbara metaller är öfverväldigande. Om man skulle framhålla något särskildt, vore det skulpturerna å högaltarets vägguppsats, i plateresk stil som så mycket af dekoreringen, Columbi graf och Murillos målningar. I nordöstra hörnet reser sig det berömda 93 meter höga tornet Giralda på en plats, där fordom en morisk minaret stod.

Konungaborgen, Alcázar, är en stor och vacker byggnad, uppförd i senare hälften af 1300-talet i *estilo mudéjar*. Den innehåller en mångfald rika och praktfulla rum och är förenad med en trädgård med vackra planteringar och blomstergrupper i alla former och gångar belagda med tiles, i hvilka här och där äro anbragta mynningar af en vattenledning, så att skämt-

samma monarker kunde bereda sina gäster den ej vidare behagliga öfverraskningen af en dusch nedifrån.

Det finnes i Sevilla en Casa de Pilatos, ett palats som föregifves vara en imitation af Pilati hus i Jerusalem och innehålla minnen därifrån. Det är enskild egendom, tillhör hertigen af Medinaceli, men får beses af främlingar. Hvad man där beundrar är den vackra pation, den moriska dekorationen och de rika samlingarna af antika konstföremål.

Sevilla var de store mästarne VELASQUEZ' och MURILLOs fädernestad. Men af VELASQUEZ har det nästan ingenting, af MURILLO däremot så mycket mer och säkerligen också det bästa af honom. Det finnes af hans hand ett stort antal taflor i katedralen, en hel sal i Museet, sex taflor i Caridadhospitalet och åtskilliga annorstädes. Den berömdaste är katedralens Antonius från Padua, som så öfverväldigade DE AMICIS, att, när han fick se den, han grep sin följeslagare i armen och utstötte ett anskri. Bekant är det öde, som drabbat denna tafla. Helgonets hufvud utskars och stals 1874 och återfanns kort efteråt i New York, hvarifrån det återbördades för att återinsättas på sin plats. Detta har lyckats så, att taflan åter synes fullständigt hel. Andra mästare, såsom RIBERA, ZURBARAN, LUIS DE VARGAS, äro ock representerade i katedralen och i museet.

Återstår att studera folklifvet. En främling ser i vanliga fall ej mycket af det. Stannar man länge, blir det en annan sak. Så gjorde EGRON LUNDGREN, och han fick tillfälle taga del i detta lif och tjusas däraf. Är man i Sevilla under karnevalstiden, ser man det också i all sin uppsluppenhet. Jag har ej varit där då, men jag har läst mångfaldiga berättelser om dessa

processioner, maskerader och upptåg af alla slag, som, utgående ur religöst motiv, taga en fullständigt grotesk och komisk form. En af de bästa skildringarna däraf har Blasco Ibañez gifvit i *Sangre y Arena.*

Men lätt blir man i tillfälle att studera folklifvet i Plaza de toros, på teatern, på kafeerna eller vid tillfälliga fester. Tjurfäktningarna, som pågå liksom i hela Spanien från våren till hösten, äro jämte Madrids och Barcelonas de förnämsta i landet. Också äro de yppersta espadorna och de kraftigaste tjurarna från Andalusien. Det är mera färg och mera lif öfver en tjurfäktning i Sevilla än annorstädes, och de vackra mantiljorna pryda oftare estradens damer än i Madrid.

På kafeerna går man egentligen för att se danser. Naturligtvis uppföras ej sådana på alla kafèer, tvärtom endast på ett par, och de äro ej af första klass och ej besökta af damer. Den spanska dansen är ju en berömd konst. Äfven den är splittrad genom regionalismen. Den är bland baskerna den svindlande snabba *muchico,* ackompanjerad af tamburinen, i Aragonien den stela *jota,* uppförd af tre till sång af två, den är i Malaga en graciös *malagueña*, i Sevilla en sensualistisk *fandango* på kafeerna, en oskyldig *seguidilla* i familjerna, de bullrande *tango*, *romalis*, *jaleo*, *vito* i zigenarkvarteret i Triana, och litet hvarstädes den menuettartade *bolero*, som vi känna från operan *Den stumma*, och som förr var så uppsluppen, att den erinrade om scener från ett dårhus, såsom en spansk författare säger. Jag har härmed ingalunda uppräknat alla spanska danser, men listan är redan lång nog.

Den berömdaste dansen är fandangon. Den är ett

slags magdans, som utföres af ett par i sänder under ackompanjemang af smällande kastanjetter och hårda stampningar med klackarna. Kring väggarna af estraden sitta musikanterna och de för tillfället lediga dansörerna och dansöserna och egga de uppträdande med taktmässiga handklappningar och tillrop, omväxlande med sång; och denna eggelse har sådan verkan, att dansen slutar i vild bakkantisk yra. Det hela gör mera intryck af kraft än af grace, och om dansöserna torde man i allmänhet kunna säga detsamma. Åtminstone var det afgjordt det intryck, jag och mitt sällskap erforo, då vi sågo fandango utföras. Då dansöserna voro lediga, kommo de objudna ned i salen för att låta traktera sig med ett glas, icke gärna af den härliga manzanillan, utan hellre af det rafflande *aguardiente*, brännvinet. Sådant förtärde de i kapp med några svenska sjömän, som anlöpt Sevilla med Gordon Bennetts *Namouna*, och som jag hade nöjet ha till grannar och öfverraska med svenskt tilltal och bjudning på förfriskningar.

En egendomlig bild af folklif får man i Sevillas kolossala cigarrfabrik, som ingen resande försummar att besöka. Där arbeta 6,000 kvinnor, *cigarreràs*, af hvilka i en sal 2,500. De äro gifta eller ogifta, gamla eller unga, mest unga. Somliga trampa med foten en vaggas medar, medan de flinka händerna rulla cigarrer och cigarretter. Det är hjärtskärande att se vaggornas små invånare uppfödas i denna nikotinmättade luft.

Sextusen andalusiskor! det måtte väl representera en väldig summa af skönhet. Jag är ledsen att säga, att det icke är så. Spanskan utvecklar sig fort, blir alltför tidigt gammal, grof och korpulent. LOPE DE VEGA säger i *El acero de Madrid*, »Järnvattnet»:

Men nu för våra synders skull är flickan
(ett säkert tecken, att vår värld går under)
vid tio år försänkt i giftastankar,
vid tretton moder och vid tjugu mormor.

Ja, hvad det yttre beträffar, går utvecklingen ungefär i detta tempo. Men äfven de unga äro sällan vackra. För mig har det tett sig så, som om andalusiskornas skönhet vore en fabel. Jag har sett många sköna kvinnor i Madrid och i Valencia, ytterst få i Andalusien, och i Sevillas tobaksfabrik knappt en. Detta är ju ett kätterskt uttalande och oändligt oangenämt att göra; kanske det blott beror på otur. Jag har dock ej få liktänkande. I hvarje någorlunda fullständig bok om Spanien är det alltid ett kapitel *Om kvinnan*. Där finner man mycket olika erfarenheter. För somliga är skönheternas hemort Sevilla, för andra Cádiz, för andra åter Valencia. Vår landsman VON KRÆMER yttrar sig så här i detta spröda ämne: »En värre samling af oförskämda, sedeslösa markattansikten än dessa 8,000 sevillanskor (i tobaksfabriken) kan man näppeligen föreställa sig... Jag såg knappt ett enda undantag från denna allmänna fulhet... Att våga yttra, att en sevillanska kan vara ful? Man skall förmodligen anse detta som rent kätteri, men hvad är att göra? Sanningen framför allt.» Men därpå blir baronen alldeles förskräckt för sin uppriktighet, invecklar sig i tvetalan och försäkrar i ett och samma andedrag, att Sevilla är rikt på vackra ansikten och att kvinnoskönhetens fina blomma under Andalusiens sol är en rar planta. Men om Valencia säger han utan tvekan: »Valencia är en skönhetens stad. Hvar helst man, yr i hufvudet, vandrar på de slingrande gatorna, ser man i

eller framför nästan hvarje portgång någon farlig syn. De mörka ögona och den varmt dunkla hyn, de ädla, ovala ansiktsdragena och de smärta figurerna är redan tillräckligt betänkliga. Sitter då ett sådant vådligt föremål till på köpet och kammar sitt yppigt rika och svarta hår och fäster upp det med en hög silfverkam och en pil — så är man nästan förlorad.» Kvinnorna i Cádiz åter ha sin store loftalare i BYRON. Han har besjungit dem i 2:a sången af *Don Juan*, i en särskild dikt, *The Girl of Cádiz*, i bref till sin mor och annorstädes. Men om jag skulle utveckla detta ämnet, som det förtjänar, skulle vi aldrig komma vidare på vår resa.

*

Vi gå i stället att uppsöka andra föremål för vår beundran. Låtom oss först göra ett hastigt besök i Cádiz, icke blott lockade af BYRONs entusiastiska skildring af dess kvinnor, utan för att göra bekantskap med ett af Spaniens äldsta samhällen och en af dess prydligaste och t. o. m. renligaste städer. Det är ungefär 3,000 år sedan Cádiz grundlades af fenikierna; men nu ser det alldeles modernt och nyfejadt ut. Det har nämligen under växlande öden, som stundom beredt det fördärf, stundom rikedom och makt, alldeles omskapats. Amerikas upptäckande var för Cádiz som för Sevilla en källa till starkt uppsving, men i våra dagar är det blott en handelsstad af underordnad betydelse. På järnvägsresan dit passerar man ingenting märkligt utom Jerez de la Frontera, den rika och berömda vinhandelsstaden, och Cádizbukten, *la Bahia de Cádiz*. Den svänger man rundt med Cádiz i sikte under en halftimme, innan man

uppnår staden. Bukten bjuder också på det egendomliga skådespelet af hvitskimrande saltpyramider, upptagna ur hafvet och torkande i solen.

Hvad som i självfva staden är märkvärdigast, är läget, långt ut på en smal landtunga med öppna hafvet i väster och söder och Bahian åt de andra hållen. Anslående äro ock promenaderna och de hvita marmorpalatsen. Men sedan vi sett detta, äro vi färdiga, antingen att resa till Tánger, som besökes härifrån eller från Gibraltar, eller återvända samma väg vi kommit, något tredje gifves knappast, alldenstund ångbåtskommunikation efter kusten icke annat än undantagsvis står till buds.

Vi vända således åter mot Sevilla, men taga af något tidigare, vid Utrera, fortsätta åt öster till Bobadilla och därifrån mot söder med Gibraltar som mål. Vi ha då befarit de tre sidorna i en rektangel, tillsammans ungefär 450 kilometer, under det att fågelvägen Cádiz—Gibraltar är knappa 100 kilometer.

Resan går först genom bördigt slättland med berg på afstånd, men söder om Bobadilla midt igenom bergen, Sierra del Pinar, Sierra de Libar, Sierra de Ronda o. s. v. I denna trakt ligger staden Ronda. Vi måste ägna den ett besök, ehuru den ej på afstånd ter sig särdeles lockande med sina små hus och sitt sömniga utseende liknande andra spanska småstäders. Det är först när man kommer midt in i den och plötsligen ser marken öppna sig till ett oerhördt svalg, som man blir gripen. Midt genom staden går nämligen en dalsänka, *el Tajo* (betyder inskärningen), om 150 meters djup och med lodräta väggar. Öfver denna föra tvenne broar, och från dem ser man med rysande tjusning ned i den svarta afgrunden, där molnen gå och örnarna svinga, i stället för

öfver våra hufvuden. Sägnen berättar, att man förr störtade människor dit ned såsom försoningsoffer åt afundsjuka gudar, att man sedan offrade får och getter åt dessa makter, och att man nu offrar söndertrasade hästar från tjurfäktningarna. Det är älskare af vild natur, som beundra Ronda mest, men äfven kulturvännen finner där mycket att fästa sig vid, i gamla byggnader, i den antika stadsmuren, i zigenarsamhället och i mycket annat. Därjämte har Ronda ett härligt vinterklimat, och det uppsökes numera som hälsoort af tusentals engelsmän och amerikanare, som trifvas där förträffligt.

Till Gibraltar kommer man som bekant icke direkt med järnvägen. Man stiger af i Algeciras och går med båt öfver bukten af samma namn till den berömda fästningsstaden. Det är ett högst egendomligt intryck, man erfar, då man sätter sin fot där: intrycket af en häftig förflyttning från Österland och forntid till Västerland och nutid. Renligheten, hotellen, sjöfarten, lifvet, uniformerna, språket, allt är England. Andra stora intryck bjuder staden icke, då man ej får se fästningsverken, utan endast föreställer sig deras mäktighet. Men väl är den klippudde, hvarpå staden ligger, imposant. Det är de gamles Calpe, omdöpt efter morergeneralen Tariks seger, »Tariks berg» *Djebel-al-Tarik*, d. v. s. Gibraltar i spanskt uttal.

Vilja vi besöka Söderns öfriga stora städer, måste vi åter vända om i våra egna spår, upp till Bobadilla och därifrån med en spetsvinklig sväng ned till Malaga i sydost. Vägen klämmes in i klippdalen vid Chorro, djupt utskuren af en liten flod, och bråddjup och tunnlar växla om med hvarandra, till dess man bländas af ljuset på bergets sluttning mot söder, och öfver en trädgård

med tropisk växtlighet och fält af sockerrör ångar in i Malaga. Där är att se ungefär detsamma som i Spaniens öfriga kuststäder: hamnen, här lifligare än vanligt, folklifvet, katedralen och promenaderna, blandningen af nytt med gammalt, af trånghet och smuts med prydlighet.

Malaga har blott en järnväg; alltså tillbaka igen till Bobadilla och i en båge österut till Granada. Bygden är mest slättland, det är den berömda *vegan*, härligt rik på morernas tid, nu fruktbar i den mån deras bevattningssystem hålles vid makt. Järnvägen inhägnas, som vanligt i Andalusien, af manshöga kaktus och beskuggas af väldiga, grant blommande eukalyptus. Så småningom stiger den mot Sierra Nevada, på hvars norra sluttning Granada ligger.

Kommen dit, fortsätter man gärna med omnibusen upp till Alhambras höjder, där ett par berömda hotell finnas, Washington Irving och det gamla Siete Suelos, numera Roma. Hur öfverraskas man ej under färden dit af att få åka i skuggan af skyhöga almar, bildande jämte lika höga körsbärsträd en sval park. Men den parken har naturligtvis ingen spanjor anlagt; det var WELLINGTON, som lät plantera den. Och vid sidan af vägen forsar bäcken af glaciervatten från Sierran. Det är en ljuflighet efter kalheten, torkan och hettan.

Det första besöket gäller naturligtvis det närliggande Alhambra. Prydligt, näpet, fullt af saga och poesi; men som arkitektur griper det oss ej djupare. Saken är, att vi blifvit härdade mot den moriska arkitekturens förförelsekonster. Vi känna igen detta hänsynslösa vårdslösande af det yttre för att bländа med interiörer af otrolig prakt och rikedom i mosaik, stuck, alabaster, metaller, färger. Men i Alhambra är allt smått, efter

moskén i Córdoba och Alcázar i Sevilla. Dock, när man går igenom denna fil af små rum, ofta ej större än att de rymt en divan med sin prinsessa på, lefver man upp i minnet igen denna förunderliga historia om alla kejsare Mohammed och Youssouf och dessa sagor om alla sköna prinsessor Zayda, Zorayda och Zorahayda, och alla dessa kärleksäfventyr och blodsdåd och festupptåg, och man tumlar om i en oändlig värld af under och trollmakt.

Alhambras läge har sin särskilda tjusning. Det kröner en klippa, som på sina ställen stupar lodrät ned, som här och där bildar afsatser med färgskimrande blommor och buskar, och som erbjuder en härlig utsikt öfver Sierra Nevada, Granada och den oändliga vegan.

En liten systerborg till Alhambra är Generalife, beläget på en annan hög klippa strax intill. Den är emellertid mera tärd af tidens tand än Alhambra, och det mest beundransvärda där äro de däjliga trädgårdarna och de friska springbrunnarna.

Efter besöket i morernas gamla värld vända vi oss till staden, som är mycket kristen. Den har en stor katedral, flera kyrkor och kloster, ett prästseminarium kalladt *Sacro Monte*, »Det heliga berget», *Calle de los reyes católicos*, »Det katolska konungaparets (Ferdinands och Isabellas) gata», och det katolska konungaparets sarkofager. Katedralen är stor, men tung, rikligen smyckad i sitt inre till stor del af ALONSO CANO, chefen för Granadaskolan, som intar en betydande plats i den spanska konsten och lämnat många minnesmärken i Granada. Ett annex till katedralen bildar det kapell, som innesluter det katolska konungaparets praktfulla mausolé.

I Granada skall man naturligtvis besöka Albaicin

eller zigenarkvarteret. Det är numera den största zigenarkommun, som finnes i Spanien, ehuru den icke räknar mera än ungefär 800 själar. Mindre zigenargrupper finnas i Sevilla, Ronda och Guadix. Det kan vara lämpligt att taga en guide vid besöket bland zigenarna. Han presenterar oss vid inträdesporten för deras höfding, som är en städad och artig man. För öfrigt är hela zigenarföljet ej mycket olikt de närboende fattiga kristna och judarna. De äro ej ens svartare och skarpare profilerade; det finnes t. o. m. åtskilliga, som äro rödhåriga och blonda som engelsmän och ha näsor som skandinaver. De äro ej heller sina grannar öfverlägsna i tiggeri, tjufveri, smuts och trasor. Civilisationen tränger sig på dem, och det enda något så när specifika de bjuda på är dans, *flamenco*, spådom och bostadsväsendet. De flesta bebo nämligen rum, som äro insprängda i ett kalkberg. Där finnas enkelrum och sammanhängande våningar på 5, 6 och flere rum. De många små dörröppningarna i berget göra intrycket af svalbo vid svalbo i en sandvägg. Lägenheterna uthyras af någon borgare i Granada för 1 à 2 pesetas i månaden, och de äro väl så snygga som mången bostad ofvan jord.

Det lär vara oförsiktigt att vid sena timmar våga sig längst bort i denna stadsdel eller i de trängsta af dess gränder. Jag har ej haft något obehag däraf, men väl däraf att min guide tog sig för att kasta ut kopparpengar. Vi voro i en blink omringade af hundratals trasiga gamla och unga, som skreko och slogos först sinsemellan, sedan med oss; och det var med största möda som vi, knuffade, skuffade och rifna, kunde arbeta oss ut ur hopen.

Där uppe vid hotellen tjusar Sierran som en berga-

drottning och inbjuder till besök i dess mystiska grottor eller på dess glänsande isgolf. Jag har tyvärr icke gjort något sådant besök, men EGRON LUNDGREN har varit med därom, och jag hänvisar den intresserade till hans skildringar.

*

Vi skiljas nu från Granada för att efter Spaniens ostkust återvända mot Norden. Vi lämna därmed det äktspanska, det pittoreska, det österländska, det medeltida, ty de städer och orter, vi komma att genomfara, ha en tämligen vanlig europeisk typ med vanliga katedraler, promenader och andra sevärdheter, och naturen blir mera civiliserad.

Från Granada kan man numera komma med järnväg direkt till Murcia, ehuru det tar tid. Ända till 1906 var här en lucka i förbindelsen, och man hade nöjet utfylla den med det mera äfventyrliga, gamla färdsättet i diligens. Man instufvades i en stor så kallad *góndola* (i det öfriga Spanien säger man *galera*) med fem à sju mulor för, hvilka alla tilltalades med sina särskilda namn af sina körsvenner, ett par till antalet. Äfventyren kunde fordom vara allvarliga nog, såsom röfvareanfall, men blefvo mer och mer tama och inskränkte sig till gurgel med kuskar och värdshuspersonal. Diligenssträckan, som genom järnvägsbygget blef kortare och kortare med hvart år, gick fram öfver slätterna vid Guadix och Baza, hvilka då och då korsas af en ådal. Nu är där järnvägsförbindelse, en sådan där lugn spansk förbindelse med ett tåg om dagen, och sannerligen icke något snälltåg.

Uppehållet i Murcia behöfver ej göras längre än nödigt är. Vi fortsätta öfver Elche med dess vidsträckta,

alldeles tropiska palmskog till Valencia, som erbjuder sevärdheter både i natur och konst. *Huertan*, det fruktbara slättlandet omkring staden, är berömd för sin rikedom och sina egna folkseder, mästerligt skildrade af Blasco Ibañez, en son af Valencia. Katedralen och Museet äro värda sitt besök. Om man under vägen gör von Kræmers erfarenhet af kvinnotyper, desto bättre.

Nästa station efter en hel dagsresa är Barcelona. Järnvägen går ofta längs hafsstranden och tillåter dessemellan hastiga utsikter öfver hafvet, så att tiden går fort och angenämt. Det märkvärdigaste under resan för öfrigt är Tarragona, där det lönar sig att göra uppehåll för att bese de gamla cyklopiska murarna och vattenledningen från romarnas tid.

Barcelona är som ett litet Paris. Eleganta boulevarder och butiker, lif och rörelse. Det är ju också Spaniens största och rikaste stad med en högst liflig industri och handel. Den katalanska idogheten och det franska inflytandet sticka här af mot det öfriga Spanien, och vi veta, hvilket förakt barcelonesarna hysa för detta, ett förakt, som man icke kan undgå att finna tydliga bevis på äfven under en kort vistelse i Barcelona.

Vi göra först ett besök vid hamnen, där ett sjudande arbete pågår, såvida ej strejk råder, men det är mycket ofta. Där beundra vi Columbimonumentet, den väldiga kolonnen af 60 meters höjd, och vi bestiga det nära liggande, höga berget Montjuich, från hvars topp vi få en härlig utsikt öfver staden och hafvet.

Strax nedanför berget ligger en af Spaniens äldsta kyrkor, San Pablo, grundlagd 914, och sevärd för sin ålders skull. Annars är det arkitektoniska storverket i

Barcelona katedralen, ett präktigt monument af gotik, hvars måttfullhet i utsmyckning bereder en angenäm hvila efter den ideliga plateresken i det öfriga Spanien. Samma stil och samma värdighet utmärker det med katedralen sammanbyggda klostret.

För öfrigt hyser Barcelona många andra praktfulla byggnader, dock nästan alla nya, och dessutom kolonner, fontäner, triumfbågar, smyckande dess många öppna platser och parker.

Från Barcelona gör man en utflykt till klostret Montserrat, mindre för dess egen skull, ehuru det har en gammal ärofull historia och många gamla minnen, än för att njuta af den vildt sköna natur, som omger det. Vägen går till en del i floden Llobregats dal, hvars väggar äro upptorningar af klippstycken öfver hvarandra som sockerbitar i en sockerskål. Från Montserrat, på 193 meters höjd, har man en härlig utsikt öfver bergen och den rika floddalen.

Från Barcelona gå två järnvägar mot Frankrike. De, som älska anblicken af hafvet, välja kustlinjen, de, som förnöjas af ett bördigt landskap bevakadt af bergjättar, föredraga inlandslinjen. Båda förena sig i Empalme, hvarifrån det återstår 100 kilometer till den franska gränsstationen Cerbère.

När vi hunnit dit, skall det säkert gå oss, som det gått med mig och många andra nordbor där: vi känna oss som hemma igen efter att hafva varit långt, mycket långt borta och efter att hafva lefvat som i en dröm. Och den känslan vittnar bäst om att en resa i Spanien är något märkvärdigt.

VII

Den spanska litteraturen — Äldsta tider — Dikter om Cid — Folkpoesi — Cervantes — Lope de Vega — Calderon — Nyare lyrik — Romanen — Dramatik.

I denna föreläsning skola vi sysselsätta oss med den spanska litteraturen. Det kan naturligtvis icke bli fråga om att gifva ens en kort framställning af dess allmänna utvecklingsgång, utan blott om att meddela några personliga reflexioner öfver de mest karaktäristiska företeelserna, de mest spanska och de mest lysande punkterna i den ofantliga massan, och att framhålla det som till äfventyrs har något specielt intresse för oss. En annan svensk har redan gifvit en sammanträngd studie af den spanska vitterhetens hufvudströmningar, nämligen G. Renholm, såsom inledning till *Spanska berättelser* (1876).

Litteraturen är jämte konsten Spaniens största, oförgängligaste ära. Den når sin höjdpunkt, då landets tillstånd i öfrigt hastigt sjunker mot fullständigt förfall.

Före denna tid var visserligen spansk litteratur både rik och värdefull; men den var hufvudsakligen lärd och undervisande. Dess idkare äro kleriker och högt uppsatte, högt bildade män, som dikta till jungfru Marias

eller helgonens ära eller versifiera moraliska sentenser och berättelser och annan lefnadsklokhet eller bearbeta utländska ämnen, såsom sagorna om *Alexander den store*, eller sammanställa inhemska berättelser och sägner till omfattande krönikor, eller slutligen sjunga kärlekssånger, som ha mera förstånd än känsla. Denna litteratur fotar sig på den lärda traditionen från forna dagar och står i samklang med det utvecklade universitetsväsendet, hvarom jag förut talat; och den trifves bäst i klostren och vid hofven. Den kan ha ett visst estetiskt värde i alla fall, framför allt när den upptar äldre folkliga dikter såsom Alfons X:s krönika, *Crónica general de España*, eller när den inströr personliga upplefvelser och kärleksäfventyr såsom vissa dikter af RUIZ, ärkepräst (d. v. s. dekan) af Hita (1300-talet).

Det finnes dock annorstädes, om ej hos de lärde och de namnkunnige, verklig poesi, framsprungen ur äkta, omedelbar känsla. Den finnes i dikterna om *Cid*, i romanserna och i lyriska dikter, mest anonyma kärlekssånger, intagna i de stora samlingarna, *Cancioneros*, som upplades redan på 1500-talet och fortfara att uppläggas i vår tid.

Den äldsta af dessa dikter, tillika det äldsta bevarade minnesmärket af spansk litteratur, är *Poema del Cid*, troligen från midten af 1100-talet, men upptecknadt mycket senare, nämligen 1307, i ett manuskript som flere gånger utgifvits och kommenterats af framstående lärde, bland dem framlidne Professor V. E. LIDFORSS (1895). Denna dikt besjunger verkliga och uppfunna bedrifter af nationalhjälten *Ruy* (eller *Rodrigo*) *Diaz de Bivar*, med tillnamnet *El Cid Campeador*, »herren och envigskämpen», som i det föregående århundradet var

morernas skräck, men också sina egna landsmäns, t. o. m. sin konungs, om de gjorde honom för när. En stor del af dikten behandlar förmälningen af Cids döttrar, donna Elvira och donna Sol, med grefvarna af Carrion, som försköto och skymfade sina gemåler såsom icke jämnbördiga med dem och därför straffades med död i envigeskamp. Intressant är den realism, som genomtränger Cidpoemet. Det är ej blott en allmänt hållen berättelse om kamp och seger och ära eller om förmälningen och förskjutandet, utan det är också en förteckning på bytet, som Cid tar i striderna, en beskrifning af dräkten, som han ikläder sig, då han går till hofvet i Toledo, ett protokoll öfver förhandlingarna i Toledo, då grefvarna af Carrion dömas, en skildring af Cids lyckliga familjelif, o. s. v. Vi ha redan här ett drag, som sedan blir så utmärkande för den spanska litteraturen och konsten.

Cidpoemet kompletteras af en *Cidkrönika*, en kompilation af historia, legender och fria fantasier, samt af ett par hundra *Cidromanser*. Man trodde förr, att den stora Ciddikten var baserad på dessa romanser, liksom man trott, att många andra stora epos, t. ex. de homeriska dikterna eller Rolandssången, varit en sammanfattning af äldre lyriskt-episka smådikter, ett slags romanser eller kantilenor, såsom man kallat dem. Vetenskapen har nu visat, att ett motsatt förhållande äger rum mellan epos och romanser i allmänhet, och det är med förvåning, som man läser i *Nordisk Familjebok*, att i fråga om Rolandssången den öfvergifna teorien fasthålles af författaren till artikeln *Karolingiska sagokretsen.* Det rätta förhållandet mellan Cidpoemet såsom primitivt och Cidromanserna såsom senare utveckling af detaljer däri har

senast framställts af professor ERIK STAAFF i en artikel i *Nordisk Tidskrift* af 1909.

De behållna romanserna om Cid äro från 1400- och 1500-talen. De kunna sammanställas till en utförlig, ehuru naturligtvis fantastisk, Cidbiografi, och vi veta, att HERDER gjort en sådan sammanställning, som i sin tur undergått en bearbetning af OSCAR FREDRIK, sedermera Konung Oscar II. Jag skall anföra en romans, som berättar om huru Cids mågar skymfade sina hustrur, som de ansågo alltför tarfliga i börd och värdighet. Originalet återfinnes i *Romancero del Cid*, af CAROLINA MICHAELIS, s. 255, och motsvarande stycke hos OSCAR FREDRIK i *Samlade Skrifter* I, 254 ff.

Ense äro grefve Diego   och hans broder Don Fernando
om att skymfa hjälten Cid   och förräderi de laga,
fordra sina hustrurs sällskap   att med dem till hemmen fara.
Cid beviljar deras fordran,   sina döttrar dem antvardar,
och dem manar: »Mågar, minnens,   dessa äro barn af adel,
så behandlen dem som adel,   sen I dem till äkta tagit.»
Båda lofva att så göra   och att lyda hans befallning.
Redan äro de på väg   och själf Cid sin häst har sadlat
jämte månge sina män   att ett stycke dem ledsaga.
Öfver trädgårdar och ängar   fram de dra med fröjd och gamman.
Sedan så en milslång sträcka   Cid med dem har följe slagit,
tar han under många tårar   från de sina hjärligt afsked.
Då han fruktar, att hans mågar   ha i sinnet onda anslag,
sänder han att dem bevaka   trogne tjänarn Alvar Fanez.
Med sitt folk han hemåt vänder;   motsatt väg de andra taga.
Mycket fort de tåga framåt,   tills ett berg de uppnått hafva,
mycket mörkt af täta snår   mellan trädens höga stammar.
Där de skicka bort sitt husfolk,   som i förväg längre drager,
och med sina hustrur endast   dröja Diego och Fernando.
Därpå stiga de ur sadeln   och ta tyglarna från manken.
Detta skrämmer deras hustrur,   väcker deras sorg och klagan.
Männen hvar sin hustru taga,   lyfta ned dem utur sadeln,

slita af dem deras kläder, tills de stå som Eva nakna;
därpå binda de dem stadigt vid två stora ekars stammar.
Och med tyglarna som gissel pryglar hvar och en sin maka.
Blod ifrån de slagnas kroppar strömmar vida öfver marken.
Men ej härmed nöjda, lämna männen ensamma de arma.
Så de finnas af en frände, som vid deras åsyn rasar,
men han grefvarna ej finner, huru han dem efterspanar,
och med sorg till sina fränkor vänder skyndsamt han tillbaka,
för att lämna dem i vård i en koja hos en landtman
och begifva sig till Cid för att inberätta saken.
Denne till de sinas räddning skickar ut en ryttarskara
och till konungen sig vänder för att öfver skymfen klaga.
Konungen, när han det hörde, kallar trenne Cortes samman.

Assonansen på *a*, som genomgår hela den spanska dikten, har bibehållits i öfversättningen.

Romansdiktningen och den populära lyriken fortsättas naturligtvis i följande århundraden, och nya uppteckningar af dem företagas allt emellanåt. Därvid har också en vår landsman, Dr ÅKE W:SON MUNTHE, medverkat, i det han samlat och utgifvit *Folkpoesi från Asturien* (1888—89)

Det är svårt att datera dessa folkliga, i regeln anonyma dikter. Vanligtvis ha de en naiv, gammaldags prägel och torde också till största delen vara gamla. De behandlas därför här utan hänsyn till den tidsskillnad, som kan äga rum emellan dem.

Till sin yttre form äro romanserna både korta och långa, ända till hundratals verser; och deras versmått är, såsom af det nyss anförda exemplet synes, en fjortonstafvig vers — spansk stafvelseräkning — afdelad i två hälfter. Ur innehållets synpunkt äro att, vid sidan af Cidromanserna, framhäfva romanserna om *De sju infanterna af Lara.* Dessa hänvisa liksom Cidromanserna på

ett ursprungligt större epos, nu förloradt, och de äro dessutom anmärkningsvärda genom sin dystra, grymma, rent af råa karaktär, som tyder på sinnenas förvildning i en krigarstat.

Den populära lyriken går i allmänhet, såsom folkvisor gärna göra, i en allvarlig, dyster tonart och sjunger oftare om kärlekens lidanden än om dess fröjder. Äfven andra ämnen än kärleken utnyttjas, vanligen såsom underlag för något satiriskt utfall. Det är märkvärdigt, hvilken lefnadsvishet och hvilken koncentration af innehåll det ligger i de små strofer, i hvilka denna diktart med förkärlek kläder sig. Hela dikten är nämligen ofta en strof på tre verser, en *soledad*, eller en strof på fyra verser, en *copla* eller en *trobo*, eller på sju verser, en *seguidilla*, o. s. v. Metern är i de förra den sjustafviga versen, i *seguidillan* sex- och fyrstafviga verser omväxlande. Vissa verser förenas genom assonans eller rim.

Jag skall här anföra några prof i öfversättning med behållande af originalens versmått och assonans eller rim:

Liksom vinden är din kärlek,
men min kärlek liknar stenen,
kan ej röra sig ur fläcken.

*

Jag dig svär vid moder min,
blir du sjuk, buljong jag kokar
på mitt kött, och ger dig in.

*

Din kärlek liksom min kärlek,
om än den vattnas med tårar,
kan likväl ej mera växa.

*

Kärlekens ljufva hviskningar
äro kulorna på ett halsband;
om den första af dem lossnar,
lossna sen alla de andra.

*

Gå och säg din mor, att, om
hon mig föraktar som fattig,
världen många nycker har,
och att i går ett torn ramlat.

*

Mina ögon ner vid hafvet
sökte vatten för att gråta,
men de funno ej tillräckligt,
och de vände tomma åter.

*

Den kvinna, som jag har kär
för en stjärna fattat tycke,
och jag gör nu en ballong,
för att den från himlen rycka.

*

Den må ej blifva kär,
som saknar guld,
ty vore han än skön,
han anses ful.
Ty kvinnan skyr
som djäfvuln själf den man,
som saknar mynt.

*

En kvinna sjunger:

Ditt öga är en pil
och ej ett öga;
hvar gång du ser på mig,
den pilen dödar;

se på mig mycket,
ty skall jag dö, jag gärna
vill dö af lycka.

Flere prof på denna diktart finner man i en artikel af ÅKE W:SON MUNTHE i *Ny Svensk Tidskrift* 1885 och i uppsatser af ANNA M. ROOS i *Nordisk Tidskrift* 1905 och i *Dagny* 1903—04. På detta senare ställe analyseras märkliga dikter af kvinnliga författare.

Man har äfven gamla samlingar af dikter, både populära och litterära, satta i musik. En sådan sångbok finnes i Uppsala universitetsbibliotek, och dess text har nyligen publicerats af Dr RAFAEL MITJANA (Uppsala 1909).

Som inledning till storhetsperioden stå tvenne verk, som förebilda den, nämligen tragi-komedien *Celestina*, ett läsdrama om en kurtisan, författadt i slutet af 1400-talet, och skälmromanen *Lazarillo de Tormes* från midten af 1500-talet. Af den förra ha hela 1500-talets tragedi och komedi fått både sin anläggning och sin stil; af den senare har denna speciellt spanska genre, som efter de skälmar, *picaros*, som äro dess hjältar, kallas *pikaresk*, fått sitt upphof, på samma gång som hela den spanska berättande prosan där har sin förebild.

Själfva storhetsperioden begynner med CERVANTES. Hans lefnadssaga är lika vacker och rik på otroliga äfventyr som hans stora roman. Ynglingen MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA var en fattig studerande, som med svårighet slog sig fram i lifvet. Bland yrken, som han valde för utkomst såväl som af patriotism, var krigaryrket. Han deltog med heder i slaget vid Lepanto, där han blef svårt sårad i vänstra handen. Återvändande från ett senare krigståg, blef han tagen till fånga af

barbareska sjöröfvare och förd till Alger. De fem år, han kvarhölls här, äro en tid af pröfningar, som bringa i dagen all den själsstorhet, CERVANTES besatt. Han uppgjorde gång på gång djärfva och sinnrika planer till sitt eget och sina medfångars befriande, och därvid tilldelade han sig själf alltid den farligaste rollen. Lika många gånger upptäcktes hans anslag, och då han alltid påtog sig ensam all skuld, dömdes han till svårare och svårare straff och stod flere gånger inför döden. Att han undgick denna, är ett underverk. Han måtte genom sitt snille, sin älskvärdhet och glädtighet hafva tjusat till och med den grymme berberhöfding, som var hans herre.

Han blef efter fem år utlöst och fick återse sitt älskade fädernesland. Men i detta återseende bestod också hela hans lycka. Han lefde alltjämt ett bekymmersamt lif, sökande växelvis sin utkomst som författare, kommissarie vid flottan, skatteuppbördsman m. m., och han drog från stad till stad stundom med sin familj, stundom utan den. Han hade ej sinne för praktiska ting, var alltför efterlåten och rent ut, med alla dygder för öfrigt, en slarfver; han kom också på grund af vårdslöshet i sin uppbörd i häkte för någon kort tid. För en man, som genomgått så mycket, var det ju ej höjden af elände; det ökade blott hans erfarenhet af lifvet, och det synes hafva gifvit honom arbetsro, ty det tros, att hans stora verk påbegyntes i fängelset.

Det var först, då han var 50 år gammal (1605), som han utgaf första delen af *Don Quijote*. Han blef då en stor man och hade åtminstone ärans glans till tröst och tillfredsställelse för sina sista lefnadsår.

Hans föregående litterära produktion var visserligen

riklig, men ej af högre värde. Han skref en massa lyriska dikter, ofta för andra, som betalade; han författade en herderoman, *Galatea*, och andra berättelser; han skref tragedier och komedier, som inbragte honom några knappa honorarier. Eget nog ansåg han sig själf ha kallelse både för lyrik och dramatik.

I *Don Quijote* har CERVANTES nedlagt många af sitt eget lifs upplefvelser, sin rika kännedom om människor, länder och förhållanden, sitt lynnes glädtighet och humor och sin själs oändliga godhet och ädelhet. Man förstår därför ej rätt *Don Quijote* utan att känna CERVANTES' personliga förhållanden, och man förstår dem bäst, när man läser *Don Quijote*.

Jag vet, att det är förspilld möda att anbefalla läsningen af denna bok. Den är för lugn för vår tids människor; där är ingen hets, ingen ytterlighet, ingen förkonstling, ingen skarpsås, ingen frän lukt, blott människosjälens innersta och människolifvets olika faser uppvisade och förklarade af en älskvärd, skämtsamt kåserande demonstrator. Den, som uppskattar den klassiska epiken, eller en Walter Scotts harmoniska konst, den skall ock glädja sig åt *Don Quijote*. Den är för hvarje svensk tillgänglig i en mästerlig öfversättning af Professor V. E. LIDFORSS.

Boken om *Don Quijote* har en yttre historia, som är intressant. Den första delen utkom, såsom redan nämnts, 1605. Några år senare utgaf en viss FERNANDEZ AVELLANEDA, möjligen psevdonym, en andra del, som ingalunda var den första värdig och hvars företal direkt skymfade CERVANTES. Då grep han själf sig an med den andra delen och publicerade den 1615. Att han då kunde vara i jämnhöjd med sig själf från tidigare år

och den första inspirationens dagar, är ett enastående fenomen i litteraturhistorien. »Delarna numro två duga aldrig till något», säger han själf i fjärde kapitlet af denna bok. Men hans egen andra del är ett mästerverk som den första, dock ej alldeles lik denna. Måhända äro äfventyren i den senare delen icke fullt lika roliga, lika sinnrikt uttänkta och genomförda som i den första. Men i gengäld har Sancho Panza förkofrat sig på de tio åren mellan hans och Don Quijotes två första utfärder och deras tredje. Hans medfödda bondslughet har adlats genom det uppbyggliga umgänget med hans högsinnade herre, och han är nu en vis man. Han framträder i första planet och dukar oupphörligen upp sin vishet i orationer, som i bred och lugn komik och hvardags-filosofi ej ha sina motstycken. Det kommer honom ej litet till pass, att den Iberiska halfön öfverflödar på kärnfulla ordstäf — ett arf från den semitiska befolkningen —, hvilkas hela skatt Sancho synes hafva på sina fem fingrar och som han slänger omkring sig som en såningsman sädeskornen. I detta fall har den senare delen vunnit.

Don Quijote anses vara jämte Bibeln den mest lästa bok på jorden. Det finnes 800 upplagor af den, hvilka en besökare af Madrids Nationalbibliotek ej bör försumma att se. Till den rika litteraturen om detta verk har äfven en svensk bidragit, nämligen Professor THEODOR HAGBERG i boken *Cervantes' Don Quijote* (1885). Bland senare litteratur äro framför allt FITZMAURICE KELLYS tvenne uppsatser i *Chapters on Spanish Literature* (1908) att framhålla.

Efter *Don Quijote* (första delen) utgaf CERVANTES *Novelas Ejemplares*, »Sedolärande berättelser» (1613), delvis

författade långt förut och inneslutande några förträffliga stycken, såsom *La gitanilla*, »Zigenarflickan», och *Rinconete y Cortadillo*, båda, jämte några andra, öfversatta till svenska, den förra af BERONIUS (1875), den senare af G. RENHOLM (1876).

CERVANTES' sista verk var *Trabajos* (»Vidriga öden») *de Persiles y Sigismunda*, en »Nordisk berättelse», utgifven kort efter hans död. Det är märkvärdigt, att CERVANTES, som uttryckligen säger sig ha skrifvit sin *Don Quijote* för att med satirens vapen utrota äfventyrsromanerna, som förvredo svaga hufvuden, sammanskrifvit denna kedja af alldeles orimliga äfventyr, och att han högeligen berömde sig af detta verk. »Det skall bli den sämsta eller bästa bok, som skrifvits på spanska», säger han. »Med orätt sade jag *sämsta*, ty enligt mina vänners omdöme skall jag få den största ära däraf.» Snart dömde emellertid vännerna annorlunda; boken blef glömd; och den skulle knappt ha nämnts här, om ej första delen af äfventyren afspelades i Danmark, Norge, på Gotland och Island och således bjuder på en i spanska litteraturen sällsynt skildring från vår Nord, en fullkomligt oigenkännlig isöken för öfrigt.

Den episka litteraturen fortsättes till största delen som skälmroman i dessa pikareska berättelser, hvarom vi ha kännedom mest genom LESAGES efterbildning *Gil Blas*. Den ädlare litteraturen, som uppbär det gyllene tidehvarfvets storhet och ära, tar dramats form. Dess skapare och förste mästare äro LOPE FELIX DE VEGA CARPIO. Spanien hade naturligtvis före honom

en dramatisk litteratur. Redan en af de äldsta texterna är ett drama, *Tre heliga konungar*; 1400-talet hade *Celestina*; 1500-talet många skådespelsförfattare äldre än LOPE; vi ha redan påträffat en af dem: CERVANTES. Men deras dramer voro konstlösa, alltför naiva sammanställningar af händelser utan inre sammanhang; de voro också osjälfständiga, ofta rena efterbildningar. Hos LOPE DE VEGA är allt nytt och originellt. Han finner ämnen i allt, i lifvet omkring sig, i den heliga historien, i den profana historien, till och med i vår heliga Birgittas lefverne. Man har sagt, att ur hans dramer skulle kunna sammanställas Spaniens historia från västgoterna till hans egen tid. Men så behöfde han också en massa ämnen, eftersom han skrifvit 1,800 dramer och 400 religiösa festspel, *autos sacramentales*, enligt hans egen räkning. Han författade en eller två eller flere versdramer i veckan, ty på den tiden ropade publiken alltjämt på premiärer. Och han skref dessutom lyrisk och episk poesi. Ändock slappades ej hans kvickhet, svalnade ej hans glöd, vissnade ej hans känsla.

Den rika skatten af LOPEs dramer är ej på långt när bevarad hel; och det som finnes kvar, 431 dramer och 50 autos, är för litet kändt. LOPE har skymts undan af CALDERON. Detta beror dels på spanjorerna själfva, som så starkt tilltalats af CALDERONs svärmiska katolicism och ridderlighet, att de i någon mån försummat LOPE, dels på SCHLEGELS upphöjande af CALDERON till den störste spanske skalden. Hans verk publiceras ofta och kommenteras flitigt af lärda tyskar; LOPEs äro svåra att komma öfver. Likväl stå tyska moderna dramaturger, t. ex. GRILLPARZER, såväl som franska, i stor tacksamhetsskuld till LOPE och äfven på

svensk scen är han representerad genom »*Det omöjligaste af allt* (att vakta en kvinna, som älskar), spelad på Dramatiska teatern 1901 i versifierad öfversättning (efter tyskan) af PERSONNE. Våra dagar ha gjort bättre rättvisa åt honom; i England FITZMAURICE KELLY, i Sverige K. A. HAGBERG med en förträfflig studie *Lope* (1907). Man är ej nu långt ifrån att instämma i loforden af LOPES samtida, som förklarade honom för världens största skald.

LOPES lätta stil, glada ordtummel och fyndiga repliker ha mästerligt återgifvits af K. A. HAGBERG i hans öfversättning af *El acero de Madrid*, »Järnvattnet». Med öfversättarens och hans förläggares tillstånd återger jag här ett par scener därur.

Akt I, scen 2:

Belisa och *Teodora* träda fram och träffa *Lisardo* och *Riselo*.

Teodora (till Belisa).

Sedigt och anständigt, flicka!
Sedigt skall du gå och sakta
och anständigt hålla blicken
fäst vid jorden, som du trampar.

Belisa.

Ja, jag gör ju, som du säger.

Teodora.

Nej, du tittade på junkern.

Belisa.

Ja, du sade, att jag skulle
se mot jorden. Den där junkern
är väl, äfven han, af jord.

Teodora.

Jorden, som du trampar, hör du!

Belisa.

Ja, men jorden, som jag trampar,
skyls af mina skor och kjolar.

Teodora.

Passar sådant tal en flicka!
Vid din salig moders minne
jag skall bota dig för konster!
Ser du dit igen?

Belisa.

Hvem? Jag?

Teodora.

Gaf du inte honom tecken?

Belisa.

Ack, med alla dina frågor
gjorde du mig så förvirrad,
att jag måste se mig kring
efter stöd för att ej falla.

Riselo (till Lisardo).

Skynda fram och hjälp! Hon faller!

Lisardo (räcker Belisa handen).

Ack förlåt, att jag har handsken
på mig.

Teodora.

Har man sett på maken!

Belisa.

Jag får tacka er, min herre.
Utan er jag hade fallit.

Lisardo.

Fallit som en ängel, fröken,
som den skönaste af stjärnor,
hvilka få sitt ljus från solen.

Teodora.

Och jag faller som från skyn!
— Gå med Gud er väg, min herre.

Lisardo.

Måtte himlen er bevara —
(*afsides*) och bevara mig från er.

Teodora (till Belisa).

Jaså, du höll på att falla?
Är du inte nu belåten,
som fått ta en karl i hand?

Belisa.

Nå än du, som nu fått ämne
till att retas hela veckan?

Teodora.

Hvarför tittar du dig om?

Belisa.

Är det kanske inte klokt
och förståndigt gjordt utaf mig
att ta märke på det ställe,
där jag föll, så att jag inte
går och snafvar omigen?

Teodora.

Måtte himlen straffa dig!
Ack, jag ser nog dina konster!
Nu igen? Vill nu du påstå,
att du inte såg på junkern?

Belisa.

Jo, visst såg jag.

Teodora.

Du bekänner?

Belisa.

Ja, han gaf mig ju sin hand.
Skall jag inte tacka honom?

Teodora.

Kom nu genast! Vänta bara!

Belisa.

Kors, hvad bannor det skall vankas!

(*Teodora* och *Belisa* gå.)

Sc. 3.

Riselo.

De försvunno bakom hörnet.

Lisardo.

Ack!

Riselo.

Hvad var det för en häxa,
som bevakade den lilla?

Lisardo.

Jo, en tant, som kunde vara
själfva afundsjukans mormor.
Hon är något mellanting
mellan nunna och duenna,
till den öfre hälften örn
och en orm till nedre hälften.
Mina planer jämt hon gäckar,
och hon hindrar oss att träffas.
Skrifva går ej, ty hon har
flera ögon än en Argus.

Sc. 4.

Beltran (med ett bref från Belisa instucket i en handske).

För den grymma Circes skull
tordes jag ej komma nära.
Detta papper, på min ära,

gäller mer än gods och gull.
Skulle för hvar bokstaf än
ni en ädelsten mig skänka . . .

Lisardo.

Skämtar du?

Beltran.

Hur kan ni tänka?
Skämta så inför er vän?
Ej jag öfverdref dess värde:
det är en klenod så kär,
att fodralet ensamt är
värdt det pris, som jag begärde.
(Visar honom en handske.
Från Belisas stjärneöga
jag ett hemligt tecken fick.
Skön hon var och hennes blick
lik en solglimt från det höga.
Fram till funtens vigda vatten
gick hon, och när dit hon kom,
vände hon sig hastigt om
(hon är slug af af bara katten
och ett bref i handsken lade.
Och så satte hon i hast
handsken öfver korset fast,
som om hon den hittat hade.
Jag sprang fram och löstog den,
låtsande jag ägarn kände.
Solen gick sin väg och vände
till sin orient igen.
Och hon log, som om hon ville
tacka för den hast, hvarmed
jag tog hennes handske ned.

Lisardo.

Ack, ett sådant gudasnille,
värdigt hennes skönhet!

Beltran.

Nå,
är det där ett sätt att tacka?

Lisardo.

Både byxor, väst och jacka
skall du för den handsken få.

Beltran.

Världen upp och ned man vänder!
Jag blir häpen och förskräckt,
då en handske gör en dräkt,
som ju eljest görs af händer.
Nå för papperet? Låt höra!

Lisardo.

Skjortor jag för det dig ger.

Beltran.

Papper, papper, du gör mer
än en papperskvarn kan göra!
Du på samma sätt behandlar
lumpen som en papperskvarn.
Och mitt gamla slitna skarn
du till hvita plagg förvandlar.

Den höjdpunkt, till hvilken LOPE lyftat det spanska dramat, hölls uppe af flere hans yngre samtida, TIRSO DE MOLINA, ALARCON (född i Mexiko), MORETO, CALDERON m. fl. Den sistnämnde är ju t. o. m. LOPEs rival om mästerskapet; men äfven de öfriga hafva i sina lyckligaste stunder skapat alster, som äro likvärdiga med mästarnes. MORETOs *El desdén con el desdén*, »Stolthet mot stolthet», som är efterbildad efter LOPE DE VEGA, är en af den spanska komediens pärlor, och har åtnjutit den sällsynta äran att öfversättas två gånger till svenska, först af THOMANDER (under titeln *Amanda*), sedan af

F. A. Dahlgren. Den har också blifvit spelad i Stockholm i den senares öfversättning.

Pedro Calderon de la Barca var 35 år, när Lope dog (1635), och han var redan af publiken korad till Lopes efterträdare i dess ynnest. Den behöll han och den ökade han ända till sin död, då han hedrades som en konung.

Calderon är icke originell som sin föregångare; tvärtom, han lånar vanligtvis ämnet, ofta flere verser, stundom hela scener, än från den ene, än från den andre, äfven från Lope; och hans karaktärer äro några få typer. Han är också vida mindre produktiv, ty hans dramer uppgå ej ens till tiondedelen af Lopes; men 180 är redan ett vackert antal. Han är ej heller kvick och rolig, snarare stel och högtidlig. Men just häri träffar han bäst den spanska smaken. Och när religionsnitet och ridderligheten komma till, blir han den äkta spanjoren, typen och idealet för sina landsmän, *el poeta españolísimo*, som Menéndez y Pelayo kallar honom. Sina samtida tjusade han alldeles särskildt genom att upptaga stilmodet för dagen, denna onaturliga förkonstling i uttryck, som i Spanien kallas *culteranismo* eller *gongorismo*, efter skalden Gongora, i Italien *marinismo*, efter Marini, i Frankrike *préciosité*, i England *euphuism* och i Norden »den ziirlige stiil».

Det har redan nämnts, huru högt Schlegel satte Calderon, och det torde väl vara den hufvudsakliga anledningen till hans relativa popularitet hos oss. Hans mest bekanta verk *La vida es sueño*, »Lifvet är en dröm», har flere gånger öfversatts till svenska och uppförts på svensk scen. Vid ett sådant uppförande lär, enligt spanska litteraturhistoriker, en svensk drottning plöts-

ligen uppgifvit andan, lämnande sålunda ett slående bevis för sanningen af den sats, som utgör pjesens titel.

Tvenne andra CALDERONS dramer ha blifvit väsentligt omarbetade, innan de kommit på vår scen. Hvem känner t. ex. igen i »Borgmästaren i Norrköping» CALDERONS *El alcalde de Zalamea?* Af Calderonsöfversättningar äro de tre af Professor THEODOR HAGBERG med titlarna »Lifvet är en dröm», »Den mäktige besvärjaren», »Vördnad för korset» *(La vida es sueño, El mágico prodigioso, Devocion de la cruz)* mycket lyckade och njutbara.

Men härmed äro ej CALDERONS förbindelser med Sverige slut. För hans katolska själ var Drottning Kristinas omvändelse något så stort, att han måste förhärliga den i en *auto.* Och så skapade han dramat *Afectos de odio y amor*, »Hat och kärlek». Vi känna ej däri igen något af vårt: historia och geografi äro fullständigt ställda på hufvudet.

Innan vi lämna det XVII:e århundradet, böra vi ägna ett kort omnämnande åt en af dess störste män, QUEVEDO Y VILLEGAS. Äfven om han ej hör till de största skalderna, förtjänar han af flere skäl vår uppmärksamhet. Han var »den mest begåfvade man på sin tid», säger FITZMAURICE KELLY: hans pikareska roman *Buscon* eller *El gran Tacaño* är »en af de bäst skrifna böcker i världen», försäkrar samma auktoritet. Den bör ju således ej förbigås med tystnad. Men i öfrigt behöfva vi ej taga ut ur hans massproduktion mera än hans berömda satirer *Sueños*, »Drömmar». Hvem skulle kunna tro, att dessa inom några få år hittade väg till Sverige? Så skedde emellertid; några af dem bearbetades med en fransk öfversättning som mellanled af OLOF VERELIUS,

såsom Oscar Wieselgren påvisar i *Samlaren* 1910. Slutligen har Quevedo gjort sig ett namn såsom upphofsman till den stilart, som kallas *conceptismo*, lärd förkonstling, en pendant till *culteranismo*.

När Calderon dör, 1681, är det slut med den stora spanska litteraturen, liksom det är slut med den stora spanska konsten, när Murillo dör 1682. Under nära 150 år härskar rent litterärt förfall; den nationella inspirationen har sinat och en fransk smakriktning när nationen med en mager andlig kost. Vi behöfva ej uppehålla oss vid denna tid, hvars hufvudsakliga förtjänst är dess lärda forskning.

På 1830-talet kan man säga, att pånyttfödelsen af den spanska litteraturen infaller, tack vare framför allt romantismens befruktande inflytande. Somliga spanjorer kände till de nya idéströmningarna ute i Europa, emedan de voro af utländsk börd, andra emedan de besökt England och Frankrike eller Tyskland. De bilda skola hemma, och snart uppstår åter en spansk litteratur, både nationell till karaktär och rik till kvantitet. Den är stundom så nationell, att den är svår för främlingar att förstå, och den är så rik, att den är svår att öfverblicka. Jag har ingalunda studerat den hel och hållen. Men till en del äro författarna själfva skuld därtill. Jag har nämligen mången gång gått till ett verk med de bästa föresatser att sätta mig riktigt in i det, men jag har stannat på halfva vägen, afskräckt af en tråkighet, som ett änglatålamod ej kan uthärda. Jag vill gärna tro, att jag ej alla gånger förstått att uppskatta ett verks för-

tjänster, och det skulle glädja mig, om andra förstå detta bättre. Jag är i alla fall ej så sträng som TAINE. Han förklarade, att den spanska litteraturen är slut med CALDERON.

En af de första novatörerna var ESPRONCEDA (✝ 1842), som tillbragt några landsflyktsår i England och Frankrike. Han grundlade denna nya spanska lyrik i filosofisk, reflekterande, Byroniansk anda, som sedan fått så många idkare i Spanien. De förnämste af dem må nämnas i korthet. CAMPOAMOR (✝ 1901 vid hög ålder) var en mångskrifvare, som försökt sig på allt. Hans namnkunnighet hvilar hufvudsakligen på de dikter, han kallar *dolores* och *humoradas*, korta strofer med någon udd i, vanligen dock mera pretentiösa än njutbara och oändligt underlägsna de *soledades*, *coplas* och *seguidillas*, som den populära diktningen skapat. Några af CAMPOAMORs stycken äro öfversatta af Dr GÖRAN BJÖRKMAN, som ufgifvit icke mindre än fyra samlingar öfversättning af spansk lyrik. CAMPOAMORs större diktverk, t. ex. de 20,000 verserna om världshistorien, eller hans dramer öka ej hans ära. GOSTAVO ADOLFO BECQUER (✝ 1870, helt ung) förråder genom sitt namn sin tyska härkomst, och han har en germansk känslighet och vekhet i sin elegiska diktning. Några af hans dikter ha öfversatts af Fröken ANNA M. ROOS i *Ord och Bild* 1898; andra i en artikel af ARVID BAHR i *Illustrerad Svensk Tidskrift* 1901. NUÑEZ DE ARCE (✝ 1903) var en patriot, hvars bästa dikter finnas i hans *Gritos de combate*, »Stridsrop», en politisk-social straffpredikan (öfversättningar af BJÖRKMAN). Ett yngre släkte tillhör SALVADOR RUEDA (f. 1857), den tankedigraste och mest formfulländade af dem alla. Han har presenterats för den svenska publiken i en upp-

sats af Professor V. E. LIDFORSS i *Ord och Bild* 1909. Vi finna däraf, att hans verksamhet gått utöfver lyrikens område. Barn af Andalusien som han är, har han gifvit oss lifliga och färgrika skildringar af sitt hemland och dess seder i t. ex. *Granada y Sevilla*, i *La gitana*, *El cielo alegre*, »Den glada himmelen», m. m. Jag anför här en liten profbit från honom efter LIDFORSS' öfversättning:

Uppståndelse.

Uti de torra frönas grafvar slumrar
det gyllne ax, de dunkelröda rosor,
och uti puppans formlöst mörka hölje
sig gömmer hvad som en gång blir en fjäril.
Gud med det ljus, som utgår af hans händer,
uppväcker lif i grafvens modersköte,
och väsenden och ting, som därur utgå,
tillvaro få utaf hans allmaktsstämma.
Han säger: *klappa!* — hjärtats slag begynna;
Han säger: *sjung!* — och nästets fåglar kvittra;
kläd dig i grönska! — palmens krona höjes;
från is er frien! — floder börja strömma;
stån upp igen! — och fältens skördar vagga;
Tro, älska! — och då tändas människosjälar.

Liksom i Europa för öfrigt beredde romantismen äfven i Spanien romanens och novellens segertåg. Den spanska produktionen på detta område är synnerligen rik och har tilldragit sig mycken uppmärksamhet och studerats i en mängd specialverk, bland hvilka för oss äro närmast tillgängliga Konsul HILLMANS artikel *Den spanska sederomanens återuppståndelse i XIX:e årh.* i *Nordisk Tidskrift* 1897, samt åtskilliga andra tidskriftsartiklar af samma författare. Både romaner och noveller ha också

ganska flitigt öfversatts äfven till svenska, ett flertal af Konsul A. HILLMAN. Jag skall icke här breda ut mig öfver hvad sålunda ligger nära till hands för hvar och en att lära känna. Jag skall blott meddela några egna intryck.

Den moderna spanska berättelselitteraturen har två starkt framträdande egenskaper: den är tendentiös och den är en realistisk skildring af land och folk, en kunskapskälla af stort värde utan förskönande färgläggning. Häri ligger denna litteraturs förnämsta förtjänst; ty händelseutveckligen är sällan spännande, stundom onaturlig, karaktärsteckningen ofta skematisk, stilen vanligen banal. Redan den, som kan anses ha grundlagt den realistiskt-romantiska epiken i Spanien, FERNAN CABALLERO, psevdonym för den tyskfödda CECILIA BÖHL VON FABER († 1877), är starkt tendentiös, i det hon ifrigt förfäktar katolicismens sak. Och hennes proselytmakeri blir, utom i *La gaviota*, »Fiskmåsen», hennes bästa roman, så starkt, att det skymmer de konstnärliga förtjänsterna. Men på samma gång ger oss FERNAN CABALLERO ypperliga folklifsbilder från Andalusien, och hon har, i olikhet med flertalet spanska författare, klar karaktärsteckning, stil och förmåga af begränsning. Hennes lif och verksamhet har skildrats af A. HILLMAN i *Nordisk Tidskrift* 1897.

Religiös är tendensen också hos PEREDA († 1905), dock lugnare och icke skymmande hans kärlek till landtlifvet bland bergen och till familjelifvet i gammal patriarkalisk anda. Äfven han är en förträfflig sede- och karaktärsskildrare och en kärnfull stilist; men han har måhända ej alltid tillräckligt begränsat sig. Enligt min mening är han Spaniens ypperste romanförfattare. Det är skada, att icke något af hans verk är öfversatt till vårt språk.

Antireligiös eller kanske snarare antikatolsk och i allmänhet revolutionär är däremot tendensen hos PÉREZ GALDÓS och BLASCO IBAÑEZ, de båda rivalerna om det nationella mästerskapet i våra dagar. Vanligen nämnes den förre som den förnämste af nu lefvande spanska författare. Så till vida förtjänar han denna ära, som han i hög grad representerar deras förtjänster och deras fel. Han har en alstringskraft, som förutsätter en storartad förmåga af uppfinning och snabb formgifning. Man tänke blott på hans 40 romaner, de 44 tomerna *Episodios nacionales*, hans icke få dramer och annat hans litterära gods. Han är vidare en sann och intressant sedeskildrare med satir och stundom humor som krydda på sina skildringar. Och detta förlänar hans verk deras behag. Men han sätter karaktärerna och händelserna alltför mycket i sina teoriers tjänst. Hans personer lefva därför ej sitt eget lif, äro ej nog komplicerade, individuella och inkonsekventa för att vara naturliga människor; och händelserna göra ofta intryck af konstruktion. Därtill är hans stil utan elegans och utan personlig prägel.

Låtom oss analysera en af hans berömdaste romaner, *Doña Perfecta*, öfversatt till svenska af K. A. HAGBERG. Hufvudpersonen är en ingenjör, representant för den moderna bildningen, liberal i religion och allt, kunnig och begåfvad, en fullkomlighet. Han har i en småstad en faster, Doña Perfecta, med hvars vackra, älskvärda dotter, Rosario, han enligt alla familjemedlemmarnas önskan bör gifta sig. Han reser därför dit, blir mycket väl emottagen och vinner Rosarios kärlek. Men från den stund ingenjören kommer till småstaden, figurerar denna endast som kontrast till och relief för hans ut-

märkthet. Människorna där blifva som furier och ha ej annat mål än att genom förtal och elakheter göra ingenjören lifvet omöjligt. Till och med hans snälla, fromma och kloka faster förvandlas till en ond ande; det är naturligtvis hufvudsakligen religionen, som skiljer henne från brorsonen, och det är märkeligt att se, huru den ej öfver sig bildade fastern inlåter sig i långa och skarpa religionsfilosofiska debatter med honom. Till slut uppenbarar sig en lönnmördare, som med bifall af hela småstaden, fastern inbegripen, skjuter ned ingenjören. Då blir Rosario vansinnig, och boken slutar.

Mig har den ej mycket tilltalat, och än mindre andra verk, som jag läst af PÉREZ GALDÓS. Ännu en af hans högst skattade romaner, *Marianela*, har öfversatts till svenska, af AUGUSTA HAGBERG; och hans antiklerikalism har behandlats af Konsul HILLMAN i *Nordisk Tidskrift* 1902 (*Pérez Galdós och den antiklerikala rörelsen i Spanien*).

BLASCO IBAÑEZ har med GALDÓS gemensam produktiviteten. Han skrifver ett par digra romaner om året och åtskilligt annat, nu senast en stor bok om *Argentina*, där han för närvarande vistas på sina gods. I sina tidigare romaner var han mera koncis, och de verkade därför med mera kraft. Senare har han uppenbarligen tagit ZOLA till sin förebild; han har hans fyllighet i detaljer, hans hopningar af omständigheter och smådrag, och ehuru detta ofta verkar vederhäftighet och eldar upp stämningen, tänjer det dock väl mycket ut berättelsen. Hans näst sista roman, *Sangre y Arena*, »Blod och Arena», en förträfflig skildring dels af tjurfäktningsyrket, dels af lifvet i Sevilla, hade varit ett mästerverk, om den afslutats ungefär i midten.

Blasco Ibañez' sedeskildringar äro autentiska dokument af sällsynt suggererande kraft. Snart har han kartlagt folksederna i hela Spanien, ty han har upptagit den ena trakten efter den andra. Född i Valencia, har han först skildrat dess område i flere verk; sedermera har han behandlat Toledodômen och på samma gång det socialistisk-republikanska programmet i *La catedral*, Bilbaos industrilif i *El intruso*, »Nykomlingen», vinhandeln i Jerez i *La bodega*, hufvudstadseländet i ett par romaner, tjurfäktningen och Sevilla i ofvannämnda *Sangre y Arena* och slutligen Balearerna i sin sista roman, *Los muertos mandan*, ungefär ett »Naar vi døde vaagner».

Men mångskrifveriet med sin brådska har skadat Blasco Ibañez. Man ser, att han skulle hafva kunnat skapa mästerstycken, och man förargar sig öfver att han ej gifvit sig tid därtill. Om andra verk äro ett direkt bevis för Taines sats, tålamod är snille, äro Blasco Ibañez' det indirekta beviset därför. Berättelsens tråd saknar fasthet, och ibland tvinnas olika trådar samman. Karaktärerna, i allmänhet mera mänskliga än hos Pérez Galdós, äro ej sällan alltför lätt skisserade. Stilen är stundom präktig, stundom alldaglig. Mitt slutomdöme är emellertid, att Blasco Ibañez är mera intressant och mera läsvärd än någon annan nu lefvande spansk romanfattare, och han kan ha en stor framtid för sig. Han är född 1867.

Bland litteraturens höfdingar nämndes alltid, så länge han lefde, Juan Valera († 1905). Han var en lärd, fint bildad, förnäm man, hvars lärdom och filosofi taga en mycket stor plats i hans skönlitterära verk. Han har skrifvit *en* roman, som trots allt är populär, ehuru jag hört många af mina vänner, isynnerhet damer,

ej ens finna *den* njutbar. Det är *Pepita Jiménez*, öfversatt till svenska af BOHEMAN (1894). Orsaken till de olika omdömena om den skall kanske framgå af en kort analys. Det är historien om en ung prästkandidat, som går och bär på ett med konst uppdrifvet svärmeri för det kall, hvartill han blifvit bestämd, men som återeröfras af mänsklig skönhet och älskvärdhet till en lefnadsställning, som passar hans naturliga anlag bättre. Detta är hela handlingen, som sekunderas af några pikanta biomständigheter, såsom rivalitet med fadern och en duell för den skönas skull med den mest spanske af alla spanska grefvar. Berättelsen skrider ett tuppfjät framåt, medan reflexionerna och analyserna följa hvarandra som bölja på bölja. Men ingen, som intresserar sig för att skåda in i människohjärtan, ingen, som brukar tänka sig om, då han vänder ett blad, skall gå miste om sitt stora nöje vid läsandet af denna bok. Den drifhusmässigt brådmognade religiositeten hos don Luis är en mycket intressant företeelse; de naturliga känslornas vaknande, konflikten och naturens slutliga seger, allt är taflor ur människolifvet af största sanning och kraft. Deras behag minskas ej af att man under hela tiden känner sig brännas af det skönaste ögonpar, som en Andalusiens dotter har ägt. Stilen är den vanliga spanska grandilokvensen.

Vid sidan af de hittills nämnda romanförfattarne, hvilka allmänneligen och med rätta anses som de förnämsta, stå många andra, såsom TRUEBA (÷ 1889), ALARCON (÷1891), grefvinnan PARDO BAZAN (f. 1851), jesuitpatern COLOMA (f. 1851), PALACIO VALDÉS (f. 1853), m. fl. De höra till dem, hvilkas böcker jag ej alltid läst till slut, d. v. s. som jag icke fullt förstår att uppskatta.

Jag vill därmed ingalunda förneka, att de ha förtjänster. De två förstnämnda representera den äldre romantismen och förefalla nu mycket gammalmodiga. ALARCON har dock berättat några roliga historier, framför allt »Den trekantiga hatten» *El sombrero de tres picos*, en burlesk Boccaccionovell, som gjort lycka. Grefvinnan PARDO BAZAN åtnjuter ett mycket stort anseende i sitt hemland, och hon torde väl göra detsamma i Sverige, sedan hon presenterats för vår läskrets af Dr BJÖRKMAN och Konsul HILLMAN i vår moderna kvinnotidskrift *Dagny* 1892—93. Hon anses hafva infört den naturalistiska romanen i Spanien, och hon fick uppslaget därtill genom sin bekantskap med den franska litteraturen. Hon fortsätter därmed en annan kvinnas reformationsverk, nämligen FERNAN CABALLEROs, hvilken under utländskt inflytande fördes till förnyande af romanen i realistisk riktning. I ett stort antal romaner, och i kanske än mer lyckade noveller har grefvinnan PARDO BAZAN tilllämpat sina estetiska ideer. De te sig dock icke såsom på något vis omstörtande, äro fastmer ganska beskedliga och resultera i rätt vanliga berättelser,som man läser kanske lika mycket för författarinnans skull som för deras eget värde. Jag kan t. ex. framhålla *Un viaje de novios*, »En bröllopsresa», som, liksom flere hennes verk, för oss till mycket växlande scener och bereder oss nöjet att i Vichy träffa på en svenska, som behärskar societeten och utgör föremålet för alla mäns beundran och alla kvinnors svartsjuka. Grefvinnan PARDO BAZANs stora anseende beror också till en del på hennes litterära och sociala studier, utmärkta för penetration och humanitet. Padre COLOMA har låtit mycket tala och skrifva om sig för sin våldsamma satir öfver den högsta Madrid-

societeten, romanen *Pequeñeces*, i svensk öfversättning *Bagateller* (af WEER, 1894), hvars obestridligen aktningsvärda egenskaper motvägas af en diffus komposition, ett lärdt och naivt hopande af alla möjliga sammanställningar — äfven vår KRISTINA NILSSON kommer oförväntadt med i en lärd jämförelse — och invecklade perioder, som stundom fylla en half sida. Af PALACIO VALDÉS finnas tre läsvärda romaner öfversatta till vårt språk af Konsul HILLMAN, som ägnat honom, såväl som ALARCON och TRUEBA, artiklar i *Nordisk Tidskrift* 1897 ff.

Som representanter för de yngsta, som delvis söka nya vägar, må nämnas PIO BAROJA (f. 1872), en lärjunge af de ryska romanförfattarne; LOPEZ ROBERTS, småfolkets skildrare, VALLE INCLAN, mest beundrad för sin stil, FELIPE TRIGO, feministen i Flauberts manér och den sensualistiska kärlekens skildrare, såsom sådan tämligen ensam i den spanska litteraturen.

Det återstår att kasta en blick på den moderna spanska teatern. Äfven den har omsorgsfullt studerats af Konsul HILLMAN i *Ord och Bild* 1905, och han har knappast lämnat någon efterskörd åt andra.

Med de stora traditioner, den spanska teatern ägde, kunde man lefva igenom det litterära förfallets tid, utan att alltför mycket känna dramatikens fattigdom. Men äfven dramat måste dock en gång renoveras, och det lyckades någorlunda tack vare upprepade ansträngningar. Till dem må räknas BRETON DE LOS HERREROS' 113 originaldramer, af hvilka en och annan var en lyckträff, såsom *Marcela* (1831), som spelas än i dag för

tacksamma åskådare. Exemplet följdes snart af HARTZENBUSCH och ZORRILLA. Den förre, af tysk börd, har gifvit scenen det vackra, men väl sentimentala dramat *Los amantes de Teruel* (1837); den senare några fantastiska stycken, som alltjämt tjusa hans landsmän, men på sin höjd kunna uppnå en succès d'estime i utlänningars ögon, hvilka ej se de nationella ämnena i samma ljus som spanjorerna, men väl bristerna i skarpare ljus än de. Märkligast äro hans »Skomakaren och Kungen» *El zapatero y el Rey* och *Don Juan Tenorio*, »ett religiöst-fantastiskt drama», hvari han behandlar Don Juan-sagan på ett alldeles nytt sätt.

Yngre och modernare äro AYALA († 1879) och TAMAYO Y BAUS († 1898), ännu publikens gunstlingar. En pjes af den senare, *Un drama nuevo*, som allt emellanåt står på affischen, har fått två svenska öfversättningar, en af Professor LIDFORSS, en af Dr BJÖRKMAN, men den har ej kunnat komma upp på vår scen. Till de ännu lefvande höra JOSÉ ECHEGARAY (f. 1833), SELLÉS (f. 1844), DICENTA (f. 1863), bröderna ALVAREZ QUINTERO (f. 1871 och 1873), MARQUINA och LINARES RIVAS, helt unga, samt många flere, som utvecklat en liflig verksamhet, så att de spanska scenerna allt emellanåt, om ej så ofta som på LOPE DE VEGAS tid, kunna bjuda på efterlängtade *estrenos* eller premiärer. De intressera högligen och mottagas med sydländskt lifliga bifallsyttringar. Mera kallblodiga åskådare skulle antagligen ha hållit sig ganska lugna vid flertalet premiärer af de uppräknade författarna. Låtom oss tänka oss t. ex. en af de sista premiärer med stor succès, uppförandet på Prinsessteatern af MARQUINAS *En Flandes se ha puesto el sol*, »I Flandern har solen gått ned». Publiken var

hänryckt och gick dag efter dag i ett par månaders tid för att applådera denna pjes. Vi skulle säkerligen ha applåderat den helt måttligt; vi skulle ha skänkt vårt erkännande åt den välljudande versen, åt det nationella i ämnet, åt miljöskildringen, men skulle förmodligen ha funnit handlingen föga klar och mycket tunn och slutet matt. Också var det ej underligt, att samma teater strax efteråt tog upp en parodi af denna pjes.

Echegaray förtjänar ett särskildt omnämnande, ej så mycket därför att han har en mycket omstridd rang som den yppersta bland de moderna spanska dramaturgerna, utan snarare därför att han är den enda af dem, som är känd och spelad i Sverige, och därför att han i en hastig vändning fick hälften af ett Nobelpris, 1904. Detta blef i Spanien signalen till en litterär fejd i hvilken Echegaray fick sitta illa emellan (om denna märkliga episod se Hillman i *Finsk Tidskrift* 1906). Ej mindre än 9 af hans dramer ha öfversatts till svenska och gått öfver svensk scen. Af dem äro »Helgon eller vansinnig» (*O locura ó santidad*) och *Galeoto* verkligen en stor dramatisk skalds skapelser. Men i flertalet af hans verk är där för mycket af osannolikhet, för mycket af känslosamhet, af mord, självmord, vansinne och andra ohyggligheter. Låt oss taga ett exempel, Echegarays första stora tragedi »Hämnarens trolofvade», *La esposa del vengador* (1874). Grefve de Pacheco har blifvit förolämpad af markis de Quirós y Estrada och hämnas genom att döda honom i duell. En söndag efter detta går grefve Pacheco i kyrkan, åtföljd af sin sköna dotter Aurora, botad från blindhet af den unge läkaren Fernando. Vid utträdet ur kyrkan stöter grefven på Carlos de Quirós, son till den markis han dödat i duell. Carlos har nyss

hemkommit från en resa och har ej hunnit med mera än att förälska sig i en för honom okänd dam, som naturligtvis ej är någon annan än den sköna och blinda Aurora. Nu när han möter sin fars baneman, utmanar han honom och stöter i en blink ned honom. Genom sinnesrörelsen vid denna olycka förlorar Aurora åter sin syn. Några år förflyta; vi träffa då Aurora förlofvad med en viss Lorenzo, som insveper sitt föregående i hemlighetsfullhet och som hon aftvingar ett löfte att taga hämnd på sin faders baneman. Så uppträder läkaren Fernando, som länge varit i Orienten för att söka örter till botande af Auroras blindhet. Han känner igen Lorenzo såsom Carlos de Quirós, d. v. s. just mördaren af Auroras far, men, då han står i stor tacksamhetsskuld till denne, yppar han ej sin upptäckt. Fernandos örter återge Aurora synförmågan; hon igenkänner då själf i sin fästman Carlos de Quirós. Han uttalar då dessa slutord: »Du tvang mig att svära, att jag skulle taga hämnd på din fars baneman. Så här håller Carlos de Quirós sin ed»; och därmed stöter han värjan i sitt bröst.

Om *José Echegaray som dramaturg* handlar för öfrigt en artikel af V. E. Lidforss i *Nordisk Tidskrift* 1902.

Jag har här talat om lyriker, epiker och dramatiker, som om de tillhörde tre skilda grupper. Så är det i allmänhet icke. Spanska författare äre lika mångfrestande som mångskrifvande och röra sig vanligen på alla litteraturens områden. Jag har blott placerat hvar och en på det område, där han synes vara mest hemma.

Det intrycket hoppas jag åtminstone hafva framkallat med denna alltför sammanträngda öfverblick öfver den spanska litteraturen, att den är rik och värd att

studeras, dels för sin egen skull, dels som folkpsykologiskt dokument, dels ock på grund af dess förbindelse med andra litteraturer, t. ex. vår.

Som ett ytterligare bevis på den spanska litteraturens eller de spanska litteratörernas lifaktighet i våra dagar må nämnas, att det gifves ut i Madrid ett stort antal litterära tidskrifter af rang, såsom *Ateneo*, *Blanco y Negro*, *Cultura española*, *España moderna*, *La Lectura*, *Nuevo Mundo*, m. fl.

———

VIII

Den portugisiska litteraturen — Äldre lyrik och romanser — Camões — Dekadans — Romantismen, Garrett, Herculano — »Prästen Eurico» — Romantikernas efterträdare — Romandiktning — Katalansk litteratur.

»Den portugisiska litteraturen är kanske den minst kända af alla Europas litteraturer», så börjar i vemodig ton en portugisisk litteraturhistoriker sin framställning. Han har utan tvifvel rätt i sitt påstående, men å andra sidan har allmänheten också en viss rätt i den antydda okunnigheten. Det finnes visserligen åtskilligt att taga reda på i den portugisiska litteraturen, ty den har liksom den spanska gått fram i en våglinje med höjningar och sänkningar; men de senare äro onekligen mera märkbara än de förra. CAMÕES är den stora våghöjden i äldre tid, ALMEIDA GARRETT och ALEXANDRE HERCULANO våghöjden i nyare tider. Före, mellan och efter dessa är det dalning.

Det märkvärdigaste i de äldre perioderna, XIII:e—XV:e århundradena, äro konstlyriken och de populära romanserna.

Konstlyriken är en efterbildning af den provensalskt-franska trubadurpoesien, och den idkades till och med någon gång på provensalskt tungomål. Men i regeln

betjänade sig dessa första lyriker af galiciskan, den nordligaste portugisiska dialekten (jfr ofvan sid. 78). Denna egendomliga företeelse har förklarats med några djupgående teorier af Portugals förnämste litteraturhistoriker, f. d. professorn, numera presidenten THEOPHILO BRAGA. Den rätta förklaringen synes mig emellertid vara mycket enklare än hans. I Galicien låg Santiago de Compostella, en vallfartsort, som besöktes af tusentals farande sångare från Frankrike. Dit spridde de först sin provensalska och franska diktning, och där iklädde den sig den galiciska dräkt, som den sedan behöll. Denna anlades t. o. m. af spanjorer. I de relativt få fall, då spanska diktare efterbildade de provensalska trubadurerna, skrefvo de på galiciska.

De portugisiska idkarna af denna lyrik voro isynnerhet konungarna och deras närmaste. Främst står konung DINIZ eller DIONYSIUS I († 1323). Man har af honom 127 kärleksdikter. De röja liksom de öfriga, till mer än ett tusental uppgående dikterna af samma art, genom brist på ursprunglighet och känsla, att de äro efterbildningar efter en redan utblommad konst. Alla de stereotypa, redan utnötta provensalska fraserna och bilderna komma igen. Särskildt upprepas till leda döendet för den älskades skull.

Så här lyder i öfversättning en dikt af kung DINIZ.

Hvad aldrig var min afsikt säga er,
jag, fast med smärta, nu bekänna må,
då jag för er, o hulda, dö mig ser.
Väl vet ni, att jag aldrig lät förstå,
hur kärleken till er mig döden gaf;
och ingen annan dam, det vet ni af,
kan mig som ni med bäfvan, hulda, slå.

Och denna tystnad var en följd däraf,
att sådan fruktan för er mig betog,
och däraf att jag så mig skenet gaf,
att för en annan kvinnas skull jag dog,
fast ingen ann mig sådan fruktan bjöd.
Nu, sköna, om er kärlek blir min död,

Vet, att jag största njutning däraf har,
att ni mig dödar, ty jag säker är,
att ej den lefnadstid, som jag har kvar,
mig någon annan njutning än beskär.
Därför, då detta klart jag redan ser,
så skall, o sköna, döden, som ni ger,
mig blifva som den skönsta gåfva kär.

Mera populära äro romanserna, som ju också härstamma från mindre högförnämt håll. Äfven om dessa har Braga gjort en lärd teori. De ha ett germanskt ursprung, säger han, ty dels förekomma de talrikast i provinsen Beira, där de germanska invandrarna slogo sig tätast ned, dels förete de mycken likhet i föreställningar och uttryckssätt med de gamla germanska lagarna. Icke heller denna teori kan stå sig. Den sammanhänger med den missuppfattning, man förut haft af romanserna såsom mycket gamla, en föreställning som vi funno vederlagd, när vi afhandlade de spanska romanserna. De portugisiska romanserna ha säkerligen uppstått i en tid så sen, att germanskt inflytande icke kunnat göra sig gällande i dem. Men däremot ha de utan tvifvel påverkats af franska förebilder. Emellertid är den portugisiska romansdiktningen ganska riklig. Den samlades först af Almeida Garrett, som dock ej riktigt uppskattade det enkelt naiva i den, utan företog sig omdiktningar efter *sin* poetik. En ny samling var

därför nödvändig, och den har företagits af Braga. Åtskilligt däri är verkligen naturfrisk poesi.

En förening af de populära och de konstmässiga elementen försöktes af Gil Vicente († 1536), som i sina efter klassiska och franska mönster anlagda dramer inlade romanser och andra folkliga dikter. Hans verk är betydande och en inledning till Camões' stora verk.

Luiz de Camões, 1524—80, är en verkligt stor skald med plats bland världslitteraturens främste. Hans lif företer allehanda växlingar, i hvilka endast fattigdomen och motgångarna äro sig lika. Han var en lidelsefull karaktär och bragte sig själf genom sina kärleksförhållanden och sin häftighet i månget trångmål. Han gick i krig i Afrika och förlorade därvid sitt ena öga; han blef efter hemkomsten häktad för sin oregerlighet och tog åter värfning, nu för Indien, där han dröjde kvar efter tjänstetidens slut; först efter 16 år återkom han till Portugal. Hela tiden hade han diktat; i krig och på sjöfärder, i fängelse och allt slags betryck skref han på sina *Lusiader* och författade han smådikter och dramer. De sista 10 åren af sitt lif tillbragte han i yttre lugn, men tärd af bekymmer för sig själf och för sitt land. Dess undergång var för honom beseglad, då det kort före hans död tillföll Filip II af Spanien.

Lusiaderna, Os Lusiadas, d. v. s. ättlingar af Lusus, den fingerade grundläggaren af Lusitaniens rike, behandlar närmast Vasco da Gamas sjötåg till Indien; men det rymmer inom sina 10 sånger hela Portugals historia, berättad med en sann patriots kärlek och en stor skalds konst. Upptagandet af den antika gudavärlden, som under inbördes strider leder Portugals och Vasco da Gamas öden, verkar på oss konstladt och föråldradt,

men i Renässansens dagar var det ett skönhetsmoment. Berättelsens friskhet och många underhållande detaljer, det lyriska elementets äkta glöd, den poetiska stilens elegans ha dock sitt behag för alla tider. För sina landsmän står CAMÕES såsom sammanfattningen af allt stort, och han är nu, sedan de låtit honom svälta och pinas under sitt lif, föremål för deras exalterade dyrkan.

Lusiaderna äro öfversatta till alla civiliserade språk; till svenska i originalets versmått, ottave rime, af NILS LOVÉN, densamme som öfversatt Dantes *Gudomliga Komedi.* Jag skall därur anföra de ståtliga inledningsstroferna:

De hjältar och den vapenmakt, som funnit
en vågsam väg från Lusitaniens strand
utöfver haf, dit förr ej segel hunnit,
till länder bortom Taprobanas land,
och som i mod en ohörd styrka vunnit
bland farors hot och under krigets brand
och på en fjärran kust, den de betvingat,
ett rike grundat och till ära bringat;

Och dessa furstars lagerhöljda minne,
som vidt i Afrikas och Asiens zon,
där lasten härskat och ett gudlöst sinne,
utkräfde straffet och förbredde tron;
och dem med stor och väldig dåd vi finna
i ärans tempel resa sig en tron,
min sång för hela världen skall förkunna,
om konst och snille mig sitt bistånd unna.

Förblekne nu den glans en diktad dager
spridt kring Trojanens och kring Grekens färd!
en Alexanders, en Trajani lager
förvissne nu! ty mer beundran värd
är Lusitanen, som i lydnad tager

Neptun och Mars. Förstumme nu hvar gärd
af Sångmön helgad åt en tid, förgången,
för högre värf än nånsin höjes sången.

I Tajos nymfer! för mig evigt dyra,
som i min sjal den nya lågan tändt,
om alltid förr i glädtig skaldeyra,
min enkla sång till edert lof sig vändt,
o nu mig gifven mera högstämd lyra,
som tolkar sant hvad stort mitt hjärta känt;
ty Phœbus bjöd, att eder flod skall bära
ej afund mer till Hippocrenes ära.

Förunnen mig en sång, som manligt klingar,
ej vekt som flöjten eller herdens rör,
men tuban likt, som själens kraft bevingar,
och vidgar bröstet, när dess röst man hör;
en sång, som till den äras höjd sig svingar,
dit Mars ert folk på krigets bana för,
att den eröfrar och tar världen fången,
om sådan kraft kan nånsin bo i sången.

CAMÕES' utomordentligt rika lyriska produktion kan man, äfven om man ej förstår portugisiska, lära känna i tysk öfversättning af WILHELM STORCK, som förträffligt tolkat samtliga den store portugisens dikter (6 band 1880—85).

Ett kväde, som han ägnat en indisk flicka, som varit hans tjänarinna, har jag själf öfversatt för en publikation af chefen för Nationalbiblioteket i Lissabon, XAVIER DA CUNHA, och jag meddelar här denna öfversättning:

Den sköna slafvinna,
som gjort mig till slaf,
i henne jag lefver,
hon äger mitt lif.

Jag såg aldrig rosor
i doftande krans,
som i mitt tycke
mer däjliga voro.

Ej blomma på fältet,
ej stjärna på himlen
mig synes så skön
som min hulda flicka.
Hvad dårande anlet!
hvad blickar så milda,
så svarta och matta,
blott starka att döda!

Den tjusande elden,
som glänser i dem,
gör härskarinna
af den, som är slaf.
Det svarta håret
betager en hvar
den föreställning,
att blond mö är vacker.

Det gnistrande svarta
är kärlekens färg,
så skön är den färgen,
att snön ville byta.
Blidhet och mildhet
med klokhet hon parar.
En främling hon synes,
barbar dock icke.

Hon är själfva friden,
som stillar stormen.
I henne gå till ro
min själs strider.
Det är den slafvinna,
som gjort mig till slaf.
I henne jag lefver,
och vill därför lefva.

⁂

Det säges, att CAMÕES på sin dödsbädd skulle ha yttrat: »Jag dör med mitt fädernesland.» Han hade ock kunnat säga: »Jag dör med mitt lands litteratur,» ty under två och ett halft århundrade efter honom ger denna litteratur knappt något tecken till lif, åtminstone icke friskt lif. Lärda produktioner och reproduktioner, isynnerhet af spanska och franska mönster, trädde i stället för nationallitteratur. Det spanska inflytandet med sin gongorism och sina svulstigheter blef under 1600-talet så starkt, att till och med det spanska språket utträngde det portugisiska, hvilket ansågs alltför simpelt för höga uppgifter. Under 1700-talet fick man en mani att bilda litterära sällskap och akademier, och lärda män åtogo sig där som ett yrke att frambringa snille-

foster. Det är ett betänkligt tidens tecken, och om denna yrkesöfning kunde medföra formell färdighet, var den ej förenad med känsla och fantasi. Undantagsvis ser man spår däraf hos den flitige Backus- och Venus-dyrkaren MANOEL BARBOSA DU BOCAGE, psevdonym EL-MANO († 1805), men han är alltför självsvåldig och obändig, och han förnedrade ofta sin sångmö till medbrottsling åt sin elakhet. Man sade om honom, att han smädade allt och alla och att, om han ej smädade Gud fader själf, det var emedan han ej kände honom.

Det blef slutligen romantismen, som i Portugal, liksom i Spanien, skulle ingjuta nytt lif i litteraturen. Den får en nyblomning, som är värd att lära kännas; och jag har redan för många år sedan i *Ny Svensk Tidskrift* (1890) sökt bibringa vår litterärt intresserade publik kännedom om denna portugisiska romantism. Jag har nu endast att resumera hvad jag då sagt och att tillägga ett par anmärkningar.

Romantismens banérförare voro ALMEIDA GARRETT (1799—1854) och ALEXANDRE HERCULANO (1810—1877), hvilka såsom landsförvista i England och Frankrike lärt sig förstå tomheten i den portugisiska klassicismen och fått vara med om de romantiska ideernas segrande framträngande.

GARRETT gick att söka gamla historiska minnesmärken, sådana han beundrat och sett beundras i England; och han fann romanserna. I dem såg han sitt folks nationella lif, dess ära som dess sorger. Han samlade dem sedermera, såsom redan nämnts, och utgaf dem, delvis omdiktade. De hade emellertid stämt tonen i hans lyra, som vigdes helt åt fäderneslandets förhärligande. Han besjunger i ett längre epos national-

skalden CAMÕES, han skrifver historiska berättelser med inflätande af entusiastiska skildringar af Portugals natur, och han ger andra bilder ur sitt lands historia i några dramer. Med dessa skapade han den moderna portugisiska teatern, hvars yppersta verk hans *Frei Luiz de Sousa* är. Det är också ypperst bland hans egna verk. Till ämne därför har han tagit en folktradition. Dona Magdalena har varit gift med Don João de Portugal, som gått ut i krig mot morerna och blifvit borta. Samvetsgranna efterforskningar om hans öde anställas, men utan resultat. Efter sju år gifter Dona Magdalena om sig med Manoel de Sousa. De lefva i fjorton år i äktenskaplig lycka, som blott då och då störes af Dona Magdalenas samvetskval och onda aningar. Plötsligt kommer bud från regeringen i Lissabon, att den, för att undfly den i staden härjande pesten, ämnar slå sig ned i Don Manoels präktiga slott. Don Manoel kan ej säga nej, så gärna han önskar, han vill ej heller upplåta sitt slott åt hvad han anser föraktliga yrkespolitiker. Han sätter därför med egen hand eld på slottet och förflyttar sig och sin familj till ett gods, som tillhör hans hustru. Det är fullt af gamla minnen, som väcka dystra tankar i Dona Magdalenas sinne. En dag kommer en pilgrim, som, ehuru han iakttager all möjlig tystlåtenhet, upptäckes vara João de Portugal, räddad från en mångårig fångenskap i Orienten. Dona Magdalena blir förkrossad, och för att försona sitt brott ha hon och hennes man ingen annan utväg än att helga sitt lif åt Gud. Han blir nu Broder Luiz, och hon tar slöjan. Men deras lilla dotter dör af sorg och skam i moderns armar.

Detta enkla ämne har fått en ädel framställning.

Den andra stora romantikern var ALEXANDRE HERCULANO, den manligaste gestalten i Portugals litteratur, mycket erinrande om vår Eric Gustaf Geijer. Han var en filosofiskt anlagd, varmt religiös natur; han gaf sitt folk dess första kritiska, vetenskapliga historia, med afskiljande af fabler och legender, till stor förargelse för de konservative; han författade förträffliga historiska specialverk; han lämnade efter sig ett häfte lyriska dikter, lika tankedigra som ädla i form; han deltog med intresse i det offentliga lifvet och ägnade sig särskildt åt undervisningsfrågor. I allt detta liknar han Geijer. Han har dessutom idkat en verksamhet, som var för Geijer främmande: han har skrifvit romaner och noveller. Om hans historiska verk gifva honom en plats bland hans lands främste forskare, tillförsäkrar honom hans prosadiktning en hedersplats i dess sköna litteratur. Enligt min mening har den ingenting ädlare och vackrare.

Som historiker har han helt naturligt inlagt historia äfven i sina romaner och noveller. De förråda inverkan af Walter Scott, men de äro den store föregångaren värdiga. Ingenting ger en sannare och på samma gång mera poetisk bild af den Iberiska halföns äldre historia än »Prästen Eurico» *(Eurico o Presbytero)* eller »Munken i Cister» *(O Monge de Cister)* eller »Hofnarren» *(O Bobo)* och hans andra berättelser. Af den förstnämnda har jag gifvit en resumé i min redan citerade artikel om den nyportugisiska litteraturen; och jag skall återgifva det mesta däraf här, nämligen berättelsens hufvudmoment och några stämningsfulla tidsbilder, såsom skildringen af slaget vid Jerez de la Frontera.

Den lilla kristna församlingen Carteia, väster om Calpes klippa, hade till herde prästen Eurico. Han var af gammal germansk släkt, hade varit page vid Witizas hof och officer i den västgotiska armén och hade da lefvat glada dagar i Toletum. Men kärleken hade brutit hans bana. Han hade förälskat sig i hertig Favilas af Kantabrien dotter, Hermengarda, syster till den sedermera så berömde Pelagius, men den högmodige Favila försmådde honom. Hans häftiga sorg lade honom på sjukbädden och efter en svår inre kamp öfvergaf han världens härlighet för att ägna sig åt religionens tjänst, krigarens eld vändes i kristligt nit och kärleken till Hermengarda i kärlek till människorna.

En söndag väntade man honom förgäfves i kyrkan. Klockaren sprang till hans bostad för att hämta honom, och där fann han Eurico inslumrad framför ett manuskript. Det var några andliga sånger, som han nyss författat. Eurico var skald; det blef bekant; hans namn flög snart med hans hymner öfver hela halfön. Dessa hymner voro milda, saktmodiga; men för sig själf allena behöll han de vilda utgjutelser, som han i sorgens och förtviflans stunder anförtrodde åt pergamentet. Såret, som blödde i hans själ, var slaget af kärleken till en kvinna; det hölls friskt af kärleken till det sönderslitna, döende fäderneslandet.

Witiza hade nyss blifvit mördad, och Roderik höll sig med svårighet kvar på sin stulna tron. Öfverallt i landet jäste det. Witizas söner, Ebbas och Sisebuto, voro jämte ärkebiskop Oppas och grefve Julian sammansvärjningens ledare. Folkets moraliska kraft var spilld, dess materiella välstånd sinadt. Allt detta såg Eurico med skaldens genomträngande blick.

»Det var ej så», klagade han, »då Teodorik stupade som segrare på de kataulaniska fälten, då Euriks, Teudes' och Leovigilds kraft styrde riket, eller då Rekkared och Wamba voro sitt folks välgörare och föresyn. Fordom förmälde sig kristendomens himmelska poesi med de ofördärfvade nordmännens rena seder; hvem är nu kristen eller got i Spaniens land? Kungens svärd var fordom det första, som färgades i fiendens blod, prästen var en from Herrens tjänare, domaren den oskyldiges värn. Nu hvilar kungens svärd i skidan, och hans undersåtars dragas blott i inbördes fejd; prästen står nu med blodiga händer vid altaret, och domaren säljer sitt samvete offentligt, liksom Babylons kvinnor sålde sin dygd på gatorna . .

Hvilken förfärlig dröm jag hade i natt. Tvenne ofantliga åskmoln, det ena kommande från Europa, det andra från Afrika, nalkades mot hvarandra och drabbade samman med fasligt gny; men molnet från söder uppslök i sig molnet från norr, och själfva Calpes klippa, hvarpå jag stod, skälfde i sina grundvalar. Jag vaknade. Store Gud! har du låtit min själ läsa den sista sidan i goternas häfder? Man säger, att Afrika ödelägges af ett folk, som kallas araber och som vill utplåna korsets religion för att utbreda sin egen vantro. Hvem vet, om ej araberna utsetts att straffa vårt förfallna folk?»

Euricos farhågor för en arabisk invasion skulle snart besannas. Några dagar därefter inlöpte i viken vid Carteia en arabisk flotta och landsatte en stor här. Nya fartyg anlände oupphörligen de följande dagarna. Krigarna voro till största delen araber, men många kändes på sina tunga rustningar, väldiga stridsyxor och korta rockar lätt igen som goter.

Eurico begaf sig under nattens mörker till Calpe, där de hade sitt hufvudläger, och blef där vittne till ett samtal i en höfdings tält. »Tarik», sade en gotisk krigare på romansk dialekt, »från dessa klippor skall du rycka till dig Roderiks spira. Om vapenlyckan ej är dig blid, skall du här kunna invänta förstärkningar från Afrika . . .» Tarik lät honom ej tala ut. »Hvem har ingifvit dig, att Tarik kan besegras?» utropade han, »Profeten har lofvat mig seger, och Profeten ljuger ej. De kristna äro dömda, stode de än alla mot mig. Gud är stor och Mohammed är hans profet.»

Af samtalets fortsättning förnam Eurico, att den got, som först talat, var grefve Julian, och att han drifvits till sitt förräderi af hat och hämndlystnad.

Emellertid blef arabernas infall bekant, och goterna rustade till motvärn: harnesk fejades i hvart hem, vapen smiddes i hvar ässja, slafvar och fria störtade till fanorna. Slutligen bröt kung Roderiks här upp från Oretum och ryckte, förstärkt af Teodemirs och Oppas' skaror, in i Betica. Det var hög tid. Araberna hade redan lämnat Calpe eller Gebel-al-Tarik, såsom deras höfding, för att föreviga sitt namn, kallade den stolta klippan, och bredt omkring sig dödens tystnad i Beticas rika bygder.

Nära Jerez, vid floden Chryssus, stötte härarna på hvarandra. Roderik, omgifven af sina yppersta krigare, intog centern af sin

här med norra Lusitaniens och Galiciens axelbreda, okufvade sveverättlingar och narbonnenserna, dagligen öfvade i striden med gallerna. Högra flygeln anfördes af Witizas söner och utgjordes af provinsen Cartagenas riddare; med den hade biskop Oppas förenat sig. Vänstra flygeln syntes liten, men var den fruktansvärdaste härafdelningen; där stod hertig Teodemir af Córdoba i spetsen för Beticas krigarveteraner. Inne mellan dessa truppafdelningar stod en oräknelig skara fotfolk, som utgjordes af halföns bergsbor och slafvar, lika råa och vilda som Mauritaniens söner, brända af solen liksom de, halfnakna och härdade af sitt bergsklimat, otillgängliga för disciplin, skonslösa som segrare och obekymrade om pardon, då de besegrades.

Fiendens här bestod likaledes af rytteri och fotfolk; det förra utgjordes af de stridsvana araberna i glänsande rustningar och gref Julians folk; det senare af de afrikanska neofyterna i Mohammeds lära, lika raa och till det yttre vederstyggliga som oförfärade och vilda.

Allah-hu-Akbar! ljuder Tariks röst. Framåt med Kristus! svara Roderiks män. Afståndet mellan härarna minskas, krymper. En smal strimma blott är kvar. Den försvinner. Ett dån, summan af mångtusen vapens gny, fyller rymden. Jättarnas strid är började; den kämpas manneligen pa båda sidor. Teodemir uppsöker gref Julian. De äro bägge väldiga krigare; men hertigens tunga svärdslag böja grefven mot marken. »Hvi ser du mot jorden?» ropar hertigen till honom. »Det är ju den jord, du förrådt.» Men grefve Julian lyckas undkomma och flyr. Så, som det gick i detta envig, gick det i den stora striden: araberna veko tillbaka, och Roderik, segerviss, gaf order åt Witizas söner att med högra flygeln hugga in på Tariks lifskvadroner. Witizas söner hade väntat detta ögonblick. Hämnd! ropade de. Hämnd! upprepade biskop Oppas. Lefve konung Sisebuto! Ned med förrädaren Roderik! Den högra flygeln gick öfver på fiendens sida, och Roderiks sol gick ned med den dagens sol.

Framåt med Kristus! — Allah-hu-Akbar! ljöd det vid den följande dagens gryning. Striden återupptogs med förtvillan; ingen kunde berömma sig af öfvertag öfver sin fiende; slutligen sviktar dock centern af goternas här; en kristen riddare i svart rustning, som i första dagens strid kämpat som ett lejon, skyndar till och

uppehåller ensam de påträngandes skara. Araberna söka träffa honom från långt håll; deras pilar brytas mot hans harnesk; in på lifvet kommer honom ingen, det kostar hufvudet för den, som försöker det. Men Roderik ser de sina vackla; han störtar förtviflad i stridens hetaste vimmel; snart återstår af goternas siste konung blott en hand, som ej mer kan hålla spiran, ett lik på Chryssus' strand, öfver hvilket tusen af hans folk skola stupa. När goterna erforo konungens död, mattades deras stridskraft och flykten blef allmän. Den svarte riddaren och Teodemir med några få utvalda fortsatte ensamma striden, till dess de öfriga hunnit rädda sig öfver Chryssus. Teodemir drog då sina sista veteraner tillbaka, och när den svarte riddaren såg äfven honom i säkerhet, störtade han i floden och sam öfver, skyddad af det infallande mörkret. Dies iræ hade brutit in öfver Spaniens land.

Bland Asturiens berg hade Atanagild befästat klostret Virgen Dolorosa och ställt dess nunnor under Chrimhildas vård. En morgon kunde han från klostrets tinnar se en ofantlig här af araber vältra sig fram öfver berg och dal likt en slingrande huggorm, som smög sig på klostret. Chrimhilda bad Atanagild enständigt rädda sig och soldaterna genom kapitulation. Hon svor, att hon skulle rädda nunnorna och att deras heder ej skulle kränkas. Kapitulation ingicks också; soldaterna aftågade mellan dubbla led af hånande muselmän, och de tomma gårdarna och salarna fylldes af de främmande krigarna, hedna och kristna, som med begärliga blickar slukade det rika byte, de sågo rundt omkring sig. Det mest eftertrakade bytet sågo de dock ej; det måste dock finnas där längst in i oändligheten af byggnader, och dit trängde de på. Vägledda af några svagt förnimbara toner och därefter af brinnande facklor och ljus, kommo de främsta slutligen till ett af dessa mystiska och heliga rum, som arkitekturen i sin barndom byggde under templen. I midten däraf bildade ett högt galler af grofva ekpålar en inhägnad, inom hvilken nunnorna församlat sig med priorinnan och en främmande förnäm dam i midten. De sjöngo en psalm och bekymrade sig alls icke om de kommande. Efter sångens slut gick en af nunnorna att knäböja för Chrimhilda. En dolk blänkte i fackelskenet; hon låg rosslande och döende på stengolfvet. Så kom nunna efter nunna fram, för att af sin priorinna begära döden såsom räddning från förnedringen i harem. »Kvinna

från helvetet, hör upp!» ropade araberna. Chrimhilda tycktes ej enmärka deras närvaro. De skreko och riste järngallret i vanmäktigt raseri; evangeliet och koranen, Guds frid och begärens eld stodo på ömse sidor om detta stängsel. Yxor hämtades, Abdelaziz kom själf till, man arbetade med rasande kraft, och gallret föll, innan den sista kvinnan, den främmande förnäma damen, hade fått mottaga den befriande dolkstöten. Chrimhilda hann knappt borra dolken i sitt eget bröst; hon måste lämna sin sista skyddsling som byte åt segraren.

En hjälte fanns det dock, som ej böjde sitt hufvud under det främmande oket; det var Pelagius, hertig af Kantabrien. Bland nordens otillgängligaste berg, där ingen mänsklig röst förut hörts, där sökte han i djupa halor sin bostad, där härskade han öfver några hundra tappra, som lifvets grymhet gjorde vildare än björnarna och vargarna, deras nabor. Utom af bekymmer för fäderneslandet tärdes han af sorg öfver sin syster Hermengardas öde. Han trodde sig veta, att hon vid eröfringen af klostret Virgen Dolorosa ensam af alla fallit i morernas händer. Hon borde således nu vara i Abdelaziz' läger några mil söderut. Många erbjödo sig att gå och rädda henne. Men en okänd kämpe satte sig däremot. »I skolen ej gå!» ropade han. »Huru månge ären I mot de otrognas tallösa hop? Besinnar du, hvem du är, Pelagius? Du är korsets och fosterlandets enda hopp. Hvem har gifvit dig rätt att störta dig i dödens gap? Genom min mun tala tusenden, som sucka i fångenskap; genom min mun tala våra förtrampade altare, våra störtade kors, våra brända städer. Och viljen I veta, hvem jag är, som talar sålunda, så är jag den svarte krigaren, som stred ensam på Chryssus' strand för att rädda spillrorna af Spaniens här. Jag är ensam i världen, har intet att förlora; jag vill gå och rädda din syster. Och om någon är lika ensam som jag, må han följa mig. Komma vi ej igen om åtta dagar, så bed för våra själar, Pelagius, och för din systers, ty då äro vi alla döda.» Hans tal vann bifall. Tolf män erbjödo honom följe. »Framåt!» kommenderade han, och ut i natten försvunno de.

I Abdelaziz' tält var kvällsmåltiden nyss slutad. Han själf låg utsträckt på en dyna och lyssnade till en ung cheiks recitation af Zobeirs och Ben-Hagiars vällustiga sånger, under det biskop Oppas och gret Julian tömde bägare på bägare i ett annat hörn af tältet. »Se på

de där förbannade nazarenerna,» sade Abdelaziz till Abdallah. »Vinstocken skall alltid blifva dem ett stängsel för paradiset.» — »Ja, hvad skulle vi ock med deras själar?» genmälde Abdallah. Oppas, som märkte, att man talade om honom, reste sig och sade: »Hell Abdelaziz, den oöfvervinnelige!» — »Usling!» svarade emiren; och vänd till hela församlingen, sade han: »Må sömnen sänka sig ned öfver edra ögonlock i hvars och ens tält!»

Därpå lät Abdelaziz införa det sköna bytet från Virgen Dolorosa, furstedottern Hermengarda. Hon stötte honom föraktfullt ifrån sig, och under deras strid märkte Abdelaziz ej, att en tredje person inträngt i tältet. Ett svärd svängdes öfver hans hufvud och fällde honom till marken. Hans rop tillkallade eunucken, men denne, hvars tunga blifvit utryckt, kunde ej göra larm. Under tiden hann främlingen rycka till sig en fackla, sätta tältet i låga och fly i den mörka natten med Hermengarda på sina starka armar.

De flyende eftersattes af Abdelaziz' folk. »Gån I före,» sade den svarte krigaren till sina män, »och om jag ej kommer efter, så hälsa Pelagius från en page hos Witiza, som hette Eurico.» Vid detta namn uppgaf Hermengarda ett anskri och föll sanslös till marken. Eurico tog henne i sina armar och bar henne öfver spången öfver den brusande bergsfloden Sallia. Därpå uppref han spången, och på andra sidan voro de i säkerhet och nådde Covadongas grotta, Pelagii högkvarter.

Då Hermengarda vaknade till medvetande, bad hon Eurico förlåta hennes fars högmod, som skilt dem åt, och mottaga offret af hennes kärlek. »Jag är din!» utropade hon och föll till hans bröst. »Min, min!» svarade han. »År af kval och plågor, I ären som en dag af fröjd. Jag vill lefva vid dina fötter. Kom och svär vid altaret . . .» Han afbröt sig plötsligen vid detta ord . . . »Nåd, min Gud! Jag är helgeranare. Jag har svurit att älska Gud allena. Bort, kvinna! Jag är präst.» Han slet sig ur Hermengardas armar och störtade ut, bort i striden, som brann ej långt från grottan, och lät sig fällas af en otrogens svärd. Döende såg han fädernesländets förtryckare flykta för Pelagii segrande skara.

Hermengarda föll medvetslös till marken, då Eurico stötte henne ifrån sig. Krafterna återvände småningom, men förståndets ljus aldrig.

*

GARRETT och HERCULANO pånyttfödde således den portugisiska litteraturen i romantismens tecken. De fingo efterföljare t. o. m. bland dem, som förut varit den gamla traditionella poetikens banérförare; själfve chefen för dem, den firade FELICIANO DE CASTILHO (1800—1875), lät sig omvändas. Han, som en gång kallat romantikerna »på en gång sublima och infernaliska nyhetsmakare, hjärtats, själens och trons bödlar, omstrålade af Satans gloria och delande hans tron af eld», han öfvergick nu i romantikernas läger.

Bland andra romantismens adepter är det nog att erinra om THOMAZ RIBEIRO (1831—1900), hvars versroman *Don Jayme* jag redan omtalat såsom ett lidelsefullt utfall mot Spanien och förslaget om en iberisk union (sid. 83).

Romantismen kom dock åter snart ur modet; den hade icke heller några bärare, som höllo den tillräckligt högt. Men framför allt måste man ha något nytt, någon ny revolution. Det är alltid lösen i Portugal, isynnerhet för studenterna i Coimbra, som ständigt tro sig skapade att införa en ny tingens ordning. Då som nu gingo de och grubblade på världsförklaringens problem, än efter Hegels, än efter Comtes formulering och då som nu hade de sina bordslådor fulla af filosofisk lyrik. Det dugde ej med de gamla maneren, som ännu kunde gå an för Lissabon, men som Coimbraskolan utdömde. De nya ideerna voro emellertid tämligen negativa, mest kritik och pessimism och lifsleda, och senare öfvergingo de till en symbolism och dekadentism, som äro obegripliga. De nya männen voro framför allt JOAO DE DEUS († 1896), ANTHERO DE QUENTAL († 1891) och äfven THEOPHILO BRAGA, ehuru han har förvärfvat sin berömd-

het egentligen som litteraturhistoriker. ANTHERO DE QUENTAL har gjorts till föremål för en svensk gradualafhandling af Dr GÖRAN BJÖRKMAN, som också öfversatt ett stort antal dikter af honom. Han beseglade sin pessimism med sin död, ty han tillskyndade den sig själf af leda vid lifvet. Bland den nu lefvande generationen af portugisiska lyriker må vi nämna Portugals minister i Stockholm och Köpenhamn, ANTONIO DE CASTRO FEIJÓ. Äfven han är representerad i det stora antal öfversättningar af portugisisk lyrik, som härröra från Dr BJÖRKMANS hand. Han ger ett lika stämningsfullt uttryck som de berömdare mästarna åt den melankoli och den trånad, som alltid bor i en portugisisk skalds bröst, och äfven åt den kärlekslåga, som stundom flammar därinom.

Det var mellan lyrikerna, som de litterära bataljerna utkämpades. Portugiserna ha alltid lagt hufvudvikten på lyriken och varit mest produktiva på dess område. Prosadikten utvecklade sig mera lugnt och ansågs knappast värd någon strid. Efter HERCULANO blef den historiska romanen ej mycket odlad; den gaf plats åt sederomanen. All slags berättelsekonst och för öfrigt all slags litterär konst utöfvades af CAMILLO CASTELLO BRANCO (✝ 1890 för egen hand) i de 263 volymer, han efterlämnat; men sederomanen eller sedenovellen är hans specialitet. Hela hans verk bär dock för mycket spår af brådska, och trots sina intressanta realistiska detaljer äro de till största delen onjutbara. Jag anser mig dock skyldig att göra undantag åtminstone för en af hans romaner *Amor de perdição*, »En kärlekens martyr», eftersom jag öfversatt den till svenska och i ett förord rekommenderat den. Den är också läsvärd, ehuru efter alla modifikationer i

öfversättningen det återstår af den ursprungliga naiva stilen »floder af tårar, skurar af förbannelser och långa ramsor af betraktelser».

Andra aktningsvärda representanter för romanen äro GOMES COELHO, psevdonym JULIO DINIZ (1839—1871) och EÇA DE QUEIROZ (1848—1900). Den förre har troget och åskådligt skildrat folklif och politiskt lif i stad och på land, men i långa och tålamodspröfvande böcker. Den senare, under många år konsul i Paris, lärde sig där både ämnesval och framställningssätt. Han behandlar hufvudsakligen äktenskapsbrottet med den franska naturalismens metod. Hans roman *O crime do Padre Amaro*, »Pater Amaros brott», skulle nästan hafva kunnat vara signerad af Zola före hans fullmognad. De ännu yngre, ej nöjda med kända vägar, äro sökande och trefvande och lägga ofta sina banor på eller utom det skönlitteräras gräns i något dimmiga, oklara regioner. Så är t. ex. fallet med den roman, som sist gjort lycka, *Torturados*, »Torterade», utgifven i början af detta år af MANUEL DA SILVA GAYO (f. 1860). Låtom oss se, hvad det är för romaner, som falla portugiserna i smaken.

Den unge Miguel de Gouvêa (poet naturligtvis) lyckas bli föreställd för den sköna, spirituella och rika Maria do Resgate. Han gör henne sin kur, men först efter 200 sidor lyser det fram något hopp för honom. Hvad fyller då alla dessa sidor? Jo, oändliga presentationer af personer, deras utseenden, miner, åthörder och toaletter och lika långa diskussioner, som göra anspråk på att vara filosofiska och artistiska, men äro absolut intetsägande.

Nåväl, en glimt af förhoppning lyser en dag fram för Miguel, men den strider alltjämt med fruktan och med aningar, att han kanske kommer att slå ur brädet sin käre barndomsvän Carlos da Motta. Han är ett rof för de mest upprörda känslor, och i denna sinnesstämning går han och intar, ensam, en festmiddag och »besöker sedan

Corina, en spanjorska, som målade sig blond och bodde på en bakgata».

På sidan 222 försiggår förlofningen; strax efterat bröllopet; och omedelbart därpå är Miguel hjärtinnerligt led på sin Maria. Han försummar henne och kastar sig fräckt i armarna på en fru af societeten, som är en fullständig kurtisan, utan att det skadar hennes anseende. Miguels hustru får emellertid genom ett anonymt bref reda på detta kärleksförhållande. För att återvinna sin man lägger hon sig också till med kurtisanmanér, och hon lyckas. Miguel återvänder, och äktenskapet blir lyckligt. De såta makarna arbeta nu tillsammans på hans stora poem, och detta samarbete fyller många sidor i boken, utan att man ser något af poemet. Men så blir Miguel ett tu tre pessimist och dör knall och fall. Kort efteråt födes en son. Modern uppdrar åt sin forne tillbedjare, Miguels gamle vän Carlos da Motta, att utarbeta en uppfostringsteori för sin son. Han gör det och drar sig sedan tillbaka. Några år efterat frågar han en vän efter Maria do Resgate: »Är hon lika skön som förr?» — »Skönare om möjligt,» svarar vännen. »Och hennes son?» — »Han är idiot» — och därmed slutar denna bok, som mottagits med så stort bifall i Lissabon.

Hur var det HERCULANO sade? »I civilisation stå vi två trappsteg öfver hottentotterna».

Om det moderna portugisiska dramat är ej mycket att säga. Det har ingalunda saknats dramatiska försök alltsedan ALMEIDA GARRETTs sporrande föredöme. Men det har saknats lycklig utgång af försöken. Det är otroligt, hvilka barnsligheter den portugisiska publiken appläderat under de sista årtiondena, t. ex. GOMES DE AMORIMs många omöjliga tragedier och komedier om rika morbror, som kommer hem från Amerika och andra sådana amsagor. Det beredde därför en angenäm öfverraskning, då helt nyligen, i sistl. december, ett sevärdt drama, *Promessa*, »Löftet», af VASCO DE MENDONÇA ALVES bragtes fram på scenen. Dess intrig är visserligen en helt vanlig historia, men den har fått en lycklig behandling. En gammal man lofvar sin foster-

dotter Magdalena åt sin ägendomsförvaltare, och af tacksamhet samt hänsyn till fosterfaderns svaga hälsa bekräftar hon detta löfte. Men hon älskar den gamles son, sin fosterbroder Jorge, som är sjöofficer. Denne skickas ut på en expedition, och då under tiden förvaltaren vill njuta af sin lycka som fästman, finner han, att Magdalenas hjärta är på helt annat håll, om ock hennes mun sagt ett ja-ord. Det förekommer upprörda scener, hvilkas verkan förhöjes däraf att en väninna, Maria, som är lågande och olyckligt kär i förvaltaren, ej begär något högre än att Magdalena sliter sig ifrån honom. Emellertid bekräftas ytterligare den ingångna förlofningen vid den gamles dödsläger, för att bereda honom sinneslugn. Han dör, kort innan sonen kommer hem. Mellan denne och förvaltaren uppstår nu en häftig strid om Magdalena, en strid som utkämpas i några starka scener. Förvaltaren rymmer dock till slut godvilligt fältet och beger sig bort, man vet ej hvart. Marias bön om att få följa honom hör han ej.

*

Det finnes på den Iberiska halfön en tredje litteratur, som är ändå mindre känd än den portugisiska, men som är värd att lära kännas nästan lika mycket som den spanska. Det är den katalanska. Den har redan skymtat fram i det föregående, såsom ett symptom i den katalanska regionalismen; och vi ha därvid också redan funnit, huru högt den skattas i sitt eget hemland, isynnerhet jämförd med den kastilianska.

I själfva verket utfaller en jämförelse mellan modern katalansk och modern kastiliansk litteratur i mycket till

den förras fördel. En sådan jämförelse har nyligen med skicklighet och takt gjorts af en framstående katalan, RAMON PERÉS, i *Revue hispanique* 1905. Man finner däraf, huru moderna ideer på samma gång som folklighet, naturlig enkelhet och djupt allvar oftast karaktärisera katalanernas litteratur, specielt poesi, under det man i regel hos spanjorerna finner gammal tradition, akademisk förnämhet och ytlighet förhärskande. Och författaren har ej försummat att häraf draga slutsatser af folkpsykologisk innebörd.

De äldre skedena af den katalanska litteraturen hafva icke några storverk att uppvisa. Poesien börjar såsom efterbildning af provensalerna och blir sedan, liksom prosan, didaktisk och moraliserande. Några folkvisor och romanser finnas dock äfven. *Ett* af de gamla författarenamnen tränger igenom tiderna; RAMON LULL, från 1200- och 1300-talen. Han var läkare, teolog, filosof, visionär, skald och äfven missionär, och såsom sådan blef han stenad af araberna, då han predikade kristendomen för dem. Han säges hafva skrifvit 486 verk, på latin och katalanska, men åtskilliga i listan äro oäkta.

Med 1800-talet fick den katalanska litteraturen sin storhetstid. En romantisk strömning förde sinnena tillbaka till den gamla tiden, som man målade för sig glänsande och ärofull. Traditionen väckte till lif skalder och patrioter; det blef en andlig uppryckning som medförde nya sträfvanden på alla områden. Om det politiska i dem har jag förut talat. Främst bland de litteräre ledarne står statsmannen, historikern och skalden VICTOR BALAGUER (÷ 1884), hvilken Professor V. E. LIDFORSS ägnat en längre, sympatisk artikel i *Framtiden* 1877.

Han var äfven den, som återupprättade de gamla, en gång efter provensalskt mönster instiftade *jochs florals*, litterära täflingar, där skalder prisbelönades. BALAGUERS skalderykte fördunklades af JACINTHO VERDAGUER († 1902), som katalanerna anse såsom sin störste skald. Hans stora epos *La Atlantida*, hvari han besjunger den mytiska kontinenten Atlantis, har sköna partier, men förefaller mig stundom tungt och artificiellt. Hans andra stora dikt, *Lo Canigóu*, förhärligar fäderneslandets natur, representerad af bergstoppen med detta namn. Många andra, yngre, synas mig jämbördiga med VERDAGUER. Flertalet af dem äro lyriker, såsom MARAGALL och MESTRES eller dramatiker, såsom ANGEL GUIMERÁ, IGNACI IGLESIAS, SANTIAGO RUSIÑOL, eller båda delarna i förening; sällan äro de epiker såsom NARCISSO OLLER, som af själfve Zola fått intyg på att han är en förträfflig sedeskildrare i sina romaner. Det är dramerna i hvardagslifvet rundt omkring dem, i herdens koja, i bondens afvelsgård, i industrikvarteren, som de katalanska författarna gifva oss i all sin nakna sanning utan utsmyckningar och utan stora ord. Det är en dramatik, som är högst märkelig, ehuru den föga beaktats hittills, förmodligen därför att dess språk förstås af så få och verkligen är ganska svårt att taga sig fram i. En af dessa dramer har emellertid nyligen gjort sin rund kring världen, nämligen GUIMERÁS *Terra Baixa*, »Lågland», bekant såsom text till EUGÈNE ALBERTS operett med denna titel. Andra skola helt visst låta tala om sig också med tiden; ty den katalanska litteraturen synes ha framtiden för sig.

⁂

Härmed afslutar jag denna serie *Bilder från Iberiska halfön.* De hafva blott varit lösa stycken ur ett stort helt, den iberiska kulturen, och det har varit de stycken, som jag själf mest intresserat mig för och mest begrundat; och därför har jag tillåtit mig emellanåt inblanda mina åsikter och erfarenheter och tala med *jag* såsom subjekt. Men jag hoppas, att dessa strödda bilder visat, att Spanien och Portugal äro väl värda att lära kännas, och jag har velat väcka intresse för ytterligare studier af dessa egendomliga land.

⁂

Register

Främmande ord och namn hafva försetts med accent, där så ansetts behöfligt, desto hellre som accentuering af namnen i texten, t. ex. *Ibáñez*, ej lätt låtit sig göra af typografiska skäl.

